

Ανδρέας Καρκαβίτσας Ο ζητιάνος

Α΄ Το συναπάντημα

Το Νυχτερέμι δεν είχε και από τα μεγάλα χωριά της Θεσσαλίας. Ριχμένο εκεί, κατά τις εκβολές του Πηνειού, στο γούπατο του πολύκαρπου κάμπου –του κάμπου που απλώνεται τριγωνικός από τις δασωμένες ρίζες του Κισσάβου έως τα χαμοβούνια του Ολύμπου–, μοιάζει με το γειτονικό του Λασποχώρι, δίδυμα νεροστοιχειά, σωστοί Γήταυροι, παραχορτασμένοι με την παχειά χλωροσά και αποκαρωμένοι από τις μiasματικές αναθυμιάσεις των βάλτων. Με τα χαμόσπιτά του, όπου συζούν αρμονικά ζώα και άνθρωποι· με τα βεργοπλεγμένα κιουτσέκια, όπου αποθηκεύεται χειμωνοκαλόκαιρα το αραποσίτι· με το κονάκι του μπέη ψηλό και αγέρωχο στη μέση και την μικρή και περιφρονημένη εκκλησούλα σε μίαν άκρη, έχει την φτωχικήν εκείνη και φοβισμένην έκφραση που έχουν όλα του κάμπου τα χωριά, τα δουλωμένα και τ' ανάξια υπάρξεως.

Ήταν Κυριακή. Όλοι σχεδόν οι άντρες του χωριού, από τα σύθαμπα που ετελείωσεν η λειτουργία, ήσαν συναγμένοι έξω από το σπιτομάγαζο του Μαγουλά κι έπιασαν ζωηρή ομιλία. Τα γιατί –οι χωμάτινες κρεβατωσές, όπου συνήθως περνά τη ζωή του κάθε χωριάτης Θεσσαλός– εψήλωναν ζερβόδεξα στην χαμηλή πόρτα, φρεσκαλειμμένα κι εχρησίμευαν για κάθισμα και για στρώμα τους. Εκεί ξαπλωμένος ο Παπαρρίζος, μικρό και αδύνατο γεροντάκι με σαγακιένιες σκάλτσες, ατλαζωτή πουκαμίσια κατεβατή έως το γόνα, μαυρομάλλινο καπότο και σκούφια ξεθωριασμένη στο κεφάλι, εκρατούσεν ένα κομμάτι χαρτί κι εδιάβαζε συλλαβιστά και δυνατά καθεμιά λέξη του, συντροφεύοντάς την και με κίνημα εξηγηματικό του χεριού του. Ο Ραντζάκος ο πάρεδρος, εξηνταχρονίτης, μεγαλόσωμος, με ψαρά μαλλιά και γένεια, με την βράκα και τα πισιλιά, πλαγιασμένος κοντά του, εβοηθούσε τον παπά στο διάβασμα κι εφιλονικούσε πολλές φορές μαζί του, για την πιστήν εξήγηση των λέξεων. Ο Μαγουλάς, σαρανταχρονίτης, καλοδέματος με την αλατζένια ποδιά εμπρός, όχι τόσο για να προφυλάξη τη μισότριβη βράκα του, όσο για να δειχθή πως είναι του χωριού ο μοναδικός μπακάλης, με το ένα πόδι επάνω στο γιατί κι επάνω στο πόδι το χέρι και στο χέρι ακουμπισμένο το κεφάλι, άκουε με προσοχή μεγάλη και γυρίζοντας έλεγε καμιά λέξη και αυτός εξηγηματική στους άλλους. Και οι άλλοι, ο Χαδούλης, ο Μπιρμπίλης, ο Τζουμάς, ο Κράπας και λοιποί, νέοι και γερόντοι, περίγυρα στα χείλη του γιαπιού γονατιστοί,

μισοκαθισμένοι, σκυφτοί είτε ολόρθοι, ακουμπισμένοι στα χοντρά τους ραβδιά, με τα μακρυά και αχτένιστα μαλλιά πεσμένα γύρω στα χλωμά και κατάξερα πρόσωπά τους· με τις λερές και ξεσκλισμένες από τον ιδρωτα και την πολυκαιρία τραχηλιές, ανοιχτές έως τη μέση· με το στήθος μαύρο, τραχύ, δασωμένο, σαν αδούλευτο χωράφι γεμάτο αγριάγκαθα· με τα βρακιά ξεθωριασμένα και μυριομπαλωμένα· τα πόδια τυλιγμένα στα χοντρά μάλλινα προπόδια και ποδεμένα μ' ένα κομμάτι γουρνοπέτσι, αιώνια υγρό, άκουαν προσεχτικοί και κατά το άκουσμα καθενός το πρόσωπον άλλαζεν έκφραση και τα μέλη του σώματος θέση. Τώρα ο ένας εκουνούσε το κεφάλι αρνητικά· «όχι, δε γίνεται, όχι!». Τώρα ο άλλος εχαινιζόταν ράθυμος· «ωχ αδερφέ, δε μας παραιτάς, λέω!». Τώρα τρίτος άνοιγε το στόμα κι έπαιζεν έξω τη γλώσσα του, κωμικά μορφάζοντας. Άλλος εγύριζε πλευρό, βαργομισμένος. Άλλος εσκάλιζε με το πόδι του τη λάσπη, βυθισμένος σε συλλογισμούς. Ο ένας ανοιγοσφαλούσε τα μάτια· ο άλλος εμασούσεν αδιάκοπα, χωρίς να έχη τίποτε στα δόντια, μόνον από συνήθεια, όπως τα φαγανά ζώα. Κι έξαφνα γιαμιάς όλοι, άπλωναν ανήσυχοι το σώμα προς τον Παπαρρίζο, ν' αρπάξουν δυσκολονόητη φράση. Και όταν την εννοούσαν, εγύριζεν ένας στον άλλον, και το ευκολοδιέγερτο νευρικό τους σύστημα έδειχνεν όλη την ενέργειά του με λάμπιν αστραπής, που επλημμύριζε τα μικρά μάτια τους σαν συνεννόησις θυμού και κατάρας.

Και δεν είχαν άδικο να δείχνουν τόση περιέργεια οι Καραγκούνηδες. Το γράμμα, που εδιάβαζεν ο Παπαρρίζος, ήταν από τη Λάρισα του δικηγόρου και τους έλεγε νέα για την κατάστασή τους, την ύπαρξή τους αυτή.

Άλλοτε, από τον καιρό των προπάππων τους, το Νυχτερέμι, όπως και τ' άλλα περίγυρα χωριά, επατήθηκεν από τον Αλή πασά. Ήταν τότε παντοδύναμος ο Αλής στα Γιάννινα και ο Βελής, ο γιος του, ήταν πασάς στον Τύρναβο. Κάποιος του επαίνεψε τον κάμπον αυτόν και κατά τη συνήθειά του ορέχτηκε να τον αποκτήση. Επαράγγειλε στον Βελή να προσκαλέσει τους προεστούς των χωριών και με περιποιήσεις και φοβερίσματα, να τους αναγκάση να του κάμουν παραχωρητήριο. Όσα χωριά είχαν καλούς προεστούς αντιστάθηκαν τότε. Ο Γεροβαρσάμης, της Ραψάνης ο πρώτος, τρία χρόνια έκαμε φυλακισμένος στα Γιάννινα και τα μύρια υπόφερεν από τον Αλή, αλλά δεν υπόγραψε να παραδώση το χωριό. Στην Κρασιά, όταν επήγε με οπλοφόρους να πατήση ο Βελής, οι κάτοικοι εσυνάχθηκαν στην εκκλησιά του αγίου Ταξιάρχη με κλάυματα και στηθοκοπήματα, παρακαλώντας να βάλη το χέρι του στον άδικο δρόμο του πασά. Και το έβαλε δίχως χρονοτριβή. Εβγήκε με το σπαθί στο χέρι, άρπαξεν από τα σελοχάλινα το άλογο του Βελή και τον εγύρισε

πίσω στον Τύρναβο με τους ανθρώπους του. Και το Κονομιό, το πλούσιο μοναστήρι των Κομνηνών, που κρέμετ' επάνω από το Τσάγιεζι, στην πλαγιά του Κισσάβου, επόθησεν ο Βελής κι έστειλε χτίστες να του κάμουν κονάκι. Αλλ' ο Χατζή Καμπέκος, ο προεστώς, επήγε κι έδιωξε τους χτίστες κι έπειτα επαρουσιάσθηκε στον πασά κι έτσι του μίλησε παλληκαρίσια: «Πασά μου, το κορμί τ' ορίζω και σου το παραδίνω· κάμε το ό,τι θέλεις· μα το μοναστήρι που μου ζητάς, δεν είναι δικό μου και δε σου το δίνω!...». Αληθινά ο Καμπέκος εσφυροκοπήθηκεν από αρμό σε αρμό κι εξεψύχησε στο κούτσουρο. Αλλά το μοναστήρι με τα κρύα νερά και τα δάση και τα πλούσια μετόχια δεν επατήθηκε.

Τέτοιους όμως προεστούς δεν είχαν όλα τα χωριά. Του Νυχτερεμιού οι γερόντοι, μόλις τους εμίλησεν ο πασάς, αμέσως υπόγραψαν το παραχωρητήριο. Έτσι έκαμαν και στον Πυργετό και στην Αίγανη και στο Λασποχώρι. Είναι αλήθεια πως το έδωκαν με κάποιους όρους. Ό,τι σπείρουν οι χωριάτες, στάρι, κριθάρι, αραποσίτι, βρίζα, να δίνουν το τρίτο στον αφέντη. Τα σπίτια τους να τα χτίζουν οι ίδιοι και κανείς να μην ημπορή να τους διώξη. Τ' αμπέλια και τα ζωντανά τους –λιανά και χοντρά– δικά τους να είναι και κανείς να μην ημπορή να τα πάρη. Με αυτούς τους όρους τα έλαβε και ο Χουρσίτ πασάς αργότερα, όταν ενίκησε τον Αλή. Τώρα όμως με την Προσάρτηση ο μπέης θέλει να τα κάμη τέλεια τσιφλίκια, όπως είναι και τ' άλλα της Θεσσαλίας χωριά. Φυσικά οι χωριάτες αντιστάθηκαν· πολλές φορές έδιωξαν τους επιστάτες από τα κονάκια, αρνήθηκαν τα δασίματα κι έτρεξαν στα δικαστήρια να δικαιωθούν.

Αλλά οι δίκες, έγραφε τώρα ο δικηγόρος, δεν είναι κρασί να το τελειώση κανείς σε μια ημέρα· ούτε πουλόσκωτο να το φάγη με μια χασιά. Έπρεπε να έχουν υπομονή και να μη νομίζουν πως βρίσκονται ακόμη στην Τουρκιά. Τότε ο κατής με το κομπολόγι στο χέρι και το κιτάπι στα γόνατα, ανεβοκατεβάζοντας το κορμί και ρουφώντας τον ναργιλέ του, ετελείωνε σε μιαν ώρα είκοσι κρισολογίες. Τώρα το λέγουν Ελλάδα· έχουμε Σύνταγμα! Είναι δικαστήρια και δικογραφίες και δικηγόροι που κόβουν και ράβουν ώστε να πήξη το σάλιο στη γλώσσα τους για το συμφέρον των πελατών τους. Είναι δικαστές και εισαγγελείς και πρόεδροι που ακούν και γραμματικοί που στρώνουν στο χαρτί αμέσως ό,τι ξεστομίσης, σοβαρό είτε αστείο. Αλήθεια πώς τις περισσότερες φορές γράφουν άλλ' αντ' άλλων, εκείνο που συμφέρει στον καλοπλερωτή· αλλ' ό,τι γραφή εκεί μια φορά, δεν ξεγράφεται. Κι είναι ακόμη ένορκοι δέκα-δώδεκα, είκοσι πολλές φορές, που κάθονται σοβαροί επάνω στα ψηλά σκαμνιά τους, όλο αυτιά και μάτια, και έπειτα πηγαίνουν μέσα και μυστικά συσκέπτονται και βγάζουν τη σοφή

απόφασή τους. Για να γίνουν όλ' αυτά, χρειάζεται βέβαια καιρός πολύς κι έξοδα πολλά· στο τέλος όμως βγαίνει μια απόφασις καθώς πρέπει. Είνε αλήθεια πως η Κυβέρνησις υποστηρίζει τον μπέη και το δικαστήριο φαίνεται τον ίδιο δρόμο να τραβά. Έχουν, βλέπεις, τον πρόξενο που πατάει ποδάρι. Έπειτα γνωστή είνε η τουρκοφιλία που πάσχουν όλες στη Λάρισα οι αρχές, πολιτικές και στρατιωτικές, λες και με δέκα-δεκαπέντε μπέηδες θα σωθή το Ρωμέικο!... Αυτός όμως δεν θα τους αφήση και ας κάνουν ό,τι θέλουν· έχει τα μάτια του τέσσαρα· βρίσκεται κάθε ημέρα σε γραμματαλλαγή με τον πρωθυπουργό. Την υπόθεση την επήρ' επάνω του αυτός και να μη τους μέλη. Δική τους είνε στο τέλος κι ας κουρεύονται.

Και με το τέλος αυτό ο δικηγόρος εσυμβούλευε τους χωριάτες να μην τον λησμονούν. Να του στείλουν κανένα ζωντανό – λιανό είτε χοντρό και δαμάλι ακόμη δεν επείραζε. Να του στείλουν κάμποσα ζευγάρια κότες, έν' ασκή κρασί καλό χωρίς χαβούζα. Η χαβούζα, τα κουμπιά εκείνα του αγριοχόρταρου που ρίχνουν μέσα για να μαυρίζη, το χαλά παρά το φτιάνει το κρασί. Και ήθελε καλό κρασί, γιατί θα το έστελνε δώρον σε τρανό πρόσωπο της Αθήνας για τη δουλειά τους. Και τέλος εζητούσε να πάη μέσα ο πάρεδρος είτε ο Παπαρρίζος, να τα μιλήσουν.

Όλα καλά. Όμως το υστερόγραμμα δεν άρεσε καθόλου στους χωριάτες. Εμούγκρισαν γιαμιάς και καθέννας έκαμεν από μια ζωηρή κίνηση. Άλλος εστριφογύρισε στη θέση του σαν κοπροσκούληκο· άλλος εσήκωσε ψηλά τη μύτη κι εσουφρωσε τα χείλη. Τρίτος εκατέβασε το λιγδωμένο φέσι με το μαύρο τσεμπέρι πίσω, να πάρη μέσα και τ' αυτιά, λες και η φράσις ήταν ξεροπαγωνιάς φύσημα. Ο Μαγουλάς επέρασε στο σπιτομάγαζο· ο Χαδούλης έφυγεν· ο πάρεδρος εγύρισε τ' απίστομα δίνοντας άφοβα τα πλατειά νώτα του στο ηλιοπύρι και ο Παπαρρίζος εδίπλωσε μ' ευλάβεια το γράμμα, λες κι εδίπλωνε το πετραχήλι του.

– Κολοκύθια! εψιθύρισε με θυμό· εμείς πάμε να βγάλουμ' έν' αφέντη κι άλλος μάς φύτρωσε.

– Κίνα τώρα να πας στη Λάρσα, επρόσθεσεν ο πάρεδρος· έχουμε μαθές τον καιρό και τσ' ευκολίες του... Να μιλήσουμ· και τι να ειπούμ·; Κολοκύθια στο πάτερο. Γεια σου, πάρεδρε, τι κάνουν τα ζωντανά; Πώς πάει το καλαμπόκι; Κι όλο στα χέρια σε κοιτάζει. Κι άμα του μιλήσης για τη δουλειά, αν πήγες αδειανός, σου πετάει δύο λόγια και σ' αφήνει μάρμαρο ως το βράδυ. Αν του πας τίποτε, σου αρχινά, μωρέ μάτια μου, κάτι λόγια που χάνεις τ' αυγά και τα καλάθια. Και τι κάνουμ·; Τον άνεμο κουβάρη...

– Αμ, Μωραϊτής και δικηγόρος τι καρτεράς· είπε με χοντρή φωνή, σαν κατρακύλισμα χαλάρων ο Μπιρμπίλης... Μωρέ, λευθεριά που μας την

ήφερεν, λιέω! Επλάκωσαν όλ' οι απένταροι τσ' Αθήνας και κοιτάν να μας γδάρουν ως το κόκκαλιο.

– Δώστε και χρειάζονται λίρες του κυρ Τραχήλη· ακούστηκε από μέσα η βραχνή και ψιλή φωνή του Μαγουλά. Θα πληρώση το κονάκι του Ιμπράμπεη.

– Ποιο κονάκι; ερώτησεν ο Παπαρρίζος ξυώντας με γαμψά νύχια το στήθος του.

– Δεν το ξέριτε; είπεν ο Μαγουλάς προβάλλοντας ολόκορμος. Το κονάκι το μεγάλο, με τους ιστορισμένους τοίχους και τις μαρμαρένιες θύρες. Τ' αγόρασεν ο κυρ Τραχήλης για τρεις χιλιάδες λίρες.

– Μωρέ! Είνε πλούσιος, λιέω! ερώτησεν ανοίγοντας τα μάτια μεγάλα, σαν πρωτογέννητο παιδί στο φως της ημέρας, ο Τζουμάς.

– Και τι; Μονάχ' αυτό! εξακολούθησεν ο Μαγουλάς κουνώντας το κεφάλι. Και το κονάκι του Δερβίσμπεη αυτός το πήρε· και τ' αμπέλι του Κουρά εφέντη στον ποταμό, και το τσιφλίκι του Οσμάν αγά στο Τατάρι αυτός. Τι λιέτε; Έχει λίρα με ουρά!...

– Και να συλλογιστή κανείς πως, σαν ήρθε στην Κατάληψη, δεν είχε ρούχο να φορέση!... εψιθύρισε σιγά ο πάρεδρος.

– Άξοι ανθρώποι· εσυμπέραναν ο Παπαρρίζος. Μας ηύραν όλους ζωντόβολια και μας μάδησαν.

– Λιένε μάλιστα πως του μύρισε και για βουλιαχτής· επρόσθεσεν ο Μαγουλάς, ανυπόμονος να δείξη πόσα μυστικά της Λάρισας εγνώριζε.

– Αμ δε! έκαμεν ο Χαδούλης, που εγύρισε να ξεθυμάνη με λόγια εναντίον του δικηγόρου. Όρεξη νάχη κιόλα! Ξένον άνθρωπο, λιέω, θα πάν' να βγάλουν βουλιαχτή οι Λαρσινοί!...

– Αμ όλο ξένους δε βγάνουν; ερώτησεν ο πάρεδρος· ξέχωρ' από τον Παπού, οι άλλοι ξένοι είνε.

– Τι καλά που κάνουμ' εμείς και πάμε στον Τούρναβο! Έχεις τον άνθρωπό σου, αδερφέ· σε ξέρει και τον ξέρεις!... Πας στον Κουφό και του λιας τούτο κι εκείνο κι αμέσως η δουλειά του γίνηκε· είπεν ο Μπιρμπίλης ευχαριστημένος που ηύρε καιρό να παινέψη τον φίλο του βουλευτή.

Αλλ' ο πάρεδρος, που ήταν αντίθετός του και είχεν άλλον κομματάρχη, εσηκώθηκεν ορθός και του έκοψεν αμέσως τον λόγο.

– Σώπα, κουμπάρε! Σώπα, λιέω, και δεν ντρέπεσαι να μιλάς για τον Κουφούλιακα!... Θα μου ειπής και για λόγου του πως μπορεί να δουλέψη φίλο!... Ας μας λυτρώση, ντε, σαν μισητή, από τον μπέη και να του δίνουμε όλοι μονόβολιο.

Ο μπέης, ο κύριος του χωριού, είχε καταντήσει λυδία λίθος, όπου εδοκίμασαν οι χωριάτες την πολιτική δύναμη όλων των κομματαρχών.

Από την ημέρα που άρχισαν, επιτήδεια συνδαυλισμένοι από άεργους της Λάρισας δικηγόρους, τη διαφορά τους με τον μπέη, εκείνος οπλίσθηκε με τα χρήματα και την παντοδύναμη υποστήριξη του προξένου του, και αυτοί με τη βαρύτητα των πολιτικών της επαρχίας. Ο μπέης, εμπιστευμένος στα όπλα του, μ' εκείνα υπερασπιζόταν ακόμη κι επίστευε να νικήση τέλος. Οι Καραγκούνηδες όμως άλλαξαν ένα με τον άλλον όλους τους πολιτευομένους, δίνοντας υπόσχεση ότι εκείνος που θα ελευθερώση το χωριό θ' ανακηρυχθή σωτήρας και θα τον ψηφίζουν όλοι μονόβολο. Αλλά δεν ευρήκαν τίποτε περισσότερο σ' αυτούς, παρά λόγια και υποσχέσεις. Απελπισμένοι τότε και απαιδαγώγητοι στις πολιτικές ελευθερίες, έκαμαν ό,τι και οι ομόφυλοί τους των παλαιών επαρχιών. Άφησαν τις κοινοτικές υποθέσεις στου πεπρωμένου τη διάκριση κι εκοίταξαν τ' ατομικά τους. Καθένας έκαμε πολιτικό του φίλο εκείνον που κι επί τουρκοκρατίας ήξευρε πως είχε δύναμιν αναγνωρισμένη. Το αρχοντικόν όνομα τούς εθάμπωσε και το επεριτριγύρισαν όλοι, πρόθυμοι να το υπερασπισθούν και να θυσιασθούν ακόμη προς χάριν του. Επειδή όμως κάτι έπρεπε να έχουν για να δικαιολογούν την ασυμφωνία τους στις κοινοτικές υποθέσεις, εξακολουθούσαν ακόμη να προβάλλουν τ' όνομα του μπέη στις κομματικές φιλονικίες τους. Βέβαιοι πως κανείς πολιτευόμενος δεν ήταν ικανός ν' αλλάξη την τύχη τους, εδείχνονταν πρόθυμοι να θυσιασθούν αυτοί χάριν της κοινότητας. Κουτοπόνηροι ήθελαν μόνον να πεισμώνουν και να εξευτελίζουν τον αντίπαλον εμπρός στους συντοπίτες τους με της μικροπολιτικής τα καμώματα πάντοτε στον νου. Τον ίδιο σκοπό είχε τώρα και ο Καραγκούνης. Αλλ' ο Μπιρμπίλης, που δεν ήταν κατώτερός του στα εκλογικά τερτίπια, είπεν αμέσως με ειρωνεία:

– Όχι· ασ το κάμη η δικός σου η γιατρός και να 'ρθουμε 'μείς μονόβολιο.

– Η δικός μου το κάνει· εφώναξεν έξω φρενών ο πάρεδρος.

– Δεν το κάνει! επέμεινεν ο Μπιρμπίλης.

– Το κάνει!...

– Δεν το κάνει!...

Και ορθοί τώρα επλησίαζαν ένας τον άλλον με μάτια φωτεινά, με όψιν εγριεμένη, έτοιμοι να πιασθούν μαλλιά με μαλλιά. Κατά τύχην, εκείνη την ώρα εκατέβαιναν από το κονάκι ο Ντεμής αγάς, ο επιστάτης του χωριού, με το ψηλό κατακόκκινο φέσι του.

Αφ' ότου οι χωριάτες άρχισαν ν' αγριεύουν και να διαφιλονικούν τα κυριαρχικά του μπέη δικαιώματα, ο Ντεμής αγάς δεν εκατοικούσε πλέον στο χωριό. Τον περισσότερο καιρό έμενε στη Λάρισα, όπου εφρόντιζε για την υπόθεση του κυρίου του. Αν καμμιά φορά επιθυμούσε την

εξοχική ζωή, έβγαινε σε άλλα γειτονικά χωριά, όπου οι χωριάτες έμεναν πιστοί και πρόθυμοι υποταχτικοί του. Σπανίως όμως, για να δοκιμάζει τις διαθέσεις των Νυχτερεμιωτών και να επιβλέπει τις αποθήκες και το κονάκι, όπου είχε αποθηκεύσει πολύ αραποσίτι του περασμένου χρόνου, έφθανε έως το Νυχτερέμι, πάντοτε με συνοδεία. Τις επισκέψεις του αυτές δεν τις έβλεπαν ήσυχοι οι Νυχτερεμιώτες. Όταν εμφανιζόταν εμπρός τους, ασυνειδήτως, σαν να εκινούνταν από κανένα εσωτερικό ελατήριο, εσηκώνονταν και του έκαναν τον ταπεινό χαιρετισμό. Αλλά όταν έλειπε από τα μάτια τους, ευθύς εθύμωναν συναμεταξύ τους, για τον πρόστυχον αυτόν φόρον της δουλείας τους. Ορκίζονταν, όταν άλλη φορά ξαναφανή, κανείς να μη τον προσκυνήσει, ούτε να του προσηκωθεί. Τι τάχα ήταν αυτός; Και τι τον είχαν εκείνοι; Δεν ήταν πλέον δούλοι του και αυτός δεν ήταν αφέντης! Αλλά μόλις ο Ντεμής αγάς επρόβαλλε στα σύνορα του χωριού, πάλιν η κρυμμένη μέσα τους από αιώνας δουλωσύνη έκανε να λησμονούν τους όρκους και την ανεξαρτησία τους. Το ίδιο συνέβη και τώρα. Ο αγάς παχύς, κοιλαράς, με την ανατολίτικη αδράνεια ζωγραφισμένη στο πλαδαρόν και ροδοκόκκινο πρόσωπο, τη νυσταγμένη και αναλλοίωτην έκφραση στο βλέμμα, με την ασήκωτη αγερωχία, που εχάρισε στη φυλή του αιώνων όλων δεσποτική ανατροφή, εκατέβηκεν αργοκίνητος τη σκάλα του κονακιού κι ετοιμάσθηκε να καβαλλικήσει σελοχαλινωμένο και υπερήφανο άλογο, που εφρύμαζε στην αυλή. Ολόγυρά του τρεις φουστανελλοφόροι αρβανίτες, ντυμένοι στ' άρματα και τα τσαπράζια, στο δεξί χέρι κρατώντας βούνευρο λυγιστό, εκοίταζαν στο γιατί με μάτια θυμωμένα. Και οι χωριάτες άρχισαν αθέλητα να αισθάνονται τον προπατορικό τρόπο μέσα τους ανυπόταχτον. Η ελάχιστη εκείνη συνοδεία εφαινόταν στα μάτια τους συνοδεία κάποιου μεγάλου και φοβερού πασά των περασμένων χρόνων, από εκείνους που ετρόμαξαν τους πάππους και προπάππους των και άφησαν φριχτή παράδοση στη γενεά τους. Και από την επίδραση της παραδόσεως αυτής και από τα φοβισμένα σπέρματα των προγόνων, που έφερναν απαράλλαχτα στο αίμα τους οι Καραγκούνηδες, άρχισαν να αισθάνονται τον αέρα περίγυρα γεμάτον από φρίκη και απειλή. Φόνοι και δαρμοί και βάσανα και πυρκαϊές, όλα τα κακά, όσα υπόφεραν από τους Τούρκους δεσπότης οι πρόγονοί τους, εζωγραφίζονταν τώρα εμπρός στα μάτια τους, εβούιζαν τα παράπωνα και οι στεναγμοί στ' αυτιά τους και τους έσπρωχναν, νεκρούς από τον φόβο, στο δουλικό και απαραίτητο προσκύνημα. Οι δυο πολιτικοί αντίπαλοι έπαψαν τις φιλονικίες. Οι χωριάτες εσηκώθηκαν ολόρθοι. Ο Παπαρρίζος έκρυψε βιαστικά το γράμμα του δικηγόρου στον κόρφο του. Ο Μαγουλάς εβγήκε δύο

βήματα έξω από την πόρτα και με θλιμμένο και ταπεινόν ήθος άρχισαν μονόγνωμοι τον τεμενά. Και όταν ο Ντεμής αγάς τριποδίζοντας το άλογο επέρασαν από κοντά τους κι εχάθηκε μακράν μέσα σε σύγνεφο σκόνης με τη συνοδεία του, μελαγχολικοί και αμίλητοι εκάθισαν πάλι στο γιαπί και για πολλήν ώρα, άφωνοι, δεν ετολμούσαν ένας ν' αντικρύση τον άλλον.

Κάτω στο λασπωμένο μεσοχώρι μισόγυμνα, ξυπόλητα και ξεσκούφωτα εκυλιόνταν κι έπαιζαν τα παιδιά, ανάκατα με τις κότες και τους χοίρους και τ' άλλα χτήνη του χωριού. Στ' άλλα χαμόσπιτα εμπαινόβγαιναν οι γυναίκες με τον κεφαλόδεσμο –το βαρύ τους γκαμπράνι– τυλιγμένον, με την φτωχικήν αλατζένια φορεσιά και τη μάλλινη φουστανοποδιά τους, ξυπόλητες, ξεβραχιονισμένες και ξετραχηλισμένες, με το στήθος βαρυφορτωμένο από χρωματιστές χάντρες και αργυρά νομίσματα – σωστές νοικοκυρές και δουλεύτρες του χωραφιού και του σπιτιού. Η μία εχειλίζεν εδώ το γιαπί της, χωμένη έως το γόνα στη λάσπη. Άλλη έκαιγε τον φούρνο της· τρίτη εφάσκιωνε το κλαψάρικο παιδί της. Παρέκει μιά έμπηγε στύλους χοντρούς ετοιμάζοντας ισκιάδα για το καλοκαίρι. Παρεμπρός άλλη εμπάλωνε τα ρούχα του αντρός της κι εμουρμούριζε παραπρονιάρικο τραγούδι – τραγούδι ντόπιο, στον κάμπον εκεί γεννημένο, φτωχό και άχαρο σαν τη φωνή της και σαν την ίδια βάναυσο. Άλλη παράμερα ομορφονιά, του Παπαρρίζου η κόρη, έβγαζεν από τον στάβλο κι εξύστριζε δένοντάς τα στον στύλο δύο άλογα, δύο ψαρήδες κοντούς και σαραβάλους· και άλλη δίπλα στο πηγάδι, του Μαγουλά η γυναίκα, ολοστρόγγυλη από την ετοιμόγεννη κοιλιά της, γονατισμένη έτριβε με λάσπη το κούπωμα ενός λεβετιού κι έκανε διαβολικό θόρυβο.

Ο θόρυβος αυτός δεν επείραζεν ούτε τους χωριάτες που εμιλούσαν στο γιαπί, ούτε τις χωριάτισσες που έκαναν τη δουλειά τους. Τα νεύρα τους μέσα στην αδιάφορη φύση αναθρεμμένα, σιδερένια είχαν καταντήσει και δυσκολοπρόσβλητα στις εξωτερικές επιρροές. Επείραζεν όμως πολύ τα νεύρα του τελωνοφύλακα, που επερπατούσε μόνος του εκεί κοντά, κάτω από τον μακρύν ίσκιο του κονακιού. Και όσον ο θόρυβος εμεγάλωνεν, τόσο και το βήμα του τελωνοφύλακα εγινόταν ανοιχτότερο και το πρόσωπό του εσκυθρώπαζε, δείχνοντας τις μαύρες σκέψεις που εκλωθογύριζαν μέσα στον νου του.

«Στο διάβολο η ζωή και τα καλά της, σου λέγει!... Ποιος, ο Πέτρος Βαλαχάς, ο καλύτερος τραγουδιστής του Μεσολογγιού, ο ξακουσμένος αντίπαλος του Μπαταριά να κάθεσαι πού, στο Νυχτερέμι· να συντυχαίνη πάντοτε με Καραγκούνηδες, που δεν έχουν άλλο θεό από τον μπέη και άλλον κόσμο δεν γνωρίζουν από τα ζώα και τα σπαρτά τους!»

Ο Πέτρος Βαλαχάς επίστευε πως ήταν από μεγάλην οικογένεια του Μεσολογγίου και δεν είχεν άδικο. Ο πατέρας του ήταν караβοκύρης και ο πάππος του πασαριέρης. Ο πάππος, πολεμώντας με την πάσαρά του κατά το Βασιλάδι εναντίον των αγρίων επιθέσεων του Κιουταχή, έχασε και τα δύο χέρια του κι εξεψύχησεν από ακράτητη αιμορραγία μέσα στο προιάρι, ενώ τον έφερναν στην πολιορκημένη πόλη. Ο πατέρας του, караβοκύρης στο γιβάρι του Καλαμωτού, εκατόντησε μισοπαράλητος από το μεθύσι κι επνίγηκε τέλος μέσα στον βάλτο της λίμνης μια νύχτα του Μαρτιού, ενώ επήγαινε να επιθεωρήση τις πήρες και τους βαρδιάνους του.

Ο Πέτρος Βαλαχάς απο μικρός έδειχνεν ανυπόταχτο χαρακτήρα. Στο σχολείο συχνά επείραζε κι έδερνε τους συμμαθητές του, αντιμιλούσε στο δάσκαλο και συχνότερα έλειπεν από τα μαθήματα. Οι στενοί συγγενείς του ηθέλησαν να τον περιορίσουν, να τον συμβουλέψουν και να τον φοβερίσουν. Ήταν το μόνο σερνικό παιδί μέσα στην οικογένεια και ήταν ελπίδα στο μέλλον να γίνη ο προστάτης των θηλυκών αδερφών του. Αλλ' ο Πέτρος ούτε από συμβουλή ούτε από φοβερισμούς έπαιρνε. Μία ημέρα έσχισε τα βιβλία του, επήδησε στο πατρικό προιάρι κι επέρασε στο γιβάρι του Καλαμωτού να γίνη ψαράς.

Αληθινά στην αρχή έδειξε μεγάλη προθυμία και δεξιοσύνη στην ψαρική. Στο καμάκι κανέναν δεν του έβγαινε. Στο πλέξιμο της καλαμωτής ήταν πάντοτε πρώτος. Στο αλάτισμα των σπάρων και το κυνήγι της μπάφας εκατόντησε μοναδικός. Οι συγγενείς, που είχαν απελπισθή, όταν τον είδαν ν' αφήση το σχολείο, εθάρρεψαν τώρα. Η μάννα του εσταυροκοπούνταν έκπληχτη για την προκοπή του γιου της κι εδόξαζε τον Θεό που της έστειλε προσάτη των ορφανών της. Αλλ' έπειτ' από δύο χρόνια άρχισε να δείχνη σημεία βαριεστισμού και στην ψαρική. Την εύρισκε τέχνη χαμάλικη και περιορισμένη. Καλύτερα ήθελε να πάη στην αλυκή να βγάξη αλάτι. Το αλάτι δεν θέλει και πολύν κόπο. Γρήγορα παραίτησε το γιβάρι κι επήγεν εργάτης στην Αλυκή του Αντελικού.

Κι εκεί όμως δεν έμεινεν ευχαριστημένος ο Βαλαχάς. Το κεφάλι του, που ήταν ογκώδες και δυσανάλογο με το μικρό σώμα του, έκλειε μυαλό ανήσυχο και ονειροπόλο. Η δουλειά, η χοντρή και βάνουση σωματική εργασία τον εκούραζε και τον κατεβάρυνε. Τα βράδια εγύριζε στο σπίτι του με μάτια μισοσβυσμένα και ακίνητα, με πρόσωπον ασπροπράσινο σαν το χώμα. Ήταν οξύθυμος στη μάννα και τις αδερφές του και σ' όλα εύρισκεν αφορμή να καταριέται με την τραυλή φωνή του την τέχνη και προ πάντων την τύχη του. Πού ακούσθηκεν, αδερφέ! Πού ακούσθηκεν! Αυτός, που ο πάππος του εθυσιάσθηκε για την ελευθερία της πατρίδας.

αυτός, που ο πατέρας του εδιεύθυνε πενήντα κι εκατόν εργάτες στο γιβάρι, να δουλεύη τώρα εργάτης απλός και να κάθεται να φτιάνη αλάτι! Ήθελεν έρωτες, κρασί και τραγούδι. Άφησε τέλος και την αλυκή κι ερρίχθηκε σύψυχα στις διασκεδάσεις.

Η ράθυμη όμως αυτή διάθεσις του Μεσολογγίτη δεν έμεινε για πολύν καιρόν αππροστάτευτη. Ισχυρός κομματάρχης του τόπου, ο Καρώνης, τον επήρε πρόθυμος στην προστασία του και ηθέλησε να τον διορίση τελωνοφύλακα. Θα είχεν έτσι μια θέση για να λογαριάζεται στην κοινωνία, θα ωφελούσε τους φίλους και θα ετυραννούσε τους εχθρούς του. Ο Βαλαχάς δεν εφάνηκε ούτε σ' αυτό πρόθυμος. Δουλειά πολλή και ψωμί λίγο. Πώς να ζήση με τον ξερό μισθό του τελωνοφύλακα; Αιτία ήθελε να μη δεχθή τη θέση. Αλλ' ο κομματάρχης ανυπόμονος να του κάμη ένα καλό, αναποδογύρισεν αμέσως τον συλλογισμό του: Λίγη δουλειά και ψωμί πολύ. Θα έχη μισθό, θα έχη και τυχερά. Και για να τον πείση περισσότερο, του έφερε παράδειγμα τόσους και τόσους τελωνοφυλάκους, που με τον ίδιο μισθό κατώρθωσαν να χτίσουν σπίτια-παλάτια, να φυτέψουν αμπελοχώραφα, γιδοπρόβατα να συνάξουν και να γίνουν μεγάλοι και τρανοί. Πώς αλλοιώς τα έκαμαν όλ' αυτά παρά με τα τυχερά τους!

Επείσθηκε τέλος ο Βαλαχάς, κι εδιορίσθηκε πρώτα στο υποτελωνείο της Γλαρέντσας. Έτσι έκανε χίλιες καλές δουλειές. Ο Γιάννης Ταμπούρος τού έστειλε λαθραίο αλάτι και το εμοίραζε σε όλον τον Κάμπον. Ο Μήτρος Πατσούρας έρριχνε με τη γολέτα του κάθε νύχτα δέκα-είκοσι δέματα καπνού σε όλην την αντικρυνήν ακρογιαλιά, από τον άγιο Θανάση έως την Καυκαλίδα, κι εσύναζαν παρά με ουρά. Αυτός είχε την ευκολία του, όταν του έκανεν όρεξη, χωρίς άδεια να περνά στο Μεσολόγγι, να βλέπη τους συγγενείς του, να σμίγη τις φιλενάδες του, να λέγη από ένα Γιαννιώτικο με τον Μπαταριά στο βελούχι της Τουρλίδας και να καμακίζη από καμιά μαρίδα με το προιάρι στη λίμνη. Και όταν έφθανεν η ώρα που ο μεγαλόδωρος κομματάρχης έκραζεν από περάτων έως περάτων τους πιστούς να φανερώσουν στην κάλπη την αφοσίωσή τους, ο Βαλαχάς εσύναζε τους πατριώτες, που ήσαν διωρισμένοι σε διάφορες θέσεις περίγυρα, και τους επήγαινε στο Μεσολόγγι, πρόθυμους και την ψυχή να θυσιάσουν.

Έρθεν όμως εποχή που όσα και αν έκαμαν οι ψηφοφόροι, όσα τερτίπια εκλογικά και αν εμεταχειρίσθηκαν, όσες υποσχέσεις ρουσφετιών και αν έδωκαν, ο αγαθός κομματάρχης εκαταμαυρίσθηκεν. Αλλοί και αλλοίμονο τώρα στ' ασκέρη!... Μέσα στην τόση γαλήνη, την ξένοιαστην απόλαυση των αγαθών του ψήφου, άγριος εφύσηξε τρελλοβορριάς έξαφνα κι εσυνεπήρε στα μανιωμένα φτερά του όλους

τους πιστούς. Η κυματούσα θάλασσα έβραζε κάθε ημέρα κι έσπρωχνε στην ήμερην ακρογιαλιά του Μεσολογγιού, από το Κρουονέρι έως το Βασιλάδι, θλιβερά ναυάγια! Ο Βαλαχάς μόλις εκατόρθωσε να σωθή μέσα σ' αυτή την κοσμοχαλασιά. Αλλά το κύμα ήρθεν άγριο και τον έρριξε μακράν, σε μιαν ερημικήν άκρη του Θερμαϊκού, στο Τσάγιεζι, τον τελευταίον τελωνειακό σταθμό του Βασιλείου.

Αυτή η σωτηρία ήταν για τον Βαλαχά ίση με πάψη. Αντίο Γλαρέντσα!... Πάνε γιαμιάς και λαθρεμπόρια κι οι ερωταριές! Πάνε και τα Γιαννιώτικα και οι λαχταριστές μαρίδες και το αδιάκοπο λιάσιμο!... Υπηρεσία τώρα· πάντα υπηρεσία! Όλη τη νύχτα στο καρτέρι, στους βράχους της Καρίτσας και τις εκβολές του Πηνειού, με το χιόνι και τη βροχή και το τρισκότειδο, να κυνηγά λαθρεμπόρους! Όλη την ημέρα μέσα στο σκοτεινό παρακέλι του τελωνείου να γράφη διασαφήσεις και τριπλότυπα! Ο ψήφος δεν έχει πέραση· ο Καρώνης δεν απλώνει πλέον την προστατευτικήν αιγίδα του να σώση από τον νευροκαταλύτη κάματο τους πιστούς του τεμπελχανάδες. Και ο τελώνης, σκυλί ανήμερον αυτός, θέλει ανήμερα σκυλιά και τους άλλους υπαλλήλους στην υπηρεσία τους. Άμα είδε πως ο Βαλαχάς δεν ήταν μαθημένος για δουλειά, δεν εσεβάσθηκεν ο ερίφης τα τρυφερά του νιάτα παρά ένα πρόστιμον, άλλο πρόστιμο και τέλος τον εξώρισε στο Νυχτερέμι, τον αρρωστότοπον, όπου πυρετός-αχόρταγη λάμια, βυζαίνει το αίμα του ανθρώπου έως το κόκκαλο. Όπου δεν βρίσκει ψωμί να φάγη κανείς και οι γυναίκες συχνοτρίβουν τα λεβέτια τους και ξεσχίζουν τα νεύρα. Στο διάβολο η ζωή και τα καλά της, σου λέγει!

Ο τελωνοφύλακας έβραζεν από τον θυμόν του. Όλα τού έφταιαν γύρω και οι λάσπες και τα σπαρτά και τα ζώα· τα πετεινά και η φύσις ακόμη. Όλα τα έβριζε και τα εμισούσεν. Όλα στα μάτια του εφαινόνταν απελπιστικά, μαύρα· πως εβάδιζαν σε άφευκτη καταστροφήν, από το μέλλον της Ελλάδας έως τις πυκνοντυμένες και υπερήφανες κορφές του Ολύμπου, που επήλωναν δίπλα του, έως τα νερά του Πηνειού, που εκυλούσαν πλατειά και κρυσταλλένια μέσα στις χλωροπράσινες εκβολές κι έσμιγαν με τα νερά της θάλασσας αδερφικά.

Με τα ίδια μάτια –τα μάτια της βαργομισμένης του ψυχής– έβλεπεν ο τελωνοφύλακας και τους χωριάτες. Παλιανθρωπιά του διαβόλου! Αληθινά ζωντόβολα, τρισχειρότερα κι από τα γελάδια κι από τα γομάρια τους!... Εσύγκρινε την άδολη και αρχοντική φιλοξενία του τόπου του· τον γελαστόν και ανοιχτόκαρδον χαρακτήρα των συμπατριωτών του· την μεγαλομανία τους, με τον αφιλόξενο, τον μελαγχολικόν και ταπεινόν και φοβισμένον πάντοτε χαρακτήρα των Καραγκούνηδων και τον έπιασεν απελπισία και συχασιά.

Ο Πέτρος Βαλαχάς έτρεφε πάντοτε μεγάλην ιδέα για την αρχοντική καταγωγή του και παντού εύρισκε κάποια σωματική είτε ψυχική διαφορά να τον χωρίζει από τους άλλους ανθρώπους. Αλλ' αφ' ότου έφθασε στη Θεσσαλία, ηύρε τη διαφορά πολύ μεγαλείτερη. Η χτηνώδης κατάσταση των Καραγκούνηδων, η φυσική αγριάδα του τόπου, η μοναξιά και η μονότονη ζωή, λίγο κατ' ολίγον άξηναν κι επλάτυναν το χάσμα μεταξύ αυτού και των άλλων ανθρώπων, ώστ' επίστευε, πως, αν θελήση να πλησιάση τους χωριάτες, τίποτ' άλλο δεν θα κάμη παρά να κρεμισθή μέσα και να χαθή σύψυχος. Έμεινε λοιπόν σ' επιφυλαχτική στάσιν απέναντί τους και απ' αυτό η μελαγχολία και το στρίψιμο της ψυχής του έγινε μεγαλείτερο. Δεν είχε πλέον άλλην απόλαυση παρά να φαντάζεται την οικογενειακή του αρχοντιά. Το πνεύμα του δεν εύρισκεν άλλη τροφή παρά να μετράη τα πλούτη και τις τιμές και τις διασκεδάσεις που θα έκανε μακάριος, αν αυτή η τύχη, αφιλότιμη τόσο, δεν τον εκατάτρεχε... Και όσον εφантаζόταν αυτά, τόσο εύρισκεν ανάξιους και τιποτένιους τους χωριάτες, τόσο ανυπόφορη τη ζωή και τόσο αποτρόπαιη τη συντροφιά τους. Ακέριος μήνας είχε περάση, αφ' ότου έφθασεν εκεί, και όμως δεν εγνώριζε κανένα. Εκτός του Μαγουλά, που τον είχε ανάγκη για το φαγητό, κανέναν άλλον δεν εχαιρετούσε μέσα στο χωριό. Νυχτοήμερα τίποτα δεν είχε στον νου, παρά πώς με την περιφρόνηση να ταπεινώση τους χωριάτες και να δείξη την καταγωγή του.

Ο Βαλαχάς, όταν έφυγεν από το Μεσολόγγι, επήρε μαζί του δύο-τρία κολλαρισμένα πουκάμισα, ένα ζευγάρι χρυσοκέντητες παντόφλες – δώρον της ερωταριάς– ένα χρυσόν ωρολόγι με χοντρή αλυσίδα και μιαν άλλην αλυσίδα μακριά, από εκείνες που πλέκουν στις φυλακές, για το κλειδί του μπαούλου του, αποχτήματα όλα του περασμένου καλού καιρού. Τη γιορτή, όταν εγύριζεν από τη νυχτερινή περιπολία του κι έβλεπε συναγμένους τους Καραγκούνηδες, εστολιζόταν καλά, έβαζε τη μαύρη ρούχινη φορεσιά, με το πανταλόνι στενό έως το γόνα και από εκεί έως κάτω πλατύ τόσο, που να παίρνη όλο το παπούτσι μέσα και με το σακάκι κοντό, λίγο κάτω από τη μέση, με τους γιακάδες και τα πέτα πλατειά –εζωνόταν το κόκκινο ζωνάρι, έκλωθε τα κατσαρά μαλλιά μ' επιμονή και φροντίδα ζηλευτή· εκάθιζεν ελαφρά επάνω το τελωνειακό πηλήκιο με το αργυρό σιρίτι ολόγουρα και το στέμμα εμπρός, έστριβε το μαύρο του μουστάκι, εκρεμούσεν ολοφάνερη την αλυσίδα στο στήθος, εφορούσε τις χρυσοκέντητες παντόφλες κι εκατέβαινε στην αυλή. Αν ετύχαιεν ο Μαγουλάς εμπρός στην πόρτα, του έστελνε χαιρετισμό με το χέρι, σοβαρά γελώντας. Αν όχι, έκανε πως δεν έβλεπε τους άλλους και άρχιζε το περπάτημά του επάνω-κάτω. Έπαιζε στο δεξί χέρι την αργυρή αλυσίδα κι εσυχνόβλεπε την ώρα, σοβαρός πάντοτε και αμίλητος. Κι έτσι

κάνοντας επίστευε πως εκλωτσοπατούσε κάτω από τα πόδια του τους δυστυχημένους χωριάτες όλους.

Τα ίδια και απαράλλαχτα έκαμε και σήμερα, μόλις είδε τους Καραγκούνηδες συναγμένους στο γιατί να διαβάζουν του δικηγόρου το γράμμα. Άκουε τις φωνές τους να φθάνουν αδύνατες κι εφантаζόταν πως όλο για τ' εκείνον έλεγαν. Και όσο εφантаζόταν αυτά, τόσο εφούσκωνεν μην έχοντας πού να βάλει την αρχοντιά του. Με αργό, υπερήφανο βάδισμα επερπατούσεν επάνω-κάτω προσέχοντας να μη λερωθούν οι χρυσοκέντητες παντόφλες κρατώντας ορθάνοιχτα τ' αυτιά στην κουβέντα τους, τα μάτια ψηλά στυλώνοντας επάνω από τις μουχλιασμένες σκεπές των σπιτιών, που επίστευε πως εχαμήλωναν περισσότερο και εσυμμαζώνονταν δειλές κάτω από το φοβερό βλέμμα του, έως τις ασπρουδερές ιτιές περίγυρα και τα ψηλά βουνά και τα ξάστερα ουρανοθέμελα, πάντα ψηλά σαν άνθρωπος που δεν καταδέχεται να ιδή εμπρός στα πόδια του.

Κάποτε όμως τον έπιανεν ο πειρασμός να βεβαιωθεί, αν και οι χωριάτες τον επρόσεχαν και να καταλάβει την τρομερή εντύπωση που τους έκανε. Εχαμήλωνε τότε ως το γιατί τα μάτια του. Αλλ' αμέσως, μόλις εσυναντούσε τα βλέμματά τους, αδιάφορα, οπλισμένα πάντοτε με τη λαθροκρυμμένη παιζογελάστρα πονηρία τους, φτερό πάλι στα μάτια του ο Βαλαχάς. Και όχι μόνον στα μάτια, αλλά ολόκορμος σχεδόν ετιναζόταν και το κεφάλι του έγερνε πίσω, σαν το περήφανο άλογο, που τετραποδίζει στον κάμπο.

– Άλλη παλιανθρωπιά! είπεν έξαφνα με τραυλή φωνή κι έκφραση μεγάλης αηδίας βλέποντας στο πηγάδι.

Κάτω από την ψηλή παιγνιδιάρικη λεύκα, που ίσκιωνε το πηγάδι, είχε σταματήσει ένας ζητιάνος με το γαϊδουράκι του. Επάνω στο γαϊδουράκι εφαινόταν δεμένο με τριχιές ένα παιδί ή καλύτερα ένα κουβάρι ανθρώπινο, τυλιγμένο μέσα σε βρωμερά κουρέλια. Ο ζητιάνος απίθωσε με προφύλαξη μεγάλη κατά γης το χοντρό μπαστούνι του, έλυσε τις τριχιές από το σαμάρι και σηκώνοντας απίθωσε στη ρίζα της λεύκας τον άρρωστο σύντροφό του. Έπειτα χωρίς να χάνη καιρό, επήρε πάλι το μπαστούνι, επλησίασε την γυναίκα και άρχισε να λέγει με φωνή κλαψιάρικη, δείχνοντας και τον σύντροφό του:

– Θεός σχωρέσ' τη μάννα σου και τον πατέρα και τ' αδερφάκια σου! Κάμε, κυρά, ένα καλό για την ψυχή των αποθαμένω σου! Λυπήσου με το σακάτη!

Ήταν μικρό κι ελάχιστο γεροντάκι, κακοτράχαλο, ξερακιανό, με στήθος χωνεμένο, ράχη σκευρωμένη, κνήμες χοντρές, αλλ' αδύνατες και ολότρεμες. Εφορούσεν ένα κοντοκάπτο κανελί και ξεφτισμένο επάνω

από το μαύρο και μυριομπαλωμένο πουκάμισό του, που άνοιγεν έως την κοιλιά κι έδειχνε πλατύ ηλιοψημένο στήθος. Από τη μέση του έπεφταν κουρέλια λιγδερά έως τα μισά μηριά του πουκάμισου τα λείψανα· έπειτ' άρχιζε το σώβρακο κίτρινο, σαν καπνισμένο και με σχισμάδες εδώ κι εκεί, όπου εφαιόνταν στο περπάτημα μελαχροινά και ολότρεμα τα κρέατά του έως το γόνα. Από το γόνα έως κάτω αγραφιώτικη σκάλτσα, κοντοκομμένη, έπαιρνε μέσα τις κνήμες κι εχώνευε στα χιαστά δεσίματα υγρού γουρνοτσάρουχου.

Αλλ' ό,τι έδειχνε τέλεια τον ζητιάνο, δεν ήταν η φορεσιά, ούτε το μπαστούνι, ούτε τα σακκούλια, που διπλά και τρίδιπλα εκρέμονταν από τους ώμους του. Ήταν το μικρότατο κεφάλι του. Επάνω σε λιγνόν και μαύρον τράχηλον, όπου επρόβαλλαν από το δέρμα ένας-ένας χωρισμένοι και στρογγυλοί σαν σχοινιά οι τραχηλικοί μύες, εκαθόταν το κεφάλι γοργοκίνητο, μικρό, με παράδοξο σχήμα κι έκφρασιν αφύσικη. Θα έλεγε κανείς πως όταν εγεννήθηκεν, απαλό ακόμη και αστάλωτο βρέφος, το έπιασεν η μαμή κάτω από το πηγούνι κι επάνω από την κορφή και το εξούλισε τόσον, ώστε να συμμαζώξη επίτηδες όλα του προσώπου τα χαρακτηριστικά. Μάτια και στόμα και μύτη, χείλη και μουστάκια και φρύδια, από το πηγούνι έως το μέτωπο και από μηλομάγουλο σε μηλομάγουλο εχώνευαν όλα μέσα στη μελαχροινάδα του προσώπου και τις ψαρές αγριότριχες των γενειών. Κι επάνω το μέτωπο, ζουλισμένο προς τα πίσω ερχόταν κι έκανε στην κορφή ράχη απότομη κι έπεφτεν έπειτα στο ινίο πεταχτό και φουσκωτό σαν παραγεμισμένο από παρεγκεφαλίδα. Και όμως στο άμορφον αυτό συμμάζεμα, οι προσωπικοί μύες, υπεράνθρωπα γυμνασμένοι, εσπαρτάριζαν ανήσυχοι και τα μάτια, τα μικρά και καστανά, έρριχναν σπίθες εδώ κι εκεί περίγυρα, σαν αγριμιού που έξαφνα ευρέθηκε σε κόσμο μέσα και τίποτε δεν συλλογίζεται παρά πώς να εύρη τρόπο να ξεφύγη.

Ο Τζιριτόκωστας όμως δεν εζητούσε πώς να ξεφύγη. Χαμηλοθώρης, ταπεινός, συμμαζωμένος μέσα στα κουρέλια του, με το μπαστούνι εμπρός πλαγιαστό κι επάνω αυτός ακουμπισμένος, έδειχνε μεγάλην αδυναμία, κουρασμένος πως ήταν φοβερά από τον δρόμο, θεονήστικος από την ανέχεια κι εζητούσε με φωνή μισοσβυσμένη την ελεημοσύνη της χωριάτισσας. Αλλ' εκείνη, χαυδοσκελωμένη επάνω στο σκέπασμα του λεβετιού, έτριβέ το με τη λάσπη δυνατά αντιπατώντας γερά στις πλάκες, περιγράφοντας με τον ολοστρόγγυλο πισινό της μισάλωνο, και ούτ' έδινεν ακρόαση. Όταν όμως έκαμε να δευτερώση το ζήτημά του, η γυναίκα εγύρισε δείχνοντας πρόσωπο καταϊδρωμένο και του είπε με αγκομαχητό επάνω από τον αριστερόν ώμο της:

– Άιντε, χριστιανέ μου, αποδώ, ξεφωρτώσου με! Ηύρες, βλέπεις, τον ψωμότοπο να χορτάσης και συ! Να, εκεί να πας στον αφέντη που είνε μεγάλος και τρανός· όχ' ήρθες σ' εμέ να με κολάσης σήμερα!

Κι έδειξε τον Βαλαχά, που επηγαινορχόταν ακόμη στην αυλή του κονακιού, ολόρθο κρατώντας το κορμί σαν κυπαρίσσι, παίζοντας στο χέρι την αλυσίδα και σηκώνοντας το κεφάλι ψηλά, σαν άλογο περήφανο που τετραποδίζει στον κάμπο.

– Ω, καλώς το γείτονα! επιθύρισε ο τελωνοφύλακας, μόλις είδε τον ζητιάνο να πλησιάζη. Έλα κοντά και θα καλοπεράσης, καπούλη...

Ο Βαλαχάς δεν εχώνευε εύκολα κάθε είδους άνθρωπο. Αλλά περισσότερο δεν εχώνευε τους ζητιάνους. Το Μεσολόγγι γειτονεύει με την εξακουσμένη ζητιανοφωλιά της Ρούμελης και υποφέρει όχι μόνον από τους επαγγελματίες ζητιάνους, αλλά και από τους άλλους γειτόνους. Καθένας που θα πάγη στην πόλη για δουλειά του· το τσοπανούδι έξαφνα που θα πουλήση το γάλα του και ο χοντρονοικοκύρης που θα ζητήση τον δικηγόρο του ή ο άλλος που εκλητεύθηκε μάρτυρας στο δικαστήριο, ώστε να εύρη καιρό να κάμη τη δουλειά του, δεν εννοεί να πάγη στο κρασοπουλειό είτε στον καφενέ να καθίση. Γυρίζει τα σπίτια και απλώνει χέρι σε κάθε διαβάτη. Ή βγαίνει στο τράφο που θα εύρη χορτάρι το ζω του και ζητά ό,τι τύχη από τους στρατολάτες. Είτε κάθεται μέσ' από τη μεγάλη πύλη του κάστρου που περνούν οι βλάχοι και οι Αμπλιανίτισσες και κάτι μαλλοκουρεύει. Τι έχει τάχα να χάση; Τα παληόρρουχά του τα φορεί· πηλαλομούτρη τον έκαμεν η φύσις, σαν να τον είχαν αποκλειστικά γεννημένον γι' αυτό το έργον· το χέρι ξέρει να τ' απλώνη με αμίμητη ευκολία και δεξιοσύνη. Γιατί να χάνη λοιπόν τον καιρό του; Πέντε-δέκα λεφτά να συνάξη· ένα κομματάκι ψωμί, δυο εληές, ένα σαπιοκρέμμυδο να ρίξη στον κόρφο του· να κατορθώση και μόνον γυρίζοντας στο σπίτι να φέρη ανέγγιχτο το φαγί που επήρε για τον δρόμο, είνε αρκετή ευτυχία σ' εκείνον. Όχι πως μ' αυτό οικονομεί μεγάλα πράγματα· ικανοποιεί όμως αρκετά τη φυσική του στην ζητιανιά ροπή, που του έχει γίνει ανάγκη απαραίτητη. Ο Βαλαχάς τα ήξευρεν αυτά κι είχαν εναντίον τους την αγανάχτηση που έχουν όλοι οι συντοπίτες του. Τώρα εβημάτιζε με γοργότερα και σφαλερά βήματα και όσον αισθανόταν κοντήτερα του τον ζητιάνο, τόσο άναβεν ο θυμός του. Για μια στιγμή εσκέφθηκε ν' ανεβή στο δωμάτιό του και ν' αποφύγη έτσι το συναπάντημα. Αλλ' ο εγωισμός δεν τον άφηκε. Ημπορούσε να το πάρουν για δειλία αυτά τα ζωντόβολα οι χωριάτες και να γελάσουν μαζί του. Μήπως καταλαβαίνουν τι θα ειπή ιππποτισμός!

Και ο τελωνοφύλακας εξακολούθησε το νευρικό περπάτημά του, ως που άκουσεν αποπίσω του την κλασιάρικη φωνή του ζητιάνου λέγοντάς

του:

– Θεός σχωρέσ' τη μάννα σου και τον πατέρα και τ' αδερφάκια σου!
Κάμε, αφεντικό, ένα καλό για την ψυχούλα σου!

– Άει στο διάβολο! ετραύλισεν ο Βαλαχάς, χωρίς να γυρίση να τον
ιδή.

– Αφέντη μου πολυχρονεμένε, κάνε ένα καλό για την ψυχούλα σου!
επέμενεν ο ζητιάνος ακολουθώντας τον τελωνοφύλακα· ελεήστε το
φτωχό, το βαργιόμοιρο! Πέντε ημερόνυχτα είμαστε νηστικοί.
Πολυχρονεμένε μου αφέντη, κάμε έλεος!

Το συγκρατητόν αυτό πολυχρόνιο έκαμεν έξω φρενών τον Βαλαχά.
Το περπάτημά του από λεφτό σε λεφτό εγινόταν γοργότερο και
ανισόρροπο· τα νεύρα του εδονούνταν, όπως τα τηλεγραφικά σύρματα
στο ανεμοφύσημα. Μέσα του έβριζεν, εβλαστημούσεν, επατούσε δυνατά
και τρανταχτά τη γη, έσφιγγε τα δόντια κι εστριφογύριζε με μανία την
αλυσίδα στο χέρι του. Στο γοργόν αυτό στριφογύρισμα μια φορά το
κλειδί ήρθε και τον εχτύπησε στο πηγούνι τόσο δυνατά, που
επρήσθηκεν. Άλλη μια τον εχτύπησε στο γόνα και το εμούδιασε· άλλη
έφαγε στην κλείδωση του χεριού· μια άλλη τον εχτύπησε στο μάτι και
λίγο έλειψε να το χύση. Αλλ' ο τελωνοφύλακας, παραδομένος στον θυμό
του, αναίσθητος στους σωματικούς πόνους, εξακολουθούσε το
περπάτημά του τρέχοντας σχεδόν. Και ο ζητιάνος από πίσω,
ακουμπώντας το αριστερό χέρι στο ραβδί του και στηρίζοντας επάνω τη
δεξιά παλάμη ανοιχτή, συμμαζωμένος μέσα στα κουρέλια του, ελάχιστος
στην ταπείνωσή του, άθλιος στο ήθος, δεν έπαυε να ψιθυρίζει με τη
θλιμμένη του φωνή:

– Θεός σχωρέσ' τη μάννα σου και τον πατέρα και τ' αδερφάκια σου!

– Τι θες, μαρέ ψυχοβγάλη, εβρυχήθηκεν έξαφνα ο Βαλαχάς,
γυρίζοντας αντιμέτωπος. Ε, τι θες!

Κι έτρεμεν ολόκορμος. Τα μαλλιά του επρόβαλλαν σαν τουλούπα
καναβοξύλων κάτω από το τελωνειακό πηλήκιο· το πρόσωπό του ήταν
κατακίτρινο· τα μάτια του θολά· η μύτη του, κατεβατή και σουβλερή,
φαρμάκι έσταζε· τα χείλη του έτρεμαν κι εφαινονταν τα γούλια του
αναιμικά, κάτασπρα. Τα δάχτυλα των χεριών του εμπρός συμμαζωμένα,
απειλητικά, επρόδιναν την αράθυμη ψυχή, που έβραζε μέσα, πρόθυμη
να κομματιάση εκείνον που την εταλάνιζε τόσον.

Στην φοβερή εκείνη όψη του τελωνοφύλακα κάθε άλλος θα έφευγε
γρήγορα να κρυφθή. Ο ζητιάνος όμως ήταν έτοιμος να δεχθή τώρα και
τις ξυλιές του Βαλαχά με κρύο αίμα, με ασκητικήν υπομονή. Οι ξυλιές
είνε ο τελευταίος παροξυσμός καθενός θυμωμένου. Άμα ο
τελωνοφύλακας έδινε τις ξυλιές, εξεθύμωνε και θα έκανε το έλεός του.

Και το έλεός του θα ήταν βέβαια πολύ μεγαλείτερο.

Ο ζητιάνος από μακρινή σπουδή των ανθρώπων είχε αποκτήσει και αυτά τα φιλοσοφικά πορίσματα. Έμενεν ήσυχος τώρα και μόνον εμουρμούριζε μονότονα, για να μη χάνη τον σκοπό του:

– Αφέντη μου πολυχρονεμένε, κάμε το έλεός σου!

Αλλ' ο Βαλαχάς στην τόσην επιμονή του ζητιάνου έχασε την υπομονή του. Αυτός να τον σκυλοβρίζη, να τον διώχνη κι εκείνος να εξακολουθή ακόμη σκοινί-λουρί, θα ειπή πως το κάνει για να τον κοροϊδέψη. Αλλά κοροϊδο δεν έγινε ποτέ ο Βαλαχάς! Κι αισθανόταν μέσα του τα νεύρα να τον ζεματούν· αναμμένο σίδερο αισθανόταν να του καίη τη ραχοκοκκαλιά· κάποια θέρμη να κουφοδρομή στο αίμα του, να γίνεται μαλακή φωτιά και ν' ανεβαίνη, να πλημμυρίζη στο κεφάλι και να περιποτίζη το μυαλό του, σαν νεροποντή ξεροδιψασμένο χωράφι. Έβγαλεν έξαφνα μια κραυγή, ψιλή και άγρια, σαν όρνιου θαλασσινού, άρπαξε τον ζητιάνο από τη μέση, τον έρριξε κατά γης και άρχισε να κλωτσοχορεύη επάνω του σαν δαιμονισμένος.

– Να, άτιμε! Να! Να!...

Β΄ Μυστήρια της ζητιανιάς

Αν εκίνησε τους χωριάτες σε κανένα αίσθημα το λυπηρόν εκείνο ποδοκύλισμα του τελωνοφύλακα και του ζητιάνου δεν ήταν ούτε η συμπάθεια, ούτε η λύπη, ούτε η αγανάκτησις για τον αδικημένον. Από τέτοια δεν αισθάνονται οι Καραγκούνηδες. Ένα μόνον τους εκυρίεψεν, η απορία. Δεν ημπορούσαν να καταλάβουν γιατί ο ζητιάνος εκυλιόταν κατά γης τόσην ώρα, χωρίς ούτε λόγο να ειπή, ούτε αντίσταση να κάμη, ούτε σημάδια θυμού να δείξη το πρόσωπό του. Τι διάβολο· έχει και η υπομονή τα όριά της!

Αλλ' οι χωριάτες δεν ήξευραν καλά τι θα ειπή ζητιάνος. Ήταν αληθινά διπλός από τον τελωνοφύλακα ο Τζιριτόκωστας. Κάτω από τα βρωμερά κουρέλια του εκρύβονταν βραχίονες σιδερένιοι και χαλυβένιοι μύες και πλάτες καλοδεμένες και τράχηλος βωδιού και ταύρου δύναμις. Στην πατρίδα του που τον εγνώριζαν καλά, όλοι τον έτρεμαν. Τα κατορθώματά του ομολογούντ' εκεί, όπως τα κατορθώματα των δρακόντων στα παραμύθια. Μια φορά, σε δημοτικές εκλογές, για να βοηθήση τον φίλο του υποψήφιο, μόνος επήγε κι εμπόδισε τους κατοίκους του Άγιου Βλάση, που ήσαν αντίθετοι, να πάνε στην ψηφοφορία. Και το βράδυ στη διαλογή, όταν εκατάλαβε πως θα έχανεν ο φίλος του, μόνος πάλιν επήδησε με το ρεβόλβερ στο χέρι μέσα στην εκκλησία, έδιωξε τη φρουρά και αναποδογύρισε τις κάλπες συγκάσελα.

Αλλά και στα ταξίδια του δεν είχε κάμη λίγα ο Τζιριτόκωστας. Τρεις έως τώρα είχε στείλει στον Άδη μυστικά, μυστικά. Αληθινά λόγο δεν έλεγεν. Υπόφερε με υπομονήν Ιώβειον κάθε τι που του έκαναν. Αλλά μέσα του έγγραφε με μαύρα γράμματα εκείνους που του έφταιγαν, και κακότυχοι, αν έπεφταν ποτέ εύκολοι στα χέρια του.

Ο Κώστας Τζιρίτης και Τζιριτόκωστας, κατά τη συνήθεια που έχουν στη Ρούμελη να σμίγουν το επίθετο με τ' όνομα, ήταν από τόπο που συμμαζώνει στα στενά του σύνορα όλη την ασυμμάζευτην ιστορία της ελληνικής ζητιανιάς. Στην εποχή του εσυνήθιζαν εκεί, όταν οι ακμαίοι άντρες έλειπαν στα ταξίδια και οι γυναίκες έξω στις περίγυρα κρεμόρραχες εβολάκιαζαν τα φθισικά αραποσίτια τους, οι εβδομηντάρηδες να συνάζουν τα παιδιά στο χοροστάσι και να τα γυμνάζουν στης ζητιανιάς τα καμώματα. Κάτω από τ' ασπρόμμαλλα εκείνα μέτωπα, που εταπείνωσεν ο πολυκαιρινός εξευτελισμός· κάτω από τα πρόσωπα εκείνα, που παραμορφωμένα επέτρωσεν η αδιάκοπη πλαστοπροσωπία· εμπρός στις σακατεμένες κορμοστασιές που παράλλαξεν όχι του χρόνου το γοργοτρέξιμο, όχι της αρρώστιας η κρυφή ενέργεια, όχι του καιρού η ξαφνική επιρροή, αλλά το πείσμα, εγυμναζόταν η νεολαία, η ελπίδα και χαρά του χωριού, να είνε άξια, αν

όχι καλύτερη των πατέρων της. Ο Κουτσοκουλόστραβος χορός ήταν το κυριώτερο γύμνασμα εκείνες τις ημέρες. Τα παιδιά κρατώντας και από ένα μπαστούνι εγύριζαν χεροπιαστά και επροσποιοούνταν από μια σωματική βλάβη. Ένα έκανε τον κουτσό· και ανεβοκατέβαζε το κορμί του σε κάθε βήμα, σαν το έμβολον ανάμεσα στα μετάλλινα πλευρά της τρόμπας. Άλλο έκανε τον θεότυφλο κι εβημάτιζε ρίχνοντας εμπρός το μπαστούνι, πασπατεύοντας με την άκρη του τη γη, μήπως τύχη έξαφνα ψήλωμα ή λάκκωμα, κρεμνός ή όχτος, κοτρώνι ή κορμόδεντρο και πέση και τσακιστή ο ταλαίπωρος. Κι έδειχνε ζωγραφιστή στο πρόσωπό την αμφιβολία και τον τρόπο ενός τυφλού. Τρίτο έκανε τον παράλυτο· ακουμπούσε στη γη τις δύο παλάμες, εσήκωνε με πηδήματα γοργοπόδαρου λαγού τα νεκρά και αλύγιστα ποδάρια του, σύνωρα ψηλώνοντας τα μάτια καθαρά κι άδολα και χύνοντας στο δροσοπεριχυμένο πρόσωπο θλίψιν ήμερη και ασκητικήν υπομονή στου Θεού το θέλημα του δικαιοκρίτη και παντοδύναμου! Άλλο, νεραϊδοπαρμένο τάχα, εψηλώνεν ολόρθο το κορμί και εβάδιζεν με ολότρεμο σώμα κάνοντας ένα βήμα εμπρός και δύο πίσω και τρία δεξιά, αριστερά τέσσερα· ήθελεν εκεί να πάει κι επήγαιεν αλλού. Εδοκίμαζε να γυρίση δεξιά και αριστερά εγύριζεν· επροσπαθούσε να συμμαζέψη τα σκέλια του και τ' άνοιγε· να διπλώση τα χέρια του και τ' άπλωνε ξύλα· ξερά κι εβημάτιζε με τρέμουλα όλων των μελών, λες και είχε τους αρμούς ξεχαρβαλωμένους. Άλλο έλεγε πως του πήραν οι νεραϊδες στην ρεματιά της Κάναλης τη φωνή από φθόνο κι άπλωνε τον λαιμό του κι εσουφρωνε τα χείλη με αγώνα θέλοντας να λαλήση και βγάζοντας ανατριχιαστικόν ούρλιασμα μέσ' από τον στενάχωρο λάρυγγά του. Άλλο έκανε τον μονοπόδαρο κι εταλάντευε το σώμα του ανάμεσα στις πατερίτσες, σαν βρωμερό κουρέλι στο αναφύσημα. Κι άλλα δέκα-είκοσι έκαναν άλλες δέκα-είκοσι αρρώστιες σωματικές, πολλές υπαρκτές και πολλές ανύπαρκτες ακόμα στον κόσμο.

Ενώ τα παιδιά έτσι εγυμνάζονταν για να πατήσουν τα φιλόανθρωπα αισθήματα των συνόμοιών τους αργότερα, ένας από τους γερόντους, παιγνιδιάρης ξακουσμένος και γλυκόφωνος, ορθοκρατώντας τρίχορδη λύρα στα γόνατα, εφρόντιζε με το τραγούδι να ελαφρώνει τους σημερινούς κόπους και να δείχνη αξιοζήλευτη και τρισευτυχισμένη τη μέλλουσα ζωή τους. Με φωνή παραπρονιάρικη, συγκρατητή, μονότονη· με μικρή γοργάδα στην αρχή· με ένα ξαφνικό χαμηλοψηλωμα έπειτα· κι έπειτα με χαμήλωμα στρωτόν ολόισιο μακρυλαρίκι, έλεγε τραγούδι ταπεινό, ντόπιον όσο και η λαψάνα της ξερής πλαγιάς και σαν εκείνη άνοστο, φτωχικό, ψειριασμένο. Κι εσυνόδευε το τραγούδι του με μονότονο και συγκρατητό και παραπρονιάρικο γκρίνιασμα της λύρας του.

Και με το τραγούδι του έδειχνε στα παιδιά τα περίγυρα ξερά και άχαρα βουνά της πατρίδας τους, τη Γη τη μητριά και την ολοστέρφευτη. Επαρόμοιαζε με κατάρρα Θεού και τρισανάθεμα τη γέννησή της, περνώντας πίσω αγγελόφερτος στου Σύμπαντος τη γέννηση, όταν το Παν ήταν Χάος και Μηδέν. Ο Θεός, έλεγεν, ηθέλησε να πλάση τότε τον Κόσμον. Επήρεν ένα κόσκινο μεγάλο και το εκρέμασε σαν σύγνεφο στην άβυσσο. Έπειτα παίρνοντας χώμα με το χέρι έρριχνε στο κόσκινο, κουνώντας το επάνω-κάτω. Το χώμα φυσικά, το καλό και το γόνιμο, έπεσε κάτω κι εγέμισε την άβυσσο κι έξαφνα εφάνηκεν η Γη, πολύκαρπη και πανώρια. Έμειναν τέλος στο κόσκινο μόνον οι πέτρες και τα χάλαρα. Και οργισμένος ο Δημιουργός, γιατί δεν εσυλλογίσθηκεν από πριν να μοιράση κι εκείνα δίκαια, εκλώτησε το κόσκινο κι εχύθησαν τ' απομεινάρια όλα μαζί σ' έναν τόπο. Και ονόμασεν ο Θεός τον τόπον εκείνον Κράκουρα, που θα ειπή, καταραμένον σαν τη μήτρα της Σάρρας.

Αλλ' ο τραγουδιστής δεν έλεγεν αυτά για να δειλιάση τους ακροατές του. Απ' εναντίας, σαν εμπνευσμένος ψάλτης του παλιού καιρού, αδράχνοντας από την ταπείνωση το ύψος και από τον φόβο την αντρεία ερχόταν γιαμιάς γλυκοχρυσόστομος κι ενώ εκαταριόταν τη γη, εμακάριζε τα παιδιά της. Όταν οι διαβόλοι, έλεγε, ηθέλησαν να μοιράσουν τη Γη σε βασιλεία, κανένας απ' αυτούς δεν εδέχθηκε να πάρη στο κράτος του τα Κράκουρα. Τ' άφηκαν αμοίραστα κι εκηρύχθησαν εξουσιαστές και προστάτες τους όλοι. Αλλά τόπος που έχει τέτοιους προστάτες, ευτυχισμένος και παμμακάριστος, επρόσθετεν ο γέροντας. Ο κάτοικός του δεν θα πεινάση, ούτε θα διψάση ποτέ στον αιώνα. Τα χέρια του δεν θα γνωρίσουν ποτέ το σταβάρι του αλετριού το άγριο και το στειλιάρι της αξίνας· δεν θα μαραθούν τα χρυσά του νιάτα ξεκολλώντας ριζιμιά λιθάρια και δεν θ' αυλακωθή το μέτωπό του από τη σκέψη. Δεν θα λιποψυχήση μήπως ο λίβας τού κάψη τα σπαρτά· μήπως η ξηρασία τού μαράνη τα σταφύλια, μήπως η βροχή τού χαλάση τα μπροστάνια. Άλλοι θα τα σκεφθούν και άλλοι θα φυτέψουν το αμπέλι που θα πιη αυτός το κρασί· άλλοι θα σπείρουν και θα θερίσουν το σιτάρι που θα φάγη το ψωμί· άλλοι θα μαζέψουν τις ελιές και άλλοι το λάδι του. Αυτός ένα μόνον θα έχη σκοπό, να γυρίζη τον κόσμο απ' Ανατολή σε Δύση και με την έμπνευση του παντοδύναμου οδηγού του ν' απατά τον κουτόκοσμο και να γυρίζη πλουτοφορτωμένος στο σπίτι του.

Έτσι τους έλεγε κι έτσι τους ορμήνευεν ο γέροντας. Και ο παράδοξος χορός σε κάθε του τραγουδιού τμήμα, σε κάθε της λύρας του παύλα, ερχόταν κουτσοκουλοστραβοβηματίζοντας κι ετραγουδούσε με φωνή παραπονιάρικη και συγκρατητή και μονότονη:

Θεός σχωρέσ' τη μάννα σου,
δος μου λιγάκι αλεύρι,
να φτιάσω μια κουρκούτη.
Ένα, δύο, τρία!...

Θεός σχωρέσ' τον κύρη σου,
δος μου λιγάκι λάδι,
να ρίξω στην κουρκούτη.
Ένα, δύο, τρία!...

Θεός σχωρέσ' τη βάβα σου,
δος μ' ένα κρεμμύδι,
να ψήσω με το λάδι,
να ρίξω στην κουρκούτη,
για να την φάω το βράδυ.
Ένα, δύο, τρία!...

Σ' αυτό το μοναδικό σχολείον ο Τζιριτόκωστας γρήγορ' αναδείχθηκε κι εθαυμάσθηκε. Δεκαχρονίτης δεν ήταν ακόμη και άρχισε να πλουτίζει με νέους βηματισμούς αλλόκοτους και αφύσικους τον Κουτσοκουλόστραβο χορό· να προσθέτη στα ζητιάνικα τραγούδια του νέα μέτρα και πρωτάκουστα ζητήματα. Η σεβαστή μορφή των γερόντων, που έκαναν τη Δωδεκάδα του χωριού, έφριξεν από απορία και χαρά για το νέον άστρο που ανέτειλε τριλαμπές να φωτίση την πατρίδα τους. Τα κόκκαλα του Πηλαλομούτρη, του Καλλιγοψίλλη, του Παστρογωνιά, που εβαρουκοιμώνταν στις Παναγιάς τον αυλόγυρον, κουρασμέν' από τα πολλά ταξίδια με την άμετρη δόξα, εσάλεψαν συγκίβουρα, όταν άκουσαν τον νέο ζητιάνο, που ερχόταν να θαμπώσει τη μνήμη τους. Και τα μπαστούνια τα κρεμασμένα στους τοίχους των σπιτιών εταράχθηκαν κι εκείνα με ιερή φρικίαση, αβέβαια ποιο τάχα θα τιμηθή να συντροφέγη στο πρώτο του ταξίδι τον νέον αρχιθεομπαίχτη. Και ο Τζιριτόγιωργας, ο πατέρας του, εσήκωσε με ειλικρίνεια, πρώτην ίσως φορά στη ζωή του, τα χέρια, ευχαριστώντας εγκαρδιακά τον Θεό, που του έστειλε τέτοιο παιδί να συνεχίση το στάδιο και να τιμήση το σπίτι του. Πριν όμως αποφασίση να βγάλη στο ταξίδι τον γιο του ο καλότυχος πατέρας, τον έκραξε σ' ένα παράμερο δωμάτιο του σπιτιού, τάχα πως θα του μιλήση μυστικά. Εκεί τον έβαλε να καθίση κατάχαμα και του είπε να γυρίση τα μάτια. Και γυρίζοντας τα μάτια ο μικρός είδε για πρώτη φορά τόσο ολοφάνερα την παλαιά ρίζα και κατάσταση της οικογενείας του.

Δεν ήταν αληθινά βαρυστολισμένο το δωμάτιο. Ένα μόνον τραπέζι

σαρακοφαγωμένο, στρωμένο με μάλλινο χρωματιστό τραπεζομάντηλο ακουμπούσε στον ένα τοίχο μ' ένα κίτρινο σπειρωτό νεροκολόκυθο επάνω. Ξύλινος καναπές απλαδοστρωμένος έπιανε τον άλλον τοίχο. Δύο μεγάλες κασέλες από καρυδιά με παράδοξα χοντροσκαλίσματα έπιαναν τον τρίτο· κι εκρέμονταν από την αταβάνωτη σκεπή πέντε-δέκα πλέχτρες ξεροκύδωνα με τα φύλλα τους ακόμη και το χνούδι και δύο κλάρες μπουρνέλες με τη σκόνη καθισμένη, σαν αχνός επάνω στην γαλαζόμαυρη πέτσα τους. Όμως πίσω από τη μαυρισμένη πόρτα και περίγυρα στους τοίχους είδεν ο μικρός να κρέμονται από τα καρφιά, με τάξη και ηλικία βαλμένα όλων των ειδών και όλων των σχημάτων τα μπαστούνια. Μερικά χυτά, ολόσια επάνω έως κάτω· άλλα γυριστά, άλλα διχαλωτά· μερικά στην άκρη με ρίζα χοντρή·τούτο με κόμπους, εκείνο στραβό· το ένα ξεφλουδισμένο· το άλλο ακόμη με τα δαγκώματα των σκύλων· το άλλο διατηρώντας στη ράχη του τις γραμμές, που έκοβε μετρώντας ποιος ηξεύρει τι της ζωής είτε του επαγγέλματός του αξιοθύμητον ο μακαρίτης αφέντης του· μισοτσακισμένο τούτο, λυγισμένο εκείνο. Όλα ήσαν στη σκόνη περιτυλιγμένα, σαν σε σάβανο του καιρού, και βυθισμένα στη σιωπή και τον ύπνον, όπως τα όπλα πολεμιστού τρισένδοξου, κρεμασμένα εκεί για μνήμη του αθάνατη και αξιομίμητο παράδειγμα της γενεάς του.

Και αληθινά, για το αξιομίμητο παράδειγμα της γενεάς ήταν τα μπαστούνια εκεί κρεμασμένα και ο Τζιριτόγιωργας για τούτο έφερε το παιδί, να τα ιδή, πριν έβγη στο ταξίδι, και να πάρη διδάγματα. Καθέν' από εκείνα είχε επάνω του ιστορίαν ίση και καλύτερη από το δόρυ του Αχιλλέα. Καθένα είχε συντροφέψη τον πατέρα, τον πάππο, τον προπάππο του, σε όλα τα φαρμάκια και τις κακοπάθειες της ζητιανικής ζωής· στη βροχή και το κρύο του χειμώνα· στον ήλιο και το κάμμα του καλοκαιριού. Τον εστήριξε να περάση ρέμματα παγωμένα· τον εβοήθησε να ξεκρεμάση από τα σχοινιά τ' ασπρόρρουχα και από τα παραθύρια κουρτίνες και από τους φούρνους κουλούρια· να τινάξη από τα δέντρα πωρικά στις πονηρές ημέρες της πείνας και, δυνατώτερο από την εφτατόμαρη ασπίδα του Αίαντα, επροφύλαξε το σώμα του αφέντη του άτρωτον από κάθε τροχισμένο σκυλόδοντο και κάθε πεινασμένου λύκου αγριοχύμισμα. Τυφλόν τον οδήγησε στα μαρμαρένια σκαλοπάτια· κουτσόν τον επέρασε μέσ' από τις αγορές· κουλόν τον εστήριξε· παράλυτο τον εκρεβάτωσε· φοβισμένο τον εφύλαξε· τολμηρόν κάποτε τον όπλισεν υπεράνθρωπα. Και χρόνια ολόκληρα είδεν όλες του τις πλαστοπροσωπίες, όλες τις παραλλαγές. Άκουσεν όλα του τα ψέματα· όλα τα συχωρολόγια. Και ποιος ηξεύρει, αν αυτό το μπαστούνι δεν του ήφερε στον νου εκείνο το τεχνικώτατο σακάτεμα και στα χείλη εκείνη την

εξυπνότατην ευχή.

Ο Τζιριτόγιωργας κοιτάζει αφαιρεμένος ένα με τ' άλλο τα κρεμασμένα τρόπαια και σεβασμός άμετρος επλημμύριζε την καρδιά του και τα στήθη του εβάρυναν σαν μυλόπετρα στην προγονική εκείνη δόξα. Σαν πουλάρι ασέλωτο που γοργοτρέχει στον κάμπο, έτρεχεν ο νους του γερωζήτουλα στα περασμένα κι έβλεπεν ένα με τον άλλον τους προγόνους αφανισμένους από την κακοπάθεια και αγνώριστους από την ψευτιά. Πόσα υπόφεραν οι δύστυχοι, για να φέρουν εκεί που έφεραν την οικογένειά τους! Ξυλιές έφαγαν, δαγκώματα μαντροσκύλων εβάσταξαν, κλώτσους αλόγων, σπρωξές και γροθοκοπήματα μεθυσμένων. Άκουσαν σφυρίγματα των παιδιών του δρόμου, πιάτα ολάκερα είδαν να σπάσουν στα κεφάλια τους από δουλικά· με κάτουρα να περιχυθούν, με κόπρο ν' αλειφτούν εβάσταξαν. Επέρασαν ακούραστοι θάλασσες και ποτάμια· κάμπους και όρη και βουνά εδρασκελήσαν. Σε χώρες και χωριά και καλυβάκια εκόνεψαν. Εδέχθηκαν την πλούσια ελεημοσύνη του άρχοντα και το μονόλεφτο της χήρας. Έφαγαν τ' αποφάγια του αφέντη και του δούλου· έπιαν το απόπιμα του γερού και του αρρώστου. Εκοιμήθηκαν στον σάβλο και τον αχερώνα, εμπρός στο κατώφλι της πόρτας και τον νάρθηκα της εκκλησιάς· στου βουνού το διάσελο και στο γούπατο κατακαμπίς. Αληθινά, τι υπόφεραν οι δύστυχοι, τι υπόφεραν!

Και ο γερωζήτουλας στο μελαγχολικόν αυτό γοργογύρισμα του νου απάντησεν έξαφνα τα δικά του ταξίδια. Συγκινημένος εγύρισε τον αντικρινό τοίχο κι εστύλωσε τα μάτια του ακίνητα. Ένα με τ' άλλο εκρέμονταν εκεί ολάκερα είκοσι μπαστούνια, που αντιπροσώπευαν είκοσι ταξίδια, δυο και τρία χρόνια το καθένα. Κι εύρισκε τώρα σε καθενός την στάση και την έκφραση ολόγραφη την ιστορία των ταξιδιών του. Το πρώτο στην δεξιά του τοίχου άκρη, ένα μικρό και λιανό μπαστούνάκι, σπασμένο σε δύο, κλαψιάρικο, χαμένο και ηλίθιο, έλεγε την εποχή, που μικρός και άμαθος έκαμε το πρώτο ταξίδι κάτω από την άγρυπνην επιτήρηση του πατέρα του. Έχασε τότε τη σακκούλα με τα κέρδη και ο γέροντας έσπασε στη ράχη το μπαστούνι του και τον έβαλεν έπειτα να το κρεμάση στον τοίχο για ενθύμηση. Αμέσως όμως έπειτ' απ' αυτό, μεγάλο, χοντρό, γερώτατο και θρασύ, εψήλωνε του δεύτερου ταξιδιού το μπαστούνι, λες και τον παρακινούσε να το πιάση πάλι στα χέρια και να τρέξουν γοργά, αρχαίοι πολεμισταί της ζωής, σε νέα κέρδη και σε νέα τρόπαια. Έπειτα ένα με τ' άλλο ερχόνταν άλλα μπαστούνια στη σειρά, με διαφορετική καθένα στάση κι έκφραση και ζωή, θυμίζοντάς του κακοπάθειες και ατυχίες τόσες, αλλά και τόσα κέρδη και χαρές. Και ο Τζιριτόγιωργας, κουνώντας το κεφάλι θλιβερά, εξαμήλωσε τα μάτια στον

υγιό του και με φωνή σοβαρή και τρανταχτή έξαφνα του είπε κάνοντας με το δεξί βασιλική χειρονομία:

– Τα βλέπεις, μωρές! Κοίταξε να μην τα ντροπιάσης! Εκείνα τα καρφιά ως πέρα εσύ θα τα γιομίσης!...

Κι έδειξε στη σειρά των μπαστουνιών άλλα καρφιά στον τοίχο, έως πέρα, δέκα-είκοσι ακόμη που επρόσμεναν ανυπόμονα να βαστάξουν τα νέα της οικογένειας τρόπαια. Ο Τζιριτόκωστας εσήκωσε με αδιαφορία τα μάτια, εκοίταξε τα καρφιά και με φωνή άτρομη κι επίσημη απάντησε:

– Ναι· θα τα γεμίσω κι άλλα θα βάλω ακόμη!

– Να μου ζήσης! έκραξεν ο Τζιριτόγιωργας ενθουσιασμένος.

Με όλες όμως τις υποσχέσεις και μ' όλη των γερόντων την πεποίθηση, ο Τζιριτόκωστας στο πρώτο του ταξίδι δεν εστάθηκε τυχερότερος από τον πατέρα του. Εκεί που εγύριζε στον Μωρηά, απαντήθηκε μ' ένα Κλουτσινιώτη θεότυφλο, που του επρότεινε να συντροφέψουν και να μοιράζονται τα κέρδη. Οι Κλουτσίνες ανήκουν στον Μωρηά· αλλ' είνε καθ' όλα αντίζηλοι με τα Κράκουρα. Ο Κλουτσινιώτης θα έβαζε την τυφλομάρα του και ο Κρακουριώτης τα τερτίπια του. Δύο πράγματα όλως αντίθετα και όμως τόσο σύμφωνα και βοηθητικά στην τέχνη τους. Ο Τζιροτόκωστας εύκολα επείσθηκε να συντροφέψη με τον τυφλό, και δυο-τρεις μήνες γυρίζοντας έκαμαν αρκετές εισπράξεις. Ο πρωτοτάξιδος ζητιάνος δεν είχε πού να κρύψει την περηφάνεια του. Εσυλλογιζόταν με πόση χαρά οι συγγενείς και με πόση λύπη οι ξένοι θα έβλεπαν τ' απροσδόκητα για πρωτόβγαλτον κέρδη του. Έξαφνα όμως μια νύχτα, ενώ κοιμώνταν σ' έναν αχυρώνα του Σουλειμίαναγα, ο τυφλός ανέβλεψε κι έφυγε με τα χρήματα. Ο Τζιριτόκωστας απογοητευμένος ηθέλησε να γυρίση στο χωριό του. Αλλά μόλις έφθασεν απ' έξω και τον εδέχθηκαν οι συντοπίτες του με γιουχαΐσματα. Ο πατέρας του, παίζοντας φοβερό κοντόξυλο στο χέρι, του εφώναξεν από μακράν:

– Κερατόσπορε, μου ντρόπιασες το σπίτι! Φεύγ' από δω· παιδί μου δεν είσαι!

Ο νεαρός ζητιάνος εκατάλαβεν αμέσως πως ακούσθηκε στο χωριό το πάθημά του, πριν φθάση αυτός. Υποψιάστηκε μάλιστα μήπως τούτο ήταν τέχνασμα του πατέρα του· μήπως ο Κλουτσινιώτης ήταν συντοπίτης, κρυμμένος επίτηδες για να δοκιμασθή η ευκολοπιστία του και το πάθημα να του γίνη αλησμόνητο μάθημα. Καταντροπιασμένος έφυγε πάλι πίσω και φιλότιμος ορκίσθηκε να μη γυρίση, αν δεν κάμη τέτοιο κατόρθωμα, που να τον θαυμάσουν όλοι.

Το είπε και το έκαμε. Έπειτ' από δύο χρόνια εγύρισε τον Αύγουστο, ανήμερα της Παναγίας, που πανηγυρίζει το χωριό. Κι εγύρισε με πολλά

κέρδη. Αλλά δεν ήταν αυτό κατόρθωμα. Όλοι όσοι γυρίζουν από ταξίδι, με χρήματα γυρίζουν. Ο Τζιριτόκωστας εκατόρθωσεν άλλο. Μέσα στο χωριό του, ενώ οι άντρες όλοι αψεδάγιστοι στο σώμα και τη φορεσιά εχοροπηδούσαν στο χοροστάσι με τις γυναίκες τους πλουσιοστολισμένες, αυτός άθλιος και παραλλαγμένος, τρεις ημέρες εγύριζεν ανάμεσά τους κι εδεχόταν τα ελέη τους. Τρεις φορές τον ελέησεν ο ίδιος ο πατέρας του. Θα το πάθαινε και τέταρτη, αν ο Τζιριτόκωστας δεν επροδινόταν μόνος από τη μεγάλη συγκίνηση.

Όμως αυτό έγινεν άκουσμα σ' όλα τα περίγυρα χωριά. Απ' ολούθε πολλοί έτρεξαν να τον ιδούν κι επείσμωναν όσοι τον ελέησαν, απορώντας πώς απατήθηκαν οι αρχιαπατεώνες. Μονόγνωμοι εμολόγησαν ευθύς πως ηύραν τον δάσκαλό τους. Και την ίδια ημέρα ο γέρω Λυκόγιαννος –άλλος απόμαχος της τρισένδοξης στρατιάς εκείνης–, ο Λυκόγιαννος, που είχε πολλά πλούτη και μια μοναχοκόρη και απελπισμένος έμενε συχνά, γιατί εν ηύρεσκε στους νέους ζητιάνους αξιώτερό του κανένα για να τον κάμη γαμπρό, έτρεξε στο σπίτι κι έτσι του μίλησεν αγκαλιάζοντάς τον εγκαρδιακά:

– Μια κόρη έχω, χαλάλι σου εκείνη και τα πλούτη μου. Πολλοί γαμπροί μού τη γύρεψαν ως τα τώρα· μα εσύ 'σαι ο κάλεσσος κι ο αξιώτερος· εσύ θα μας τιμήσης όλους!...

Ο Τζιριτόκωστας αληθινά τους ετίμησεν όλους. Οχτώ ημέρες έπειτ' από τον γάμο του άρχισε το δεύτερο ταξίδι. Λίγο κατ' ολίγον επροχώρησε και στο εξωτερικό. Ενοίκιαζεν από φτωχούς γονέους παιδιά κουτσά, κουλά, τυφλά, άλαλα, τα εγύμναζε κάμποσον καιρό στα μυστήρια της ζητιανιάς και τα έφερεν έπειτα, σαν περατάρης γερανός τα χειλιδόνια, στη Σμύρνη, στην Πόλη, στην Βουλγαρία, έως επάνω στην Βλαχία! Όταν εγέμιζε καλά το κεμέρι και αποφάσιζε να γυρίση πίσω, εματανοίκιαζε τα παιδιά σε άλλους ζητιάνους, που τα επήγαιναν στα βάθη της Ρωσίας και της Μικρασίας, ως που έχαναν και την ενθύμηση της πατρίδας τους· κι εκείνος εσύναζεν άλλα παιδιά και άρχιζε νέο ταξίδι.

Τώρα όμως δεν εταξίδευε πλέον στο εξωτερικόν ο Τζιριτόκωστας. Είχε στελμένα εκεί τα δύο του παιδιά, που να του ζήσουν του έμοιαζαν καθ' όλα, και με ταχτική γραμματαλλαγή εμάθαινε τις εποχές κι έστελνε με πιστούς ανθρώπους το χρειαζούμενον ασκέρι. Αυτός έμενεν ευχαριστημένος με τα εισοδήματα του Μωρηά και της Ρούμελης. Τώρα δεν του έμεναν παρά δύο μήνες ακόμη για να συμπληρώση το φετινό ταξίδι του. Αλλά σε δύο μήνες και τι δεν ημπορεί να κάμη άνθρωπος σαν τον Τζιριτόκωστα. Με τον Μουτζούρη, τον παραγιό του, επέρασεν έως τώρα το αρχοντοπήλιο και της Λάρισας τον Κάμπο· ανέβηκε στα χωριά του Κισσάβου κι εκατέβηκε στην ποταμιά. Απ' εδώ εσκόπευε να πάρη τα

χωριά του Κάτω Ολύμπου έως τον Τύρναβο· από εκεί θα κατέβαινε στον κάμπο των Φαρσάλων και θα τραβούσεν ίσα για την πατρίδα του. Στον ιστορικών αυτόν δρόμο του εσύναζεν ό,τι του έδιναν και δεν του έδιναν οι χριστιανοί. Έρριχνε στα σακκούλια ψωροκόμματα και αποφάγια· σταριού απλοχεριές και δεμάτια βρώμης σύχλωρης ακόμη· άπλερα κουκιά και ρεβίθια και παλιόσκουτα· παλιοπάπουτσα και παλιοσίδερα και κάθε λογής νομίσματα. Ό,τι έβλεπε γύρω παραρριχμένο στο σπίτι που έμπαινε, το εζητούσε. Αν το έδιναν, το έρριχνε στο σακκούλι· αν δεν το έδιναν και ημπορούσε, το άρπαζεν εκείνη την ώρα ή αργότερα στέλνοντας τον παραγιό του. Όταν έφθανε σε κανένα κεφαλοχώρι, επουλούσε τ' αποφάγια και τα ψωροκόμματα στα μαγερείά· το στάρι και τη βρώμη, τα κουκιά και τα ρεβίθια στα μπακάλικα· τα παλιοπάπουτσα και τα παλιοσίδερα στους γύφτους και τους μπαλωματήδες όσο-όσο. Έτσι και αυτά τα ελάχιστα και πρόστυχα στα χέρια του άλλαζαν και εγίνονταν καθαρό χρυσάφι.

Εχθές όμως λίγο έλειψε να τα πληρώση όλα του τα καμώματα με το παραπάνω. Από την αυγή είχαν κατεβή στο Κισερλή κι εγύριζαν στα σπίτια, όπου τους ελεούσαν καλά οι Τούρκοι. Κατά το μεσημέρι ευρέθηκαν εμπρός στην αυλόπορτα του Γαλήπ αγά. Ο αγάς ήταν στον αντρωνίτη καθισμένος σ' ένα στρωσίδι κι έτρωγε με τα παιδιά του. Καθώς τους είδε, τους έκραξε κοντά και τους έδωκε να φαν πλουσιοπάροχα. Έπειτα τους ερώτησε το πώς και πού με λίγα λόγια, κι έπειτα ετραβήχθηκε στον γυναικωνίτη λέγοντάς τους να πλαγιάσουν εκεί, να μη τους φάγη το ηλιοπύρι μέσα στο μεσημέρι.

Εμπρός στον αντρωνίτη του Γαλήπ αγά ήταν μεγάλο περιβόλι περικλεισμένο από ψηλούς τοίχους. Το περιβόλι είχε διάφορα πωρικά και πολλές μυγδαλιές, τον κυριώτερο πλούτο του χωριού. Ο Τζιριτόκωστας έρριξε το μάτι εκεί και ησυχία δεν εύρισκε. Αληθινά τα μύγδαλα ήσαν ακόμη άδετα και τ' άλλα όμως πωρικά ήχαν πολύ χειρότερα. Αν εγέμιζε τα σακκούλια του με μύγδαλα, ημπορούσε να τα πουλήση σε τίποτα κουτούς στο δρόμο. Και αν δεν τα επουλούσε, τα έχυνε τέλος. Τι θα έχανεν αυτός; Την τσόχα ή τα ραφτικά; Ο ζητιάνος άφησε να περάση λίγη ώρα· έπειτα εσήκωσε τον παραγιό κι εμπήκαν στο περιβόλι. Έφθασαν φυλαχτά στις μυγδαλιές, ανέβηκεν αυτός στην πλέον φορτωμένη και άρχισε να ραβδίζη τα λυγιστά κλαδιά, ενώ εσύναζεν ο παραγιός στις ποδιές του τα τσίγαλα.

Ο αγάς όμως δεν είχε κοιμηθή ακόμη. Άκουσε το ράβδισμα, επετάχθηκε με την πάλλα και άρπαξε τον παραγιό από τα λαιμοτράχηλα. Ο ζητιάνος βλέποντάς τον έβαλεν όλη του τη δύναμη, επήδησε στη μάντρα, απ' εκεί έπεσε στον δρόμο κι έγινεν άφαντος. Ο

αγάς έδειρε με τις διπλαριές τον παραγιό όσο που απόστασεν. Έπειτα αιματοκυλισμένο τον έρριξεν έξω από την αυλόπορτα. Ο Μουτζούρης, όταν εβεβαιώθηκε πως ήταν μόνος, εσηκώθηκεν ελεεινός, κι εβγήκε τρικλίζοντας από το χωριό. Ο ζητιάνος ήταν εκεί κοντά κρυμμένος σ' ένα χάλασμα τζαμιού. Ηύρεν ένα γαϊδουράκι που έβοσκε σαμαρωμένο, έδεσεν επάνω κουβάρι τον παραγιό κι έφυγε σύνταχα.

Όμως από ένα ξύλο έφυγαν και σ' άλλο έπεσαν οι ζητιάνοι. Το είχε φαίνεται η εβδομάδα τους. Ο Βαλαχάς εχτυπούσε με χέρια και με πόδια, όπου έφτανε σαν λυσσασμένος και ακόμη δεν ήθελε να παραιτήση τον Τζιριτόκωστα. Και αυτός άρχισε πλέον να χάνη την υπομονή. Α, μα το παραξήλωσεν ο τελωνοφύλακας! Άναψε φωτιά το πρόσωπό του· σπίθες επέταξαν τα μάτια του. Λίγο ακόμη και θ' άπλωνε τα χέρια –τα δάχτυλα εκείνα, που αν έμαθαν ν' απλώνουν και να μαζώνουν σαν απλοκαμοί χταποδιού κατά την περίσταση, δεν εξέμαθαν όμως να σφίγγουν, να συντρίβουν κόκκαλα μαζί και κρέας–, να σου κάμη για τ' αλάτι τον φαντασμένον. Αλλά σαν φρόνιμος και γνωστικός που ήταν εκρατήθηκεν. Εγύρισε δύο-τρεις φορές τα μάτια στο γιαπί, να ζητήση από τους χωριάτες βοήθεια· αλλά τους είδε να κοιτάζουν με θαυμαστή αδιαφορία.

Οι Καραγκούνηδες είχαν πάψη τώρα την ομιλία τους. Ο πάρεδρος και ο Μπιρμπίλης άφησαν γι' άλλη φορά να πείσουν ο ένας τον άλλον με γροθοκοπήματα, ποιος από τους πολιτικούς του τόπου ήταν ο αξιώτερος. Επρόσεχαν στο ποδοκύλισμα εκείνο του τελωνοφύλακα και του ζητιάνου με κρύο αίμα, λες κι έβλεπαν δύο πετεινούς να μαλώνουν. Έβλεπαν κι έλεγαν καθένας με διαφορετική φράση και σχήματα κι έκφραση του προσώπου την απορία τη μεγάλη, γιατί ο ζητιάνος εκυλιόταν κατά γης τόσην ώρα χωρίς ούτε λόγο να ειπή, ούτε αντίσταση να κάμη, ούτε σημάδια θυμού να δείξη στο πρόσωπό του; Ε, μα έχει κι η υπομονή τα όριά της!...

– Τι θαρρείτε, έλεγεν ο Χαδούλης παίζοντας επάνω-κάτω τα ματόφυλλά του, λες κι εθάμπωνεν ασυνήθιστος στο φως της ημέρας· φαίνεται γερός μα είνε φοβιστάρης· δύναμη χωρίς καρδιά τι να την κάμης.

– Δύναμη έχει και τ' άλογό μου, είπεν ο Τζουμάς· μα σαν πιάσω το καμουτσίκι αίμα κατουράει.

– Μπορεί να 'χη καρδιά, είπεν ο Παπαρρίζος, ξύοντας ακόμη το στήθος του και μορφάζοντας πονετικά, και να μη θέλη να δείρη· γιατί, σου λίεει, να κολάσω την ψυχή μου.

– Θα κολάσω την ψυχή μου, λίεει! έκοψεν ο Κράπας με θυμό, κοιτάζοντας τον παπά. Σαν χάσω εγώ το κορμί, ας πάη στο διάολο κι η ψυχή!

– Φτύσε σύνταχα, ευλογημένε! Φτύσε σύνταχα! εφώναξεν ο παπάς κάνοντας τον σταυρό του· ο καταραμένος σ’τον σφύριξε τέτοιο λόγο; Φτύσε, λιέω!

Οι χωριάτες έφτυσαν αμέσως όλοι στου Παπαρρίζου το πρόσταγμα. Έφτυσε πίσω από τον ώμο του τρεις φορές και ο Κράπας χασκογελώντας.

– Μωρέ, να του κατέβαζε μια! είπεν ο Χαδούλης· ψιμάρνι θα ’τρωγα.

– Κι εγώ, επρόσθεσεν ο πάρεδρος· δεν ξέρεις πόσο τον μισάω το φαντασμένο.

– Αμ εγώ; Σε μια σταλιά νιερό να τον βρω τον πνίγω· είπε με μίσος και ο Μπιρμπίλης. Μας πήρε πια για ρεμπάσκια! Δεν ξέρω σαν τι είνε ο τόπος κι η γενιά του.

– Είνε πολιτεία, καϋμένε! είπεν ο Μαγουλάς. Αφού σου λιέει είνε πατρίδα του Τρικούπη του βεζύρη, λόγιαξε!... Κι ατός του είνε αρχοντοσόι· η ρίζα του κρατιέται από του Ζωντανού, που φτάνει στα δεκαφτά ζουνάρια.

– Μωρέ, τι λίες!

Και ομόγνωμοι εγύρισαν μ’ έκφραση σεβασμού στα μάτια να καμαρώσουν τον Βαλαχά. Τώρα εύρισκαν πως δίκιο είχε και παραδίκιο ο νέος, αφού η αρχοντική οικογένειά του έφθανε τις δεκαεφτά γεννεές. Ένας τέτοιος άρχοντας έχει βέβαια το δικαίωμα να κάνη ό,τι θέλει. Και σ’ αυτούς που δεν εμιλούσε ποτέ, καλά και υπέρκαλα έκανε. Τι να μιλήση και να ειπή, αφού αυτοί δεν μετρούν ούτ’ ένα ζωνάρι!... Και θαμπωμένοι από την οικογενειακή λάμψη του Βαλαχά οι Καραγκούνηδες μόλις ετολούσαν τώρα να σηκώσουν τα μάτια επάνω του. Αλλ’ εκείνη την ώρα κλαψάρικη ακούστηκε η φωνή του ζητιάνου:

– Βοηθάτε, ρε παιδιά· χριστιανός είμαι κι εγώ· δε με λυπάστε!...

Ανυπομόνησε πλέον ο άνθρωπος στην τόσην αναισθησία των χωριάτων και την λύσσα του Βαλαχά, ώστε αποφάσισε να ζητήση βοήθεια. Αν και με τούτο δεν επήγαιναν να τον απαλλάξουν, θ’ άφινε πλέον την προσποίηση και θ’ απαλλασσόταν μ’ ένα και μοναχόν ανακλάδισμα. Αλλά οι χωριάτες στη φωνή του, λες τώρα κι εξύπνησαν από ύπνο βαθύ, εσηκώθηκαν όλοι κι έτρεξαν να τους χωρίσουν. Ο τελωνοφύλακας όμως επίμενε να μην παρατήση το θύμα του. Επήγεν ο Παπαρρίζος σαν σεβαστός να του πιάση το χέρι· αλλ’ εκείνος, τυφλός από τον θυμό, εσήκωσε και του κατάφερε μία γροθιά στο μέτωπο, που επέταξε δέκα οργυιές μακράν τη σκούφια και άφησεν άπλεχτα στον άνεμο τα ψαρά μαλλιά του.

Η γροθιά εκείνη ήταν η σωτηρία του ζητιάνου.

Ο Βαλαχάς αμέσως εστάθη κι έκπληχτος και ακίνητος, με τα χέρια

ριχμένα κάτω, με τα μάτια εμπρός, στυλωμένα κάπου αορίστως, άψυχα, νεκρά σχεδόν χωρίς να βλέπουν τίποτε από τα γύρω αντικείμενα. Η γνώσις απότομα εγύρισε πύρινη και άρχισε να εξετάζει τον εαυτό του. Τ'είνε που έκαμε! Τι μεγάλο και φριχτό κακό είναι που έκαμε! Να χτυπήση έναν παπά, ένα ιερό πρόσωπο, του Θεού λειτουργό και δίχως λόγο κανένα είναι βέβαια κάμωμα ανίερο. Ποιος Θεός είτε και ποιος άνθρωπος θα του συχωρέση αυτό ποτέ! Ποια γη θα καταδεχθή να λυώση το χέρι εκείνο και ποιος τάφος θα παραδεχθή στον κόρφο του εκείνο το κορμί! Τέτοιο κάμωμα δεν έγινε ποτέ μέσα στους αιώνες! Τέτοια τρισαναθεματισμένη ιδέα δεν επέρασε βέβαια ποτέ από ανθρώπινο κεφάλι! Είναι ανάξιος να λέγεται πλέον άνθρωπος· είναι τερατούργημα να φαίνεται ανάμεσα στον κόσμο! Δεν του μένει άλλο τώρα παρά να ξεχωνιάση τη γη και μέσα της να κρυφθή ολοζώντανος!... Όσο εξέταζε την πράξη του ο τελωνοφύλακας, τόσο εύρισκεν ένοχο τον εαυτό του. Κατάκρυα είχε τα χέρια και τα πόδια του. Το πρόσωπό του έγινε κάτασπρο σαν το χώμα. Το στήθος του ανέβαινε με συμπτώματα φοβερής δύσπνοιας. Σαν μαργαριτάρι εκαθόταν ο ιδρωτας στο μέτωπό του· τα φτερούγια της μύτης του ανακινούνταν, σαν τα βράγχια του ψαριού, που επήδησεν άμυαλο έξω από το νερό στον κατάστεγνον και ασφυχτικόν άμμο. Τέλος εσήκωσε το χέρι και το έσυρε τρεμουλιαστά στο μέτωπό του. Κι έξαφνα, ρίχνοντας ανατριχιαστικό λυγμό, απaráλλαχτο με τον ήχο που έκανε του Μαγουλά η γυναίκα όταν έτριβε το λεβέτι, έτρεξε με παραπατήματα, με ταλαντεύματα του σωμάτου επίφοβα, σαν πουλί που έχει σπασμένα τα φτερά, και ανέβηκε στο δωμάτιό του. Βιαστικός έκλεισε την πόρτα, εσώριασεν ανάκατα πίσω της το σαρακοφαγωμένο τραπέζι του, το μικρό μπαούλο και την κάσα του πετρελαίου, που του εχρησίμευε για κάθισμα, κατατρομαγμένος, λες και ήθελε να σηκώση θεόρατο εμπόδιον σε φανταστικούς εχθρούς. Έπειτα με την ίδια σπουδή και ανησυχία ερρίχθηκε στο κρεβάτι του, έθαψε το κεφάλι μέσα στα μάλλινα σκεπάσματα και άρχισε να χύνη πύρινα δάκρυα, ενώ το σώμα του εσπαρτάριζεν από λυγμούς. Τι την ήθελε τη ζωή έπειτ' από τέτοιο κάμωμα ο Βαλαχάς;

– Μπας και του 'στριψε, λιέω! είπαν οι χωριάτες χασκογελώντας με το σπασμωδικόν εκείνο τρέξιμο του τελωνοφύλακα.

– Μπρε π' ανάθεμά τον, το δαιμονισμένο! Επήγε να μου χύση το μάτι!... έλεγεν ο Παπαρρίζος ψηλαφώντας το μέτωπό του.

Οι χωριάτες ετριγύρισαν όλοι τον παπά τους. Τον ερωτούσαν πώς ήταν κι εζητούσαν να ιδούν την πληγή του.

Ο ζητιάνος, αφού είδε πως κανείς δεν τον επρόσεχε, έμεινε ακόμη εκεί κατάχαμα, κλαίοντας και μυρολογώντας.

– Ωχ, ο δόλιος! Μ' εσάπισε· έσπασε όλα μου τα κόκκαλα! Δεν μπορώ να περπατήσω! Δεν μπορώ να σταθώ στα πόδια μου! Βοηθάτε, χριστιανοί μου, να σηκωθώ!

Οι χωριάτες άφησαν τότε τον παπά κι εγύρισαν να σηκώσουν τον ζητιάνο. Αλλ' ήταν σε κακή κατάσταση, ο δυστυχισμένος! Όπου και αν τον έγγιζαν, επονούσε φριχτά. Χέρι δεν ημπορούσε να σηκώσει, ούτε κεφάλι. Ξεκλειδωμένοι ήταν όλοι του οι αρμοί· λιανισμένα όλα του τα κόκκαλα! Και, χύνοντας ποτάμι τα δάκρυα, έλεγε με μισοκομμένη φωνή:

– Ωχ, χριστιανοί μου, αφήστε με· δεν μπορώ! Θα πεθάνω ο έρμος κι ο θλιμμένος! Θα πεθάνω!... Παπά μου, να λάμπη η αγιοσύνη σου, φέρε τα γιερά να με μεταλάβης. Ο θάνατος πλακώνει· βλέπω το Χάρο π' έρχεται να πάρη την ψυχή μου!

Οι χωριάτες εφρόντιζαν να τον παρηγορήσουν. Τον ερωτούσαν πού ήταν χτυπημένος. Του έλεγαν πως τίποτε δεν έχει και να σηκωθεί. Αλλ' αυτός επέμενε σώνει και καλά πως θα πεθάνη.

– Εγώ πεθαίνω· αφήστε με να πεθάνω ήσυχα, τους έλεγε. Με σκότωσε, πάει, με σκότωσε! Μα δε φταίει αυτός·εγώ φταίω... Θε μου· μη τον κρίνης τον αφέντη· μη τον δικάσης, δικαιοκρίτη μου!... Είνε αφέντης κι αφεντικά πορεύεται. Εσκότωσ' ένα ψοφίμι· ένα σκουλήκι της γης επάτησε· ας είνε καλά. Εγώ έφταιγα. Τ' ήθελα εγώ να πάω κοντά του;... Ωχ, χριστιανοί μου, λυπηθήτε με!

Με τα δάκρυά του και τα παράπονα, με την χριστιανικήν εκείνην υπομονή και δέηση για την ψυχή του φταίχτη του, ο ζητιάνος ήταν ικανός και πέτρες να ραγίση. Αν και η καρδιά του Καραγκούνη δεν είναι μαλακώτερη από την πέτρα, όμως εψυχοπόνεσε τώρα. Όλοι επάσχιζαν σώνει και καλά να σηκώσουν από εκεί τον Τζιριτόκωστα.

– Αχ! Πού θα με πάτε, έλεγεν αυτός στενάζοντας· δε μ' αφήνετ' εδώ να;... Καθώς κατάντησα θέλω στρώμα, θέλω φωτιά...

– Μωρέ και στρώμα και φωτιά κι ό,τι χρειασθής· σήκω! του είπεν ο Κράπας μισοκλαίοντας.

– Ωχ, λίγο ρακί· δώστε μου λίγο ρακί πρώτα, να σταλώσ' η καρδιά μου...

Έτρεξεν αμέσως ο Μαγουλάς κι έφερεν ούζο από το μαγαζί του κι επότισε τον ζητιάνο. Έπειτα τον εβοήθησαν κι εσηκώθηκε με δυσκολία ολόσκυφος, σαν κοψομεσασμένος. Άφησε να τον οδηγήσουν, όπου ήθελαν, μη παύοντας να βογγά και να συσταίνη στην προστασία τους τον παραγιό και το γαϊδουράκι του.

– Κι εκείνος ο δόλιος, τα ίδια έπαθε· έλεγεν. Αχ! Εμάς των φτωχών τέτοια είνε η μοίρα! Όπου πάμε κλωτσές μαζώνουμε, σαν τα κοπρόσκυλα... Ας είνε καλά οι χριστιανοί· δίκιο έχουν· τους παίρνουμε το

δικό τους!...

Οι χωριάτες έσυραν τον Τζιριτόκωστα σ' έναν εύκαιρον αχυρώνα, έστρωσαν παχύ άχυρο και τον ξάπλωσαν επάνω. Έπειτα έφεραν κουβάρι και τον παραγιό και τον απίθωσαν παρέκει. Το γαιΐδουράκι ο Χαδούλης έλεγε να το βάλει στον στάβλο μαζί με τα ζωντανά του και θα καλοπεράσει απ' όλα. Ας μην εφρόντιζε καθόλου. Αλλ' αυτός επέμενε να του το βάλουν εκεί κοντά, να το βλέπει. Ήταν το μοναχό έχει του, η μόνη της πολύκληρης οικογενείας του περιουσία, ο μοναχός του σύντροφος και φίλος σ' όλες τις κακοπάθειες της ζωής. Ήθελε να έχει στυλωμένα τα μάτια επάνω του, ως που να έβγη η αθλία του ψυχή. Επήγαν λοιπόν και το γαιΐδουράκι εκεί μέσα, το έδεσαν σε μια γωνιά και του έβαλαν άφθονη φάκνα. Έπειτα επρότειναν να τον γδύσουν, να ιδούν πού ήταν χτυπημένος, να του κάμουν κανένα γιατρικό οι γυναίκες. Αλλ' αυτός δεν ήθελε με κανένα τρόπο. Γιατί σε κόπο να τους βάλει; Αρκετά έκαμαν έως τώρα. Θα κοιταχτή μόνος του...

– Μα το παιδί, αποδώ, τι έπαθε κι είν' έτσι; τον ερώτησε ο πάρεδρος, βλέποντας έξαφνα τον παραγιό καταματωμένον και μισοζώντανον.

– Ωχ, κι αυτός ο έρμος κι ο βασανισμένος!... άρχισε με κλαψάρικη φωνή ο ζητιάνος.

Αλλά και τι να ειπή, σε τι ν' αποδώσει την κατάσταση εκείνη του Μουτζούρη; Τα παθήματα τους ήρθαν το ένα επάνω στο άλλο και δεν έδωσαν καιρό στον Τζιριτόκωστα να σκεφθή για να δικαιολογήσει το πάθημα του παραγιού. Να ειπή την αλήθεια δεν ήταν δυνατό. Δεν ετρελλάθηκεν ακόμη! Δεν ήταν όμως απ' εκείνους που τα χάνουν εύκολα. Το μυαλό του ήταν γόνιμο σε μυθοπλαστίες της στιγμής. Κι ενώ άρχισε να ταλανίζει την τύχη τους και την τέχνη τους –πράγματα που έκανε κατά συνήθεια πλέον– το μυαλό εδούλευεν ωρολόγι κι επί τέλους ηύρε τον μύθο.

Εκεί που έφευγαν, λέγει, από το Μπαμπά, αυτός εμπρός και πίσω ο παραγιός στο γαιΐδουράκι δεμένος –ήταν σακάτης ο δόλιος!– τους απάντησαν δύο στρατιώτες. Τούρκοι ήσαν, Αλαμάνοι ήσαν, δεν ημπορεί να ειπή. Ήσαν όμως αληθινοί στρατιώτες. Τους εσταμάτησαν εκεί στον δρόμο, έψαξαν πρώτα τον Τζιριτόκωστα και του πήραν ό,τι κι αν είχε. Τι θα είχε; Λίγα πράγματα. Τώρα οι άνθρωποι έγιναν σφιχτοί· δεν λύνουν τη σακούλα τους να ελεήσουν φτωχό! Εξέχασαν πως εκείνος που ελεεί φτωχό δανείζει το Θεό! Έπειτα δεν έχουν κι όλα οι άνθρωποι, να λέμε τη μαύρη αλήθεια. Επλάκωσαν κακές χρονιές! Τέλος, ό,τι λιανώματα είχε του τα πήραν. Δεν του αφήκαν λεφτό τσακισμένο. Έπειτα ηθέλησαν να πάνε και στο παιδί. Εκείνο εφοβήθηκε κι έβαλε τις φωνές. Τότε οι στρατιώτες ερρίχθηκαν θυμωμένοι επάνω του και ο Τζιριτόκωστας

ελάκησε, να μη τον σαπίσουν στο ξύλο. Έπειτ' από μια ώρα εγύρισε φυλαχτά εκεί. Οι στρατιώτες είχαν φύγει· αλλά τι να ιδή; Τα σακκούλια που έβανε τα ελέη των χριστιανών, το καποτάκι του παιδιού, μια τριχιά καινούρια που είχε στο σαμάρι, τα επήραν όλα οι στρατιώτες και το παιδί έπλεκε στο αίμα του μισοπεθαμένο...

Εκείνη την ώρα εκατάλαβεν ο παραγιός, πως τα παθήματά του εδιηγόταν τ' αφεντικό και κατά καθήκον αναγκασμένος να τα βεβαιώσει, έρριξε βραχνή και αδύνατη φωνή:

– Λυπηθήτε, χριστιανοί, το σακάτικο!... Ε, πώς είμαι τ' απταπό, το ελάχιστο! Δωρεάν εδώσατε, δωρεάν ελάβατε... Ε, πώς είμαι το ελεεινό, ελεήστε με!...

Μέσα στον σκοτεινόν εκείνον αχυρώνα, η φωνή του παραγιού η θλιμμένη και του Τζιριτόκωστα η φοβερή διήγηση, ερράγισαν τις ψυχές των χωριάτων. Μεγάλη τούς εκυρίεψεν αγανάχτησις για την πράξη των στρατιωτών που την επήραν από την αρχή έως τέλος αληθινή. Και τούτο όχι γιατί δεν έχουν πονηρία, είτε γιατί έκριναν τον Τζιριτόκωστα ανίκανο να τους ειπή ψέματα. Αλλά ήξεραν και οι ίδιοι από άλλα κατορθώματά τους· τα στρατιωτικά αποσπάσματα. Θα ειπούν τάχα πως ελευθερώθηκαν κι αυτοί! Τι ελευθερώθηκαν; Μόνον αφέντη άλλαξαν! Αντί να έχουν τον αγά, έχουν τώρα τον αξιωματικό. Αντί του τσαούση, έχουν τον λοχία· αντί του νιζάμη, τον στρατιώτη ή τον χωροφύλακα, που, άμα κάμη κατά τα χωριά, γίνεται χειρότερος από τον παλιό γενίτσαρο. Προχθές ακόμη επάνω στην Κρασιά τι κακό έκαμεν ένας λοχίας! Επήρε τον Λάγιο, τον πρώτο νοικοκύρη του χωριού και τον Μπαρούμα, που ανθρώπου δεν είπε: κάμε πέρα να περάσω, και τους έβαλεν εμπρός του όλη νύχτα να του καθαρίζη σκόρδα ο ένας και ο άλλος να βαστά σε κάθε χέρι από έν' ασκί γεμάτο κρασί, ενώ αυτός στρωμένος χάμω εδιασκέδαζε με τους φίλους του. Και γιατί; Γιατί έτσι το ήθελεν ο κομματάρχης. Αληθινά δεν ακούστηκεν ακόμη στρατιώτες να ληστεύουν ζητιάνους· αλλ' άνθρωποι, που κάνουν τόσα και τόσα, θα φοβηθούν να κάμουν κι αυτό;

– Τούρκοι, λέει! εφώναξε θυμωμένος ο Χαδούλης· ήσαν πονετικώτεροι οι Τούρκοι απ' αυτουνούς!...

– Μακάρι να τους είχαμ' ακόμη· ευχήθηκεν ολόψυχα ο πάρεδρος.

– Πού ξέρεις, αν δεν μας έρθουν πάλι· εσυμπέρανε ο Τζουμάς.

– Να δώση ο Θεός! είπε κάνοντας τον σταυρό του ο Παπαρρίζος.

– Ε, πώς είναι το καϋμένο!... έκοξεν εξαφνικά ο παραγιός την κουβέντα των χωριάτων.

– Σώπα, φτωχέ κι εσύ, σώπα! του αποκρίθηκεν ο ζητιάνος με ψυχοπόνια. Να που βρέθηκαν φτωχοί άνθρωποι και μας εσυμμάζωξαν.

Και φαγί θα σου φέρουν και κρασί, μόν' σώπα και συχώρα τους.

Και αληθινά οι χωριάτες, ένας με τον άλλον, έβγαιναν από τον αχυρώνα κι εγύριζαν πάλι φέρνοντας κάτι τι από το φτωχικό δείπνο τους. Ο Κράππας έφερε ζεστό και λασπερό κριθαρόψωμο και σβόλους ξεροτύρι. Ο Παπαρρίζος σκόρδα κι ένα πιάτο τραχανά. Ο Μπιρμπίλης μπλιγούρι αχνιστό και μαμαλίγκα. Ο Τζουμάς στην τσότρα λίγο κρασί. Τα εσώριαζαν όλα κοντά στον Τζιριτόκωστα και τον επαρακινούσαν να φάγη για να συνέρθη. Αλλ' εκείνος με ολότρεμο χέρι τα παραμέριζεν από μπροστά του, ολογυρίζοντας στο άχυρο σαν το δαρμένο φίδι. Με τι όρεξη, έλεγε, να φάγη; Πώς ν' ανοιγοκλείση τις μασέλες του, που τις έτριψε με τις γροθές ο τελωνοφύλακας; Και μήπως είχε μόνον τις μασέλες! Τα πλευρά του ήσαν όλα τσακισμένα και τ' άκουε που έτριζαν. Τα νεφρά του ήσαν πεσμένα και του έφερναν φριχτούς πόνους. Το κεφάλι του άρχισε να πρήσκεται· δεν ημπορούσε να το κινήση λίγο χωρίς να ζαλισθή. Τα μηνίγγι του εσφυροκοπούσαν φριχτά· τ' αυτιά του εβούιζαν· η γλώσσα του έδεσεν. Ή την έβγαζε ή δεν την έβγαζε τη νύχτα, ο δυστυχισμένος!... Και οι λυγμοί του αντηχούσαν μέσα στον αχυρώνα, σαν φτεροκόπημα νυχτερίδας απαίσιο. Τα δάκρυά του έτρεχαν άφθονα. Οι χωριάτες επαράστεκαν ολόρθοι τριγύρω του, με το κεφάλι κάτω, θλιμμένοι και πονετικοί. Ήσαν έτοιμοι κι εκείνοι ν' αρχίσουν τα δάκρυα. Έκριναν την πράξη του τελωνοφύλακα, τον άγριό του θυμό κι έλεγαν πως έπρεπε να καταγγελθή, να πάη στη φυλακή, να μάθη άλλη φορά να μη δέρνη έτσι άπωνα τον φτωχόκοσμο! Και μέσα στην αγαναχτισμένη τους συζήτηση αντηχούσεν από καιρό σε καιρό και του παραγιού η φωνή, να συχνολέγη θρηνητικά:

– Ε, πώς είμαι το φτωχό, το πεντάρφανο!... Κόσμο ακούω και κόσμο δε βλέπω... Καλοί μου αρχοντάδες, λυπηθήτε με!...

Έξαφνα εμπήκε μέσα τρεχάτος μ' ένα δαυλί αναμμένο στο χέρι ο Μαγουλάς. Το ήφερνε, λέγει, να μη μείνουν στα σκοτεινά οι άρρωστοι όλη νύχτα. Αλλά μόλις επαραμέρισε το άχυρο και απίθωσε το δαυλί κατά γης, η Κρουστάλλω με τους βραχίονες ανασκουμπωμένους ακόμη, τα φουστάνια σηκωμένα έως τη μέση, με τα πόδια ολόγυμνα και λασπωμένα, το πρόσωπο ξαναμμένο από θυμόν, ώρμησε πολυκαταρούσα μέσα και άρπαξε πάλι το δαυλί, μόλις άρχισε να χύνη την κόκκινή του λάμψη περίγυρα:

– Ακούς εκεί! Αρέ, δε μου λέτε πως παραλαβώσατε σήμερα με τους ψειρήδες! εφώναξε ρίχνοντας στους χωριάτες άγρια βλέμματα. Δεν ανοίς τα στραβά σου, χασονούση, να ιδής που βασίλεψε ο ήλιος εδώ και μια ώρα! Εγώ κάνω τ' αδύνατα δυνατά να κόψω από το σπίτι μου τα θηλυκά κι ατός του άλλα θέλη να μου φέρη!...

Ο Μαγουλάς εξαμήλωσε το κεφάλι και άφησε τη γυναίκα του να φύγει με το δαυλί γλωσσοκοπανώντας στον δρόμο για σερνικά και θηλυκά παιδιά. Ο χωριάτης μέσα στην τόση του καλοσύνη δεν εσυλλογίσθηκε πως έπειτ' από το ηλιοβασίλεμα δεν βγάζουν δαυλί αναμμένο από τα σπίτια. Αν ποτέ γίνη τέτοιο πράγμα, η σπιτονοικοκυρά γεννά όλο θηλυκά παιδιά. Και η Κρουστάλλω έως τώρα είχε γεννήσει πέντε στο ερμόσπιτό της και, τόσα που έκανε, δεν ημπορούσε να τα κόψη. Τώρα εκατάλαβε το λάθος του· αλλά και οι άλλοι χωριάτες και ο παπάς και ο πάρεδρος τον εμάλωσαν γι' αυτό. Είχε δίκιο η γυναίκα! Επαρηγόρησαν όπως-όπως τους ζητιάνους γιατί θα έμεναν στα σκοτεινά και με τα συχώρια του Τζιριτόκωστα έφυγαν ένας με τον άλλον από τον αχυρώνα.

Ο ζητιάνος από τη θέση του άκουσε τα βήματά τους ν' αδυνατίσουν και να σβύσουν τέλος πέρα στα σύσκοτα. Έπειτα αγκομαχώντας και μισοκλαίοντας εσύρθηκε με την κοιλιά σαν ετοιμοθάνατος έως τη χαμηλή πόρτα και φυλαχτά επρόβαλεν έξω το κεφάλι κι εκοίταξε περίγυρα. Αλλά καθώς είδε την ερημία και τη σιγή, επήδησεν έξαφνα ολόρθος, ανακλαδίσθηκε κι εγέμισε τον στενόν αχυρώνα με τη μεγάλη του κορμостаσιά.

Σαν τα χαριτωμένα εκείνα πλάσματα των παραμυθιών, που κρύβονται για μήνες και καιρούς στο καρύδι από ξόρκια μαγικά είτε θεία θελήματα κι έξαφνα πετούν λαμπροφορεμένα και ανθρώπινα, έτσι και ο Τζιριτόκωστας τώρα επρόβαλλε μέσ' από τα κουρέλια του, λεβεντοκαμωμένος και υπερύψηλος. Καμμιά δεν είχε πλέον ομοιότητα με το πριν σαρακοφαγωμένο γεροντάκι. Αν και κακόμοιρο, ήταν χρωματισμένο με τα χρώματα της υγείας και της ζωής το πρόσωπό του. Οι ώμοι του εφαινονταν πλατείς και καλοδεμένοι· το στήθος του χορταριασμένος τοίχος· οι βραχίονές του μεστωμένοι και πολυδύναμοι· βεργολυγερή η μέση του· κυματιστά τα μηριά του από τη λαχτάρα σάρκας ζωντανής· οι κνήμες του ορθοκαθισμένες στη γη και αλύγιστες. Ζωή και θέλησις ακατάβλητη έλαμπε στα καστανά μάτια του. Η ιδέα του σημερινού θριάμβου του, η σκέψις ότι εκατόρθωσε ν' απατήση όλους τους Καραγκούνηδες, να τους συγκινήση και να τους αρπάξη το έλεος, με φεγγοβόλημα επροδινόταν που επερίλουζε θαμπωτικό το άτομό του ολόκληρο. Ήταν ναι και τώρα εξηνταχρονίτης γέροντας· αλλ' ήταν από τους γερόντους εκείνους που μοιάζουν με τις παλιές βελανιδιές. Όσο παλιώνουν, τόσο το ξύλο τους γίνεται μεστωμένο και σκληρό σαν χάλυβας. Χασκογελώντας άδραξεν από χάμω με πόθο την τσότρα και την εκόλλησε στα χείλη του.

– Στην υγειά σας, ζωντόβολα! είπε με ειρωνεία. Πάντα νάρχεστε, πάντα να φέρνετε!...

Γ΄ Τα βότανα

Τα φρύδια χοντρά, καμαρωμένα, τα ματόφυλλα κλειστά, τα μουστάκια ήμερα, καλοστριμμένα, τα χείλη μισανοιγμένα στο χαμόγελο, χύνει συμπάθεια και αγιοσύνην αχτινοστεφάνωτη. Και το σύνολόν του, από τα πόδια έως την κορφή, δείχνει πολύπαθον εξωμάχο, που με τον ιδρωτα και την τιμή κερδίζει το ψωμί του, αναπαυμένον από βαρύν τον κάματο.

Στη γωνία παραπέρα, το γαϊδουράκι του διπλοπόδι κατάχαμα, την τραγανή φάκνα του αργομασά και παίζει τ' αυτιά και ανοιγοκλεί τα μάτια, σαν να τα θαμπώνει το ελάχιστο φως. Και στην άλλη γωνία ο παραγιός, κουβαριασμένος με τα κουρέλια του, βογγά και στενάζει σαν πληγωμένο αγριοδάμαλο, ρίχνοντας θλιβερή και άγρια τη βραχνή φωνή του·

– Μα!... Όρε μάννα!...

Ο Μουτζούρης ήταν δεκαπέντε χρονών και θα εφαινόταν βεργολυγερό λεβεντόπαιδο, αν δεν ήταν σακατεμένος. Ο Άγιος Πέτρος, το χωριό του, εγειτόνευε με το χωριό του Τζιριτόκωστα και στη ζητιανική δόξα ήταν εφάμιλλο, αν όχι καλύτερο από εκείνο. Οι κάτοικοί του εσυνήθιζαν συφάμελοι να βγαίνουν στο ταξίδι. Ένα δρόμο έπαιρναν οι γυναίκες, άλλον οι άντρες και άλλον τα όψιμα παιδιά σερνικοθήλυκα. Αν ήσαν και μερικά γεννημένα σακάτικα κι εκείνα δεν έμεναν άεργα. Πολλοί αρχιζητιάνοι τα έπαιρναν μ' ενοίκιο, τα εδασκάλευαν στο ψυχολόγι κι εγύριζαν εδώ κι εκεί προβάλλοντας το άθλιο πάθημά τους στων θεατών το έλεος.

Αφ' ότου όμως ο Τζιριτόκωστας άρχισε το διαμετακομιστικό ζητιανοεμπόριό του στο εξωτερικόν και πολλοί τον εμιμήθηκαν, η απαίτησις των γονέων έγινε ακριβότερη και η υπόληψις τους εμεγάλωσε. Από δεκαπέντε και είκοσι δραχμές, που έπαιρναν πριν κατά μήνα, τώρα εξητούσαν πενήντα κι εξήντα και ήθελαν να επισημοποιείται με συνάλλαγμα η πράξις τους. Τι άλλο καλύτερο ευτύχημα, παρά να είνε κανείς πατέρας τριών-τεσσάρων σακατεμένων παιδιών; Με αυτά ημπορούσε χωρίς να κινηθή από τον τόπο του, χωρίς το δαχτυλάκι του να σηκώση, να γίνη πλούσιος.

Και, κατά παράδοξη σύμπτωση, από τότε άξηνε και η σακατοπαραγωγή του Αγίου Πέτρου. Τα περισσότερα παιδιά που εγεννιώνταν ήσαν κουτσοκουλόστραβα. Διάφορες συζητήσεις έγιναν για τούτο μεταξύ των αντρών. Άλλοι το απόδωκαν στο νερό, άλλοι στους κόπους, άλλοι στο στραβοπλάγιασμα και το ξεκατίνιασμα των γυναικών τους. Ευρέθηκαν μερικοί που υποστήριζαν πως προέρχεται από γειτονικά μάγια· και άλλοι πολλοί που επέστεψαν στο άτεχνο πιάσιμο της μαμής.

Από τις γυναίκες οι περισσότερες έμειναν εντελώς αδιάφορες.

Ήξευραν ότι έπρεπε να γεννήσουν κι εγεννούσαν, χωρίς να φροντίζουν για το βρέφος τους. Οι άντρες με την απάνθρωπή τους πράξη και με τους χρηματιστικούς υπολογισμούς κατόρθωσαν να ξερριζώσουν λίγο κατ' ολίγον από μέσα τους το μητρικόν αίσθημα, το λαθοκρυμμένο από γενεάς γενεών στα γόνιμα στήθη κάθε γυναίκας και να φυτέψουν άλλο. Και το άλλο αυτό ήταν το συμφέρον. Λίγο ήταν τάχα να συνάξη κανείς δύο και τρεις χιλιάδες δραχμές τον χρόνο από τα παιδιά του; Θα χτίσουν με αυτές σπίτι μεγάλο και θα λογαριάζονται στο χωριό! Έπειτα μήπως θα πάθαιναν τίποτε τα παιδιά! Θα ζούσαν και θα παραζούσαν και θα ήταν εύκολο να βγάζουν χρήματα ό,τι ώρα ήθελαν!...

Ευρέθηκαν όμως και γυναίκες που επίστεψαν αληθινά τα λόγια των αντρών τους. Τα στοιχειά, πού αλλού θα πάνε παρά στα παλιοχώρια και τα παλιόσπιτα; Ποιανούς θα πειράξουν περισσότερο παρά τ' αδύνατα βρέφη οι καλότυχες νεράιδες; Ευρέθηκαν ακόμη και άλλες, οι πλέον έξυπνες και οι πλέον αναίσθητες, που εγέλασαν μόνον πονηρά και τίποτε περισσότερο.

Η μάννα όμως του Μουτζούρη, η Χαϊδεμένη, δεν εχαμογέλασε. Ούτε των αντρών τα λόγια επίστεψε, ούτ' έμεινεν αναίσθητη. Επικραναστέναζε σε κάθε νέον εξάμβλωμα που εγεννούσε κι έμενε βυθισμένη σε σκοτεινούς συλλογισμούς μήνες ολάκερους. Κι έπειτα, στη νέα εγκυμοσύνη της, έπαιρνε όλες τις δυνατές προφυλάξεις κι εκρεμούσεν όλων των ειδών τ' αβασκαντήρια και τα εκκλησιασμένα μαντήλια επάνω της.

Αλλά και ο Γατσούλης, ο άντρας της, έδειχνε το ίδιο ενδιαφέρον για τη φυσιολογική γέννα της γυναίκας του. Σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και αν ευρισκόταν επακολουθούσε με τον νου την εγκυμοσύνη της Χαϊδεμένης, εμετρούσε τους μήνες κι εφρόντιζε να βρίσκεται κοντά της στην κοιλοπόνια και να δέχεται αυτός στα χέρια του το βρέφος και όχι να το εμπιστεύεται στις μαμής τ' αγριόχερα!

Δυστυχώς, με όλες τις προφυλάξεις της Χαϊδεμένης και με όλες τις φροντίδες του Γατσούλη, τα παιδιά εγεννιώνταν, ένα με τ' άλλο, όλα σακατεμένα. Εννιά είχε γεννήση και τα εννιά εβγήκαν με το πάθημά τους. Ο Γατσούλης εθλιβόταν κατάκαρδα για τούτο. Αλλά και δεν έπαυε, μόλις έφτανε καθένα στα τέσσερα-πέντε χρόνια, να το νοικιάζη συμφερτικά στους αρχιζητιάνους. Κι επαρηγορούσε πάντα τη γυναίκα του με φιλοσόφου απάθεια: Ο Θεός τα έδωκε· δεν ημπορούσαν να τα βάλουν με τον Θεό!...

Σην τελευταία της γέννα η Χαϊδεμένη δεν είχε τον άντρα κοντά της και όμως εγέννησε μονόκοιλα δύο παιδιά· τον Μουτζούρη κι ένα θηλυκό. Ήταν όμως τώρα και τα δύο γερά και καλοπλασμένα. Τίποτα δεν τους

έλειπε. Η Χαϊδεμένη, όταν τα είδε, λίγον έλειψε να τρελλαθή από τη χαρά της. Τα επήρε κοντά της και ζηλότυπη ούτε την αντραδέρφη, ούτε τη μαμή άφησε να τα πλησιάση είτε και να τα πασπατέψη καθόλου. Όλη την ημέρα ετραγουδούσε και τα εκανάκευε· άστρι και πούλια τα έλεγεν, ήλιο και φεγγάρι, ζωή της και ψυχή της παντοτινή, ελπίδα και χαρά της αβασίλευτη.

Την άλλη την ημέρα ήρθε και ο άντρας της από το ταξίδι. Όταν της έφεραν τα συχαρίκια για το φθάσιμό του, όταν τον είδε στην πόρτα του σπιτιού ψηλόν, μεγαλόσωμο, να πλακώνη με τον γιγάντιον ίσκιο του βαρειά την ολόχαρη αντηλιά του τοίχου, σφάχτη αισθάνθηκε στην καρδιά και αθέλητα έσκυψε στα παιδιά της, λες κι εφρόντιζε να τα προφυλάξη από το βάσκανο μάτι φοβερού δράκοντα. Αλλ' ο άντρας της έδειξε τόση χαρά, όταν έμαθε πως και τα δύο ήταν τέλεια, τόσα γλυκομιλήματα κι επαίνους είπε σ' εκείνη, και με τόση τρυφεράδα επήρε τα παιδιά ένα με τ' άλλο στην αγκαλιά του, ώστε η δύστυχη μάννα ευθύς αναγάλλιασε κι έδιωξε τον σφάχτη και τους φόβους της όλους. Άρχισε μάλιστα να βρίζη μυστικά τον εαυτό της γιατί τον υποψιάστηκε. Και την άλλη ημέρα επήγε στο ρέμμα να πλύνη ήσυχη, αφού επήρε δύο και τρεις φορές τον λόγο του αντρός της πως κατά την απουσία της δεν θα έκανε βήμα έξω από το σπίτι και δεν θ' άφινε καμμιά, μα καμμιά θηλυκή είτε σερνική ψυχή να πλησιάση τα παιδιά της.

Κατά το κοντόβραδο, όταν η Χαϊδεμένη εγύρισε στο σπίτι, ο Γατσούλης έλειπε. Υποψιασμένη έτρεξεν ευθύς στη γωνία, όπου είχαν αφημένα τα παιδιά. Αλλά μόλις εσήκωσε το μάλλινο σκέπασμά τους, τρανήν έρριξε κραυγή κι ελιποθύμησε. Και όταν εσυνήρθε, ξεμυαλισμένη, με τα μαλλιά ξέπλεκα, τα μάτια αγριεμένα, δέροντας τα στήθη της άπωνα και θεορίχνοντας τον άντρα της ερροβόλησε πάλι στο ρέμμα κι εχάθηκε για πάντα.

– Βρε την κουτή! είπεν ο Γατσούλης, όταν εγύρισε στο σπίτι μεθυσμένος και οι γειτόνοι τού είπαν της γυναίκας του το πάθημα. Τι φταίω εγώ σαν έρχεται το Στοιχειό και πλακώνει τα παιδιά της!...

Την άλλη όμως ημέρα έκλαψε κι επενθοφόρεσεν. Αλλά συγχρόνως άρχισε να λογαριάζη κατά πόσο θ' άξεναν τα εισοδήματά του έπειτ' από οχτώ-δέκα χρόνια, όταν θ' άρχιζε να ενοικιάζη και τα δύο νέα του παραλλάγματα.

Αλλά το θηλυκό, το φρικτότερα στρεβλωμένο, γρηγορώτερα και από τους υπολογισμούς του άρχισε να του δίνη μεγάλα κέρδη. Δίχως να το γυμνάση καθόλου στο ψυχολόγι, το ενοίκιασε στον Αγριόγατον κι εκείνος το έσερνε στους δρόμους του Μεσολογγιού, τυλιγμένο σε μίαν αντρομίδα, καλοδεμένο επάνω σ' ένα γαϊδουράκι και το έδειχνε

παίρνοντας από μία πεντάρα σε κάθε θεατή. Πολλές γυναίκες στην όψη του ελιποθύμησαν και άλλες έγκυες απόρριξαν. Αλλά καμμία δεν αρνήθηκε να δώσει την πεντάρα της για να ιδή το φοβερό παράλλαμα.

Αργότερα επαράδωκε και τον Μουτζούρη ο Γατσούλης στον Τζιριτόκωστα με συμφερτικόν ενοίκιο. Και, όσω έπαιρνε το ενοίκιό του ταχτικά, ο Μουτζούρης δεν ήταν πετρωμένο ν' αλλάξει κύριο. Τώρα όμως ο παραγιός υπόφερε φριχτούς πόνους. Ο Χαλήλ αγάς τον είχε χτυπήσει αλύπητα. Πρησμένο, καταμελανιασμένον όλο του το πρόσωπο, δεν έχει πλέον εξοχή είτε λάκκωμα, αλλ' έρχεται και σμίγει με το επίλοιπο κεφάλι, σαν μια μεγάλη και ολοστρόγγυλη σφαίρα. Και, σαν παρασαρκίδα της σφαίρας αυτής, το δεξί μάτι λευκοκόκκινο, θαμπό και ακίνητο, προβάλλει μέσ' από τα πρησμένα ματόφυλλα, ατενώς κοιτάζοντας και φρίκη προξενώντας με τη νέκρα του. Στα ρουθούνια του αποκάτω και του στομάτου τις γωνίες και στ' αυτιά το αίμα που άφθονον έτρεξε προχθές, σταματισμένο τώρα, κακαριασμένο, δείχνει πορεία επίφοβη πως ανοίχτηκε στον τροφοδότη του σώματος και της ζωής τον κυβερνήτη. Οι άγριες βουρδουλιές του αγά ζώνουν το μελαχροινό κορμί του με ζωνάρια γαλαζόμαυρα και φουσκαλιασμένα, έτοιμα να πέσουν στη γάγγραινα, παρόμοια με φίδι επίβουλο, που ετύλιξε το σώμα και περισφίγγει για να το παραδώση ασφυχτικό στο θάνατο.

– Μα! Όρε μάννα!

– Τι βογγομαχάς έτσι, μωρέ!... εφώναξεν έξαφνα ο Τζιριτόκωστας ανοίγοντας τα μάτια. Τ' έχεις και δε μ' άφηκες όλη νύχτα να κλείσω μάτι, αναθεματισμένε!

– Αχ, δεν μπορώ, αφεντάκη! Θα πεθάνω!... εψιθύρισε μόλις ο Μουτζούρης.

– Μωρέ, τι λες; ερώτησε με ράθυμη και ειρωνική φωνή ο ζητιάνος. Μωρέ, δεν πας να μου χαθής, λέω, που πίστεψες πως μπορείς κι εμέ να κοροϊδέψεις! Αμ τότε που πήγαινες εσύ, εγώ ερχόμουν, κακομοίρη!

– Αχ, αφεντάκη, πεθαίνω και δεν με πιστεύεις, λέω! εξανάειπτε με παράπονο ο παραγιός.

– Μωρ' εσένα θα πιστέψω! Δεν πας να μου χαθής, διαβολόσπαρμα.

– Αχ, τόσον παρά έβγαλες από μένα και τώρα με βρίζεις; Τι μου είπες και δεν έκανα! Ποιον μου είπες και δεν απάτησα για χατήρι σου!

Αλλ' αντί να συγκινηθή, σκυλί έγινε ο Τζιριτόκωστας από τον θυμό.

– Και τι, μωρέ, κι αν έβγαλα παρά! εφώναξεν αγαναχτισμένος. Μπας και τον έβγαλα χάρισμα; Το ξέρεις καλά· πεντακόσες δραμές έδωκα στον πατέρα σου για το παλιοτόμαρό σου και τσαμπουνάς ακόμη... Δεν σε τρέφω, μωρέ· δεν σε ποτίζω; Αν έχης παράπονο, φωτιά θα ρίξη ο Θεός να σε κάψη! Ήθελα να πέσης σ' άλλα χέρια και τότε να σε

καμαρώσω! Αντί, κακομοίρη, να βλογάς την τύχη που σ' έρριξε στα δικά μου κάθεται και τσαμπουνάς ακόμη! Έλα, σήκω να βγούμε σήμερα να μάσουμε κάνα λεφτό, να μη χάσουμε την ημέρα.

Ο Τζιριτόκωστας εσηκώθηκεν ολόρθος, ανακλαδίσθηκε δυο-τρεις φορές, να διώξη αποπάνω του την κούραση και, ψαχουλεύοντας στο αχυρόστρωμα, έσυρε το μπαστούνι του. Έπειτα, καθίζοντας στα γόνατα και στηρίζοντας δυνατά με τη ράχη του την πόρτα, αναποδογύρισε με δύναμη το μπαστούνι του κι επάνω στο μαλακό χώμα εχύθηκαν ένα με τ' άλλο πολλά χρυσά νομίσματα.

Ο Τζιριτόκωστας δεν ήταν πλέον ο μικρός και ανυποψίαστος ζητιάνος του πρώτου ταξιδιού, που τον έπαιξεν ο Κλουτσινιώτης σαν αγράμματο. Το πρώτον εκείνο πάθημα του έγινε μάθημα. Δεν εμπιστευόταν πλέον σε κανένα, ούτε σ' αυτά τα παιδιά του. Για να έχη ασφαλισμένα τα χρήματά του καλύτερα, δεν τα έβαζε πλέον στο κεμέρι, που ήταν εύκολο κάθε ώρα να του λυθή, είτε και να επιθεωρηθή από καμμιά αστυνομική αρχή. Ούτ' έρραφε τα χαρτονομίσματα, όπως άλλοι συντεχνίτες του, στα κουρέλια των φορεμάτων, στα μπαλώματα του βρακιού είτε στις λόξες της φουστανέλλας του. Νεωτεριστής στ' άλλα θέλησε να νεωτερίση και σ' αυτό το έθιμο. Με μια αναμμένη τουφεκόβεργα ετρύπησε το μπαστούνι και το έκαμε θησαυροφύλακα βουβόν κι εμπιστεμένον. Ένα παλιομπάστουνο εκεί, κατάλληλο μόνον για τα κεφάλια των μαντροσκύλων, ποιος θα θελήσει να το προσέξη; Ανήσυχος όμως πάντοτε, πάντοτε άπιστος και στον ίδιο του, αν και το μπαστούνι το είχε χωμένο καλά και ασφαλισμένο όλη τη νύχτα από κάτω του, ηθέλησε τώρα να βεβαιωθή περισσότερο. Με τρεμάμενα από τη συγκίνηση χέρια και με καρδιά ανήσυχη, επήρεν ένα-ένα τα νομίσματα και τα εμέτρητε πάλι. Ήταν σωστά· τριάντα λίρες τουρκικές. Τις είχε πάρει από τον Κοέν, τον Εβραίο, στη Λάρισα κι έδωκε χαρτονομίσματα. Ανάσανε βαθειά· ήρθεν η καρδιά στη θέση της. Αλλ' από τη συνήθεια και τη δυσκολοπιστία του, έσυρε το χέρι στο χώμα ο ζητιάνος, πασπατεύοντας, σηκώνοντας και το ελάχιστον άχυρο, μήπως και άλλη καμμιά φανερωθή, ανέλπιστα ζητώντας πράγμα που δεν έχασε. Έπειτα έβαλεν όλες πάλι, τη μια με την άλλη, μέσα στο μπαστούνι, το εσφήνωσε καλά επάνω και κάτω, το εκούνησε δυνατά, το εχτύπησε κατά γης και, εβεβαιώθηκε πως κανένα δεν έβγαζεν ήχο να τον προδώση, εσηκώθηκε, επήρε τα σακκούλια στον ώμο του κι εβγήκεν έξω από τον αχυρώνα. Πριν όμως έβγη, εφρόντισε να συμμαζωχθή με τα κουρέλια του, να συγκεντρωθή μέσα στον εαυτό του, όπως η χελώνα μέσα στο καύκαλό της.

Το χωριό εφαινόταν έρημο απ' άκρη σ' άκρη. Καπνοδόχη καμμιά δεν

εκάπνιζε· φούρνος δεν έκαιγεν· ανθρώπινη μορφή πουθενά δεν επρόβαλε. Κλώσσεσες μόνον με τα κλωσσοπούλια τους εγύριζαν εδώ κι εκεί μυτίζοντας τη λάσπη και χοίροι καλοθρεμμένοι και αγριότριχοι εκυλιόνταν μακαρίως στου δρόμου τον βόρβορο. Σκελετωμένα και ψωριάρικα σκυλιά εψαχούλευαν με τη μύτη κολλημένη στη γη, περίγυρα στο κονάκι, μήπως εύρουν από τα περασμένα γεύματα του αγά κανένα παλιοκόκκαλο, και γάτες φιλάρεςκες περισσότερον από τις γυναίκες του χωριού ηλιάζονταν ξαπλωμένες επάνω στις σκεπές κι ένιβαν αδιάκοπα με τη γλωσσίτσα την γυαλιστερή και μαλακή τρίχα τους. Στον στύλο ενός γιαπιού ψαρήσ σαραντοπληγιάρης και τυφλός, δεμένος μ' ένα βρώμικο κουρέλι από τον λαιμό, έστεκε νυσταγμένος και ανήμπορος. Η φάκνα του – ένα δεμάτι από ξανθόχρυσο άχυρο–, δεμένη κι εκείνη μ' ένα κουρέλι από τον στύλο, εκρεμόταν κάτω από το στόμα του, έγγιζε σχεδόν τα ρουθούνια και τα πλαδαρά χείλη του, λες και ήθελε να του θυμίση πως έπρεπε να φάγη. Αλλ' εκείνος τόσοσ ήταν άρρωστος, ώστ' εβαρυνόταν και ν' ανοίξη το στόμα και να φρυμάξη ακόμη, για να διώξη τ' άχυρα που τον αγκύλωναν. Οι χαλκόμυγες σύγνεφο εκάθονταν στις κόκκινες και υδρωπικιασμένες πληγές του· αλλά δεν είχε τη θέληση να κουνήση την ουρά και να τις διώξη από πάνω του. Περικυκλωμένος με ράθυμη έκφραση μέσα κι έξω του, έδειχνε πως δεν είχε δύναμη, αλλ' ούτε και τη θέληση, να ζήση. Όμως, για φυσική αντίθεση του ταλαίπωρου αυτού ζωντανού, επέρασε μια στιγμή τετραποδίζοντας απ' εκεί πρωτομηνιάτικο γαϊδουράκι, ολόχαρο και παιγνιδιάρικο. Ζωηρό και πηδηχτό με τ' αυτάκια του ολόσειστα, την ουρά του μισοσηκωμένη, επλησίασε στο παλιάλογο κι εμυρίσθηκε τη φάκνα του. Έπειτα εκίνησε τα χείλη με μορφασμό δυσαρέσκειας, σαν να εταλάνιζε τον ψαρή και την κατάστασή του. Κι έξαφνα, σαν να αισθάνθηκε κανένα πίσω του, επρόγκιξεν ολόκορμο, εφτερνοκόπησε τη γη, ετίναξεν εμπρός το κεφάλι του κι ελάκησε πέρα, τρανολαλώντας με την μεταλλική φωνή του στον αιθέρα την πύρινη ζωή και τη λαχτάρα, που διαδέχεται παντού στη φύση τη ραθυμία και την κακομοιριά κάθε ζωντανού.

Όλα τα σπιτάκια του χωριού ήταν κατάκλειστα. Χαμηλά και συμμαζεμένα και παραπονιαρικά, είχαν απαράλλαχτη την έκφραση των ευτελών ενοίκων τους. Κι εμπρός, αγέρωχο και θρασύ, επήλωνε το κονάκι του Μπέη, με την αυλή περιμαντρωμένη από μάντρα ψηλή και οδοντωτή, δυναμωμένη από πύργους και πολεμίστρες σαν οχύρωμα· με την μεγάλη του πύλη θριαμβευτική και άξια όλες τις άλλες οικοδομές να καταβροχθίση· με τα μεγάλα του παράθυρα ορθάνοιχτα και με τις πυργωτές γωνίες του, όπου οι πελαργοί είχαν πλέξη τις κοφωτές φωλιές τους κι εσάλπιζαν καθημερινά στους ανάξιους δούλους εξεγερτήριο

σάλπισμα.

Τα κιουτσέκια τετράγωνα, με λυγαριά πλεγμένα, ορθά επάνω στα τέσσερα ψηλά ξύλα τους έμοιαζαν ογκώδη και τετράποδα πουλιά, άγνωστα στη ζωολογία, στον επίλοιπον κόσμο ανύπαρκτα, γεννήματα μόνον αποκλειστικά της ποταμιάς εκείνης του βάλτου και της αθλιότητας τρόφιμα. Από τα μεσοπλευριά τους διαστήματα, τα εντελώς γυμνά, εμπαινόβγαινε του Απριλιού ο κρύος αέρας κι εξέβαινε κάθε οργανική σπορά κι έδιωχνε μακράν από τον κλεισμένον καρπό τη μούχλα και τη σαπίλα. Και κάτω το πηγάδι με τα φιλιατρά του σκορπισμένα, χρήσιμα μόνον για πλάκες πλυσίματος στις γυναίκες· και η εκκλησούλα η χαμηλή, με τους λεπριασμένους τοίχους, με το μισοκρεμισμένο κωδωνοστάσι και τη χαρβαλωμένη σκεπή της· η λεύκα η ψηλή και ολιγόκλαδη σαν φθισικός γίγαντας, όλα είχαν επάνω τους τη σφραγίδα της ερημιάς, σαν να ήταν το χωριό από πολύν καιρόν ακατοίκητο. Η θλιβερή εικόνα έθλιψε κατάκαρδα και τον Τζιριτόκωστα. Ευθύς εσκέφθηκε πως η ημέρα του θα επερνούσε χωρίς να ρίξη τίποτε κέρδος στο σακκούλι του. Επήρεν όμως την προσηλιακή πλευρά του χωριού, όπου τα σπίτια είχαν τις πόρτες και τα παραθύρια τους, τον τοίχο-τοίχο κι έσπρωχνε με τον ώμο του κάθε πόρτα, με την κρυφήν ελπίδα μήπως καμιά κατά τύχη έμεινεν αμπάρωτη. Τι θα έχανε τάχα μέσα στη μοναξιά εκείνη, αν κατώρθωνε να συμμαζώξη όλο το εσώθεμα ενός Καραγκούνη;

Αλλά τα σπίτια όλα ήσαν καλά μανταλωμένα. Ο Τζιριτόκωστας, απογοητευμένος, εσκέφθηκε να γυρίση πάλι στον αχυρώνα του, όταν άκουσε πίσω από το κονάκι παιδιών φωνές και γυναίκεια χασκογελάσματα.

– Μωρ' έχει κόσμο εδώ! είπεν ευχαριστημένος.

Αληθινά, πίσω από το κονάκι, κάτω από ένα κιουτσέκι, μερικές γυναίκες χαυδοσκελωμένες κατάχαμα εξεφύλλιζαν τ' αραποσίτι, ενώ τα μικρά παιδιά εκυλιόνταν παρέκει κι έπαιζαν επάνω σε στοίβα κοπριάς. Εκεί ήταν η Κρουστάλλω πρώτη, η γυναίκα του Μαγουλά, και η μάνα της η Σταμάτω, γριά καμπουριασμένη και μονοδοντού· Αγγελική η Κράπαινα, μελαχροινή και ψηλόκορμη· Βασίλω η Τζούμαινα και η παπαδιά με την θλιμμένη θυγατέρα της την Παναγιώτα και η Ρούσα, του παρέδρου η γυναίκα, και η Αννέτα, βεργολυγερή θυγατέρα του Μπιρμπίλη, και η Χαδούλαινα.

Η Παναγιώτα, ξεβραχιονισμένη και γυμνοπόδαρη, μισοκαθισμένη στο κεφαλόσκαλο, έπαιρνε από το κιουτσέκι αγκαλιές αραποσιτόκωνους και τους έρριχνε κάτω ανάμεσα στων γυναικών τον όμιλο. Κι εκείνες, με τη λαχτάρα των Ινδών γυναικών, της Νοκόμυης και της Μινεχάας, με την

ίδια ευγνωμοσύνη και στοργή για τον χρυσοντυμένον και πρασινόφτερον Μοντάμη, τον φίλο της ζωής, το γλυκύ δώρον τ' ουρανού, εξεφύλλιζαν τους κιτρινοκόκκινους κώνους επάνω στις ποδιές και τους έρριχναν σε σωρό παρέκει, έτοιμους, για το χτύπημα. Κι ενώ εδούλευαν πρόθυμα τα χέρια, εδούλευε και η γλώσσα τους ακράτητη. Οι ζητιάνοι και η αφύσικη συμπάθεια, που έδειξαν σ' εκείνους οι άντρες τους, ήταν το κύριο θέμα της ομιλίας. Η Κρουστάλλω δεν ημπορούσεν ακόμη να κρατήσει την αγανάχτησή της για την τρομερή εκείνη πράξη του Μαγουλά.

– Ο κουρούνης! έλεγε. Ακούς να μου πάρη το δαυλί για να το δώση στους ψειρήδες! Δεν φτάνει που δεν είν' άξιος ν' αντρείψη το σπίτι του, μόν' θέλει να συνέμπη και στην κοιλιά μου... Αν φέρη κι άλλο θηλυκό, κάλλιο μπαλαρμάς να τον εύρη!

– Και τ' άφηκες το δαυλί; την ερώτησε γελώντας η Τζούμαινα.

– Να τ' αφήσω! εξεφώνησε η Κρουστάλλω έκπληχτη· δεν άφινα καλύτερα τα μάτια μου!

– Δεν έκαμες καλά, καϋμένη, εσυμβούλεψεν η παπαδιά· δεν έκαμες καλά να τους αφήσης στο σκοτάδι φτωχούς ανθρώπους!

– Δεν τους έστελνες εσύ, που είσαι πλούσια· είπε θυμωμένη η Κρουστάλλω.

– Όχι πως είμαι πλούσια, μα ήταν κρίμα κι από το Θεό· έπεμεινεν η παπαδιά. Έπειτα ξέρεις, αυτοί γνωρίζουν χίλια-δυο μαγικά.

– Δε βαρειέσαι που ξέρουν την κακή τους μέρα!...

– Άκου που σου λiew! Έτσι μια φορά στ' Αμπελάκια ήρθ' ένας ζητιάνος που δεν έδινες έναν παρά. Μα εκείνος ήξερε, μπάριμ, να κατεβάση τ' αστέρια. Έβγαλε το ζούδιο της Δημάκαινας από τον Πυργετό. Στην Αίγανη έκανε θάματα· τη Ρουλιού την έκαμε κι απόχτησε σερνικό παιδί. Τι αρρώστια ήθελες να μην ξέρη το γιατρικό της.

Η Κρουστάλλω άκουε της παπαδιάς τα λόγια και άρχισε να χάνη την αγανάχτησή της. Κοιμάμενες ελπίδες ανάζησαν πάλι κι επεριπετούσαν ολόγυρά της χρυσοπράσινες και θαμπωτικές. Το πρόσωπό της, το πλαδαρό και ηλιοψημένο, αγλαόμορφο έγινε από τη λάμψη τους, όπως από τη θεία λάμψη το τραχύ όρος του Σινά.

– Μωρέ, ας ήξερα πως με κάνει ν' αποχτήσω σερνικό παιδί, είπε· και του δίνω ακόμη και τα ρούχα που φορώ.

– Αμ, σώπα δα, θυγατέρα! την έκοψεν η Σταμάτω, σαν να εφοβόταν τον υπερβολικό αυτόν ενθουσιασμό της χωριάτισσας. Τάχα τι κακό είδες από τα κορίτσα και βαργομάς τόσο! Δε λες ας έρθη με καλό κι ας είνε ό,τ' είνε... Και για τα κορίτσα ο Θεός έχει την έγνοια τους.

– Ο Θεός έχει την έγνοια τους, μα εγώ θα τ' αναθρέψω, είπεν η

Κρουστάλλω επιμένοντας στον στοχασμό της. Κι έπειτα σαν μεγαλώσουν, ως που να τα μπερδέψω με κανένα, γύρευε τι φαρμάκια θα πιω.

– Σ’ αυτό δε λιέω τ’ όχι· είπεν η γριά Σταμάτω κουνώντας το κεφάλι και χαμογελώντας. Εγώ μια μονάχα είχα, εσένα κοψοζώητη, κι ετράβηξα τον αμάραντο όσο να σε παντρέψω. Ήσουν μια πιπέρω, που δεν είχες συμμαζωμό! Νυχτόημερα δε σ’ άφινα από κοντά μου, αλλοιώς!... Και μ’ όσα κι αν έκανα, λίγο έλειψε να μην πάθω, όταν σας ηύρα πίσω απ’ τη θημωνιά με τον ξάδερφό σου το Χαδούλη...

– Μέθυσες, λιέω! εφώναξεν η Κρουστάλλω με αυστηρή φωνή, αγριοκοιτάζοντας τη γριά ενώ εχαιρόταν το πρόσωπό της στην ενθύμηση. Παλάβωσες, λιέω, και δεν ξέρεις τι λίες! Σώπαινε μη μας ακούση ο κόσμος και φρίξη!...

– Αμ σώπα, μαρή· επέμεινεν η γριά Σταμάτω· εμείς κι εμείς είμαστε. Τάχα δεν τα ξέρουμε!

– Μπα, καλότυχη! επρόσθεσε καθησυχάζοντάς την και η Τζούμαινα· κάνε τη δουλειά σου και μη χολοσκάς!... Εμείς κι εμείς είμαστε...

Εκείνη την ώρα εφάνηκεν εμπρός τους ο Τζιριτόκωστας, χωμένος ολόκορμος μέσα στα κουρέλια του, μικρός και ταπεινός και τόσον ελάχιστος, που έλεγες από την κακοπάθεια μόλις εκρατιόταν στα πόδια του. Ο ζητιάνος αργοκίνητος επλησίασε στον όμιλο των γυναικών και ακουμπώντας στο μπαστούνι του άρχισε με το θλιμμένο ήθος και την κλαψάρικη φωνή του:

– Θεός χωρέσ’ τη μάννα σου και τον πατέρα και τ’ αδερφάκια σου!

Αλλ’ οι γυναίκες ούτε τον επρόσεξαν καθόλου. Επροσπάθησαν να κρύψουν τα γυμνά τους μέλη όσον ημπορούσαν περισσότερο κάτω από τα κοντά φουστάνια τους, να κλείσουν όσον ήταν εύκολο στην λερή τραχηλιά τον ηλιοψημένον κόρφο τους κι εξακολούθησαν να ξεφυλλίζουν τ’ αραποσίτι με την ίδια προθυμία κι επιμονή. Μόνον η Κρουστάλλω εσήκωσε δυο-τρεις φορές λοξά τα μάτια της και είδε το πρόσωπό του, ανυπόμονη να γνωρίση, αν εκρατούσε κακία για την χθεσινή διαγωγή της.

Αλλά και η Παναγιώτα, η κόρη του παπά, αφ’ ότου άκουσεν από της μάννας της το στόμα την τόσην επιδεξιόσυνη και δύναμη των ζητιάνων, δεν ημπορούσε να ησυχάση. Κατώρθωσε να διώξη την παρθενική δειλία της κι εκοίταζε τον Τζιριτόκωστα με λιποψυχισμένη περιέργεια. Αυτός τάχα, που είχε τόσα βότανα για τις αρρώστιες των άλλων, δεν είχε κανένα και για της καρδιάς την αγιάτρευτη πληγή; Και από το κεφαλόσκαλο επάνω έρριχνε τα μαύρα τ’ αστραφτερά μάτια της στα σακκούλια του μέσα, θέλοντας να γνωρίση το μαγικόν εσώθεμά τους με

τρόμο και συγκίνηση, αδιάφορη αν ο άνεμος εσήκωνεν υπερύψηλα τα φουστάνια της κι ελεύθερα έδειχνε στο ηλιοπύρι τα κρέατά της. Άλλη όμως καμμία ούτ' άκουσε, ούτ' εσήκωσε μάτι να τον ιδή. Ο Τζιριτόκωστας δεν αποθαρρύνθηκε. Εξακολούθησε το ψυχολόγι του και συγχρόνως έφερνεν εδώ κι εκεί τα μάτια σ' όλα τα πρόσωπα των γυναικών. Εξέταζε τις φυσιογνωμίες τους, την έκφραση του μετώπου και του χείλους την εξόγκωση και του στομάτου τις γραμμές, σαν πολύπειρος φυσιογνώστης, που θέλει να μαντέψη της ψυχής τα πάθη και της καρδιάς τ' απόκρυφα. Και ψαχουλεύοντας έτσι, έλεγε χωρίς διακοπή.

– Θεός σχωρέσ' τη μάννα σου και τον πατέρα και τ' αδερφάκια σου!

– Ρε άντε, χριστιανέ μου, στη δουλειά σου και άσε μας ήσυχες! είπεν η Κρουστάλλω, ενώ το χαμόγελό της έδειχνε ψεύτικα τα λόγια της. Πήγαινε να βρης τους άντρες μας, τα ζωντόβολα, να καλοπορέψης και...

Άλλ' έξαφνα έκοψε τον λόγο της κι έμεινε ακίνητη, κοιτάζοντας τον ζητιάνο με τρόπο κι έκπληξη. Ο Τζιριτόκωστας αναγνώρισε τώρα από τη φωνή και του προσώπου τα χαρακτηριστικά τη χθεσινή χωριάτισσα, που τόσην είχε απέχθεια στα θηλυκά παιδιά. Μέσα στον αχυρώνα, όταν την είδεν αγριεμένη και τρελλή από τον φόβο, μία σκέψις σαν αστραπή επέρασε από το πνεύμα του, πως η Κρουστάλλω ήταν χωρίς άλλο θεόσταλτο θύμα της μαγγανευτικής του πονηρίας. Η ίδια σκέψις του ήρθε πάλι τώρα, μόλις αντίκρυσε τη χωριάτισσα και αποφάσισε να κάμη αμέσως την αρχή. Το μπαστούνι του έγγιξεν ανάλαφρα τη γυμνή και μεστωμένη κνήμη της, ενώ το πρόσωπό του έπαιζεν ανοιγοκλείοντας τα μάτια και σουφρώνοντας τα χείλη, λες και ήθελε να την κάμη να εννοήση, πως κάτι εμπιστευτικό είχε να της ειπή. Και μία στιγμή, ενώ έσκυβε να πάρη πέτρα, εκεί στα πόδια της ριγμένη, για να διώξη τα σκυλιά, που τον ακολουθούσαν αλυχτώντας, της εψιθύρισε στ' αυτί:

– Έχω και το σερνικοβότανο, αν θες.

– Τ' είπες; εξεφώνησε κατακόκκινη από χαρά και ντροπή η Κρουστάλλω. Τ' έχεις είπες;

– Το σερνικοβότανο, εξανάειπε δυνατώτερα παίρνοντας θάρρος και φέροντας το βλέμμα ερευνητικό σ' όλες τις γυναίκες. Το σερνικοβότανο, που βρίσκεται στον κάμπο πέρα, εκεί που κατουρεί βαρβάτο άλογο. Κι όποια το πάρη, κάνει σερνικά παιδιά, σερνικά κι αντρειωμένα – και πανώρια σαν κι εμένα!...

Οι γυναίκες, καθώς άκουσαν τα λόγια του, άφησαν η μία με την άλλη το ξεφύλλισμα του αραποσιτού και τον ετριγύρισαν προσέχοντας και στο ελάχιστο κίνημά του. Και η Παναγιώτα, του Παπαρρίζουν η κόρη, αργοκατέβηκεν από το κεφαλόσκαλο κι επήγε κι εκοντοκάθισε πίσω από

την Κρουστάλλω. Χωρίς και αυτή να το εννοήσει, είχε πάρει μαζί της έναν αραποσιτόκωνο και, ταραγμένη, ολότρεμη, σπασμωδικά εκομμάτιαζε στα δάχτυλά της τη μεταξωτή φούντα του, έτριβεν ένα-ένα τα ξερά του φύλλα, ετσάκιζε το κοτσάνι του, ενώ τα μάτια και ο νους και η ψυχή της ήταν προσηλωμένα στα χέρια του ζητιάνου.

Ο Τζιριτόκωστας εγνώριζε πολύ καλά τη μαγική επιρροή που έχουν στις γυναίκες τα μυστήρια και τα σύμβολα. Από μακρινή παρατήρηση εγνώριζε πως ο κόσμος αυτός, που άνωθεν εστάληκαν οι ζητιάνοι να εκμεταλλεύονται με την πονηρία τους, έχει διάφορες αδυναμίες και μυριοπρόσωπες ανάγκες. Έπρεπε λοιπόν κάθε ζητιάνος να παίρνη τα μέτρα του, για να κολακέψη τις αδυναμίες αυτές, να συμπληρώση τις ανάγκες, αν ήθελε να κερδίση χρήματα. Έπρεπε να μελετά πρώτ' από ψηλά το απέραντο βασίλειό του κι έπειτα να κατεβαίνει σ' αυτό και ν' αρχίζει το στάδιό του πάνοπλος και απολέμητος. Για τούτο ο Τζιριτόκωστας δεν επεριοριζόταν μόνον στην ζητιανιάς τα καμώματα. Για κάθε άνθρωπον είχε και ξεχωριστήν μέθοδον ενεργείας. Σύμβολό του είχε πάντοτε το ναυτικό ρητό: «κάθε μακαράς και το ξυλοφύλλι του». Ιχνηλατούσεν, εξέταζε κι εύρισκε τέλος την αδυναμία του καθενός. Όπου εκαταλάβαινε πως δεν ωφελούν οι χριστιανικές ευχές, έβανε σ' ενέργεια διαβολικά παραγγέλματα. Όπου δεν ημπορούσε ν' απλώση χέρι, ακόνιζε τη γλώσσα του. Όταν δεν εύρισκε τους ελεήμονες, εζητούσε τους δεισιδαίμονες, τους μωρούς. Είχε, ναι, στη γλώσσα του το κλαψάρικο και μονότονο ψυχολόγι· αλλ' είχε και στη σακκούλα του γαργαλιστικό το φιδόχορτο, το σερνικοβότανο, το σιδερόχορτο και άλλα χίλια μύρια βότανα της γης· είχε στον νου τα ξόρκια και στα μάτια το βάσκαμα. Κι εγνώριζε πολύ καλά, πως η παραμικρή επιτυχία τούτων ήταν αρκετή να συμπληρώση ενός και δύο ταξιδιών ελεημοσύνης. Το ήθος του ζητιάνου έγινε αμέσως σπουδαίο και σοβαρό. Τα καστανά μάτια του έπεφταν εδώ κι εκεί ράθυμα, αφαιρεμένα, του αφαιρεμένου νου, του πλανημένου στα υπερκόσμια πιστές εικόνες. Τα μαλλιά του κεφαλιού και τα ψαρά γένεια· η έκφρασις του προσώπου και του σωματού η στάσις και των χεριών τα κινήματα· τα φορέματά του αυτά, τα ξεσχισμένα και ιδιότροπα, ερχόνταν κι επρόσθεταν το προφητικό τους μεγαλείο στη μυστηριώδη και ακατανόητη δύναμη των λόγων του. Δεν ήταν ο εξευτελισμένος ζητιάνος, ο ψειρής και λιμασμένος, που με κλαψάρικη φωνή ζητεί τα ξεροκόμματα και τ' αποφάγια των φτωχών. Ήταν παντοδύναμος μάγος, που εσυγκέντρωνε στα στιβαρά χέρια του δυνάμεις της γης και στοιχεία του αιθέρος, άγνωστα στους πολλούς θνητούς. Και ήταν ικανός ν' αλλάξη όχι μόνον την τύχην, αλλά και αυτή την φύση των όντων.

Η Κρουστάλλω στο ανέλπιστον εκείνο ηύρεμα, πασίχαρη εκόλλησε κοντά του κι ήθελεν αμέσως τώρα να το ιδή και τ' αγοράση το βότανο, να το καταπιή αμέσως, αν ήταν εύκολο, κι αν ήταν δυνατόν ν' αλλάξει το έμβρυο που είχε μέσα της πριν το βγάλη στον κόσμο.

– Πού είναι το; να το ιδώ· ερώτησεν ανυπόμονη.

– Μα είναι ακριβό! είπεν ο Τζιριτόκωστας τονίζοντας τη λέξη.

– Ακριβό-φτηνό εγώ το θέλω! απάντησε μ' επιμονή η Κρουστάλλω.

Και το βρακί μου δίνω για ν' αποχτήσω σερνικό παιδί.

– Αμ είχες ποτέ σου; εψιθύρισε πονηρά γελώντας εκείνος.

Κι εκαλοκάθισεν ανάμεσα στις γυναίκες κατάχαμα. Έσυρε το σακκούλι του εμπρός, άνοιξε με τρεμάμενα και αργοκίνητα χέρια τις σούφρες του θέλοντας να κενθήση όσον ημπορούσε περισσότερο την ανυπομονησία των γυναικών κι έβγαλεν έξω ένα μικρό σακκουλάκι. Έπειτα έλυσε με την ίδια πάντοτε άργητα το σακκουλάκι και με προφύλαξη μεγάλη, λες κι έπιανεν άγια λείψανα, έβγαλ' ένα-ένα χαρτοδέματα μικρά-μεγάλα και τ' απίθωσε κοντά του φροντίζοντας αέρι να μην τα βαρέση και ήλιος να μην τα ιδή.

– Ποιο είναι το σερνικοβότανο; εξαναρώτησεν η Κρουστάλλω.

Αλλ' ενώ ετοιμαζόταν να δείξη το πολύτιμο βοτάνι στα διψασμένα μάτια της χωριάτισσας, φωνή ολότρεμη από συγκίνηση και χαρά τού εμπόδισε το κίνημα.

– Ηύρα! Το ηύρα!... ηύρα το και δεν τ' αφήνω!...

Η Παναγιώτα, του Παπαρρίζου η κόρη, ολόρθη, αναμαλλιασμένη, με μάτια σπιθοβόλα και αγγελοκάμωτο πρόσωπον εχοροπηδούσε κρατώντας ψηλά, στα έκπληχτα μάτια των γυναικών εμπρός, ένα μαυροκόκκινον αραποσιτόκωνο. Ήταν εκείνος, που είχεν ασυνείδητα πάρει από το κιουτσέκι κι εξεφύλλιζε τόσην ώρα με τα δάχτυλά της. Αλλ' ο κόκκινος αραποσιτόκωνος είναι σπάνιος και σ' εκείνον που τον εύρη, αν είναι ανύπαντρος, προλέγει το γρήγορο φθάσιμο λατρευτού συντρόφου. Οι γυναίκες για μια στιγμή άφησαν τα βότανα του Τζιριτόκωστα κι έρριξαν όλη την προσοχή τους στην αξιοζήλευτη παρθένα. Ορθές την επεριτριγύρισαν και άπλωναν τα χέρια κι εψηλαφούσαν τον κώνο με σεβασμό κι επιθυμία μεγάλη, ενώ η Παναγιώτα, ζηλότυπη, ήθελε να προφυλάξη το σπάνιο ηύρεμά της από κάθε αρπαχτική διάθεση. Όλες οι χωριάτισσες έδειχναν ευχαρίστηση για την ευτυχία της παρθένας κι ευχόνταν γρήγορα ν' αληθέψη η καλοσημαδιά. Από την έκφραση όμως των ματιών εφαινόταν πως άλλα έλεγαν και άλλα επέστευαν οι Καραγκούνισσες.

– Μωρέ μάτια μου! Ηύρεμα που τόκαμε! εψιθύρισε η Αννέτα, η κόρη του Μπιρμπίλη, με παίξιμο των χειλιών κωμικότατο. Εκείνη να βρίσκη

τους κούνους κι άλλη να παίρνη τσ' αγαπητικούς της!...

– Δώστο, μαρή, να σ' το φυλάξω· είπεν η παπαδιά στη θυγατέρα της ολόχαρη κι εκείνη για το ηύρεμα της κόρης.

– Μπα, έκαμεν η Παναγιώτα δυσκολόπιστη· δεν το δίνω κανενού.

Και το έκρυσε με λαχτάρα, σαν φιλάργυρος τον θησαυρό του, μέσα στον παρθενικόν κόρφο της.

Ο ζητιάνος από τη θέση του έβλεπε την αναστάτωση εκείνη των γυναικών κι εγελούσε μακάριος. Το εφευρετικό μυαλό του συλλογιζόταν πως και απ' αυτό το ηύρεμα της Παναγιώτας πολλά ημπορούσε να κερδίση. Και όταν εκατάλαβε πως έπαυσε των γυναικών η συγκίνησις, εφώναξε με φωνή σοβαρή, που έκαμε τις γυναίκες όλες να συμμαζωχθούν πάλι περίγυρά του και να κρεμασθούν από τα χείλη του.

– Το σερνικοβότανο; Ετούτο είνε!

Κι εμπρός στα θαμπωμένα μάτια τους εξεδίπλωσεν ένα ξερό σταχτερό χορταράκι. Αλλά σύνωρα πλαγιάζοντας πίσω από την Κρουστάλλω εψιθύρισε προφυλαχτικά δήθεν, αλλ' αρκετά δυνατά, ώστε ν' ακουσθή, απ' όλον τον όμιλο των γυναικών, στο αυτί της Παναγιώτας:

– Έχω και τ' αγαποχόρταρο!

Στον λόγο και το διαπεραστικό βλέμμα του η κόρη εκοκκίνισε σαν τη φωτιά και απιστομήθηκε κατά γης, ανάμεσα στα φουστάνια των άλλων γυναικών, με νευρικό και ακράτητο γέλοιο. Αλλ' η Αννέτα του Μπιρμπίλη, ψιλομελάχροινη και πυρωμένη λεβεντονιά, τολμηρότερη επρόβαλε κι ερώτησε δυνατά:

– Έχεις αλήθεια τ' αγαποχόρταρο;

– Ναι, είπεν ο Τζιριτόκωστας με ακλόνητη βεβαιότητα. Έχω τ' αγαποχόρταρο, τσ' αγάπης το βοτάνι – π' άλλος τόπος δεν το κάνει. Αυτό που τώχουν οι νεράιδες και το φυλάν στο Μαυροβούνι, κάτω στο Μωρηά, σε μια σπηλιά δίκοχη-τρίκοχη, και δεν μπορεί κανείς να το φτάσει ούτε να το ιδή πώς φυτρώνει. Και για να το βρης, πρέπει να πιάσης τρίμερο σκαντζοχεράκι, να το κλείσης σε φράχτη περίγυρα καλή. Η μάννα του η σκαντζοχερίνα, θέλοντας να το λευθερώση, θα περάση κάμπους και βουνά, λαγκάδια και κράκουρα, να φέρη το βοτάνι, να το βάλη στη φράχτη ν' ανοίξη μονάχη της. Εκεί πρέπει να είσαι κρυμμένος, καθώς θα έρθ' η σκαντζοχερίνα, να το πάρης από τη μυτίσα της πριν 'γγίξη το χώμα. Μ' εκείνο τότε ανοίγεις κλειδαριές και σιδερόπορτες και την καρδιά του καλού σου και τ' αγαπητικού σου!

Η Παναγιώτα μέσ' από τα φουστάνια των γυναικών άκουε την παντοδυναμία του βοτάνου και δεν εγελούσε πλέον. Η καρδιά της έπαλλε γοργά και ιδρωτας επερίλουζε το σώμα της και ψιλά, καυτερά, σαν από θερμοκαυτήρα, κεντήματα αισθανόταν στα μάγουλα και την

άκρη της μύτης της. Λιποθυμίας συμπτώματα εβάρυναν ασφυχτικά τα ναρκωμένα μέλη της και της έφεραν βαθείς, τετράβαθους αναστεναγμούς. Επίμονος και απαιτητικός ήρθε πάλι στο νου της ο Χαδούλης, του Τρίκα ο γιος, κι έσβησεν αμέσως τη χαρά που της έφερε του αραποσιτόκωνου το ευτυχισμένο ηύρεμα.

Ο Χαδούλης ήταν αρρεβωνιαστικός της πριν. Ο Παπαρρίζος και ο Τρίκας, σε στιγμή κρασοκατανύξεως κι αισθηματολογίας άκρατης, αποφάσισαν να διατηρήσουν παντοτινή, στους αιώνες να την παραδώσουν αθάνατη κι ονομαστή τη φιλία τους. Και για να κατορθώσουν αυτό, δεν ευρήκαν άλλο μέσον παρά ν' αρρεβωνιάσουν τα παιδιά τους, πριν ακόμη αφήσουν καλά-καλά τα σπάργανα. Η κόρη με το πρώτο ψέλλισμα των ονομάτων της οικογενείας έμαθε να ψελλίζει και του αντρός της τ' όνομα. Πριν ακόμη αισθανθή φόβο και σεβασμό και αγάπη στα πατρικά χτήνη, για τα μεγάλα ευεργετήματα που έκαναν με τη δύναμή τους στην οικογένεια, τα αισθάνθηκε στον Χαδούλη, που έμελλε να γίνη ευεργέτης και ο δεσπότης της. Τα ίδια αισθήματα εκράτησεν η παρθένα στα στήθη της και όταν ακόμη εμεγάλωσε. Ο Χαδούλης όμως ούτε μικρός ούτε όταν εμεγάλωσε αισθάνθηκε τίποτε απ' αυτά. Όταν εκατάλαβε πως έγινε στο χωριό ζηλευτός γαμπρός, επάτησε τον αρρεβώνα του δίχως δισταγμό. Λίγα δεμάτια σανού, που επρόσθεσεν ο Μπιρμπίλης στην αρχική προίκα του, τον έπεισαν αμέσως ν' αρρεβωνιασθή την Αννέτα.

Η Παναγιώτα επικράθηκε κατάκαρδα, όταν το έμαθε. Περισσότερον επικράθηκε για την προσβολή, που της έγινε, παρά γιατί εματαιώθηκεν η ευτυχία της. Εφοβήθηκε περισσότερο την κακογλωσσά των συντοπιτών της, τ' ανήλεα πειράγματα της αντιζήλου της, παρά που έχανεν αγαπημένο πρόσωπο. Το πάθημά της, αντί να την καταβάλη και να την αποθαρρύνη, την έκαμε περισσότερο τολμηρή. Δεν είχε άλλη σκέψη παρά πώς να ξαναφέρει στα πρώτα του βήματα τον Χαδούλη. Και τόσον είχε τα αισθήματα συγχισμένα μέσα της, ώστε δεν ημπορούσε να διακρίνη, αν εζητούσε τούτο για ν' αποχτήση τον άπιστον εραστήν ή για να τιμωρήση μισητήν αντίζηλο. Τώρα μόλις είδε τον Τζιριτόκωστα κι άκουσε του βοτάνου την ακατανίκητη δύναμη, αυτήν τη σκέψη έφερε στο νου της. Ήθελε να είχε λίγο απ' αυτό, ένα φυλλαράκι μόνον, να ποτίση τον Χαδούλη, να τον κάμη να γυρίση πίσω στην πρώτη του αγάπη, να μην τον χάση για τα λίγα τ' άχερα. Αλλά ποιος ηξεύρει πόσο θα το πουλή το βοτάνι του ο ζητιάνος!

Όμως εκείνος εδιαλαλούσεν ένα με τ' άλλο τα βότανά του, έλεγε τη χρήση και την παντοδυναμία τους με τέχνη και υψηλή πλαστικότητα λόγου. Και οι γυναίκες όλες, στριμωμένες περίγυρά του, άκουαν και τον

εκοίταζαν κατάμματα, χωρίς να βγάνουν άχνα, χωρίς μιλιά, με συγκίνηση μεγάλη και πόθον άσβηστο. Τα ευεργετικά, τα παρήγορα βότανα της γης, που γιατρεύουν κάθε σωματική πληγή, που καταπαύουν κάθε ψυχικόν πόνο, που ελαφρώνουν κάθε της καρδιάς μαρασμό και την γυρίζουν πάλι στην πρώτη της νεότητα, στην αρχική της ακμή, ήσαν εκεί εμπρός τους, μέσα τα είχε στο σακκούλι του ο ζητιάνος και δεν έμενε παρά να τ' ανοίξη μόνον, να τα χύση περίγυρα, για να κατασιγάση της ανθρωπότητας τα κρυφά μαρτύρια, θεότης ευεργετική και πολυεύσπλαχνη αυτός. Μυστικούς, λαθροκρυμμένους πόνους· πόθους και βάσανα κι ελπίδες· όλα τα συναισθήματα τα κατασταλλαγμέν' από τη φύση σε κάθε ανθρώπινη ψυχή, τα κατακαθισμένα στα βάθη της συνειδήσεως από τη ράθυμη της ζωής επιρροή, ο Τζιριτόκωστας με τα λόγια και τα βότανά του τ' ανασκάλιζε τώρα, τα έφερνε στην επιφάνεια, τα παράδινε στις ψυχής τη γνώση και του ατόμου τη διάθεση. Όλες οι γυναίκες, η μια με την άλλη, εζητούσαν με τον νουν επιμόνως κι εύρισκαν τέλος κάτι τι στη ζωή τους άρρωστο, κάτι στην ψυχή τους παθιασμένο, που εμπόδιζε ν' απολάψουν αθάνατη τη χαρά και τη γαλήνη του κόσμου.

– Στερφοβότανο μπας κι έχεις, αρέ; ερώτησεν έξαφνα η Κράπαινα.

Δώδεκα παιδιά είχε γεννήσει έως τώρα η χωριάτισσα και ήταν μόλις τριανταδύο χρονών. Εκαταλάβαινε και ίδια πως είχε διάθεση να γεννήσει άλλα τόσα ακόμη. Όμως είχαν αποκάμει από τις κοιλοπόνιες κι ήθελε να σταματήσει την ανυπόφορη καρποφορία της κοιλιάς της. Αλλ' η παπαδιά την εμάλωσεν αμέσως για τούτο και είπεν ότι δεν έπρεπε να ζητή με βοτάνια ν' αντιταχθή στου Θεού το θέλημα. Η Κράπαινα όμως επίμενε γυρεύοντάς το. Δεν βαστάω, έλεγε· βαρέθηκα πια· κάθε χρόνο και παιδί!...

– Σα δεν βαστάς, κλειδώσέ το· είπεν η παπαδιά.

– Το κακό είνε που δεν κλειδώνεται· είπεν η γριά Σταμάτω, η πολύπειρη. Δεν θυμάστε τι απάντησεν η γριά η εκατοχρονίτρα στα λόγια του σαραβαλιασμένου γέροντά της; «Ε, καϋμένε μύλο, είπεν εκείνος στενάζοντας· πόσες φορές εγριγριλίσαμ' εφτού μέσα! Και η γριά η εκατοχρονίτρα εμουρμούρισεν: Ανάθεμα την κρέμαση κι απέ ο μύλος ακόμη γριγριλίζει!»

Οι γυναίκες όλες, παντρεμένες και ανύπαντρες, εχασκογέλασαν νευρικά, σαν να εγαργαλίσθηκαν με τον μύθο της γριάς. Ο απριλιάτικος ήλιος που τις επερίλουζε θαλπενός ώρες ολόκληρες· η γοργή βλάστησις, που απλωνόταν περίγυρά τους, και τα γεννητικά μόρια, που επλανιόνταν άορα στον αιθέρα κι εσυντελούσαν στις ανοίξεως την αναπλαστικήν ενέργεια, είχαν χύση στο αίμα τους τη ράθυμη εκείνη και

ηδονική διάθεση, που φέρνει στα έμψυχα πλάσματα την παράλυση του σώματος και των νεύρων τον οργασμό. Κοκκινοπρόσωπες, αγλαοματούσες, με κάποιο βάρος ανάλαφρο στο στομάχι και κάποια στενοχώρια και στέγνωμα στον λάρυγγα· με ανατριχιαστική αύρα κινούμενη επάνω στο δέρμα τους από το κεφάλι έως τα πόδια και με δυσθυμία αόριστη άρχισαν οι γυναίκες να πονηροβλέπουνται μεταξύ τους και να σπρώχνονται, ν' ανακλαδίζεται η μία επάνω στην άλλη και να χαυνίζεται, με το νευρικό γέλοιο αδιάκοπο, με των βλεμμάτων πονηρή έκφραση ακατανίκητη. Οι γυμνές τους κνήμες επρόβαλαν μελαχροινές και γυαλιστερές, σαν χάλκινες κάτω από τ' αναστατωμένα φουστάνια τους και τα γόνιμα στήθη επρόβαλαν ελεύθερα έως την μέση και τα μέλη τους όλα από των νεύρων τη μουδιασμένη εξέγερση είχαν τολμηρή και παράξενη στάση σαν στρεβλωμένα. Εγελούσαν και ανακινούνταν στη θέση τους, σαν γάτες που τις δαιμονίζει το σπέρμα. Μωρέ, πόσα ξέρει η γριά Σταμάτω η στρίγγλα!...

Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, αδιάφορος στα λόγια και τα γέλοια τους, αναισθητος στο γαργάλισμα και τις φλογερές ματιές τους, αφωσιωμένος στη δουλειά του, απάντησεν αμέσως στην ερώτηση της Κράπαινας:

– Πώς; Και στερφοβότανο και γαλαχτόπετρα. Εμάζωνε χαλίκια ένας στ' ακρογιάλι και τα έρριχνε στον κόρφο του. Άξαφνα τον ετάραξε η θερμη· σφάχτες είχε σ' όλο του το κορμί· τα βυζά του επρήσθησαν. Και ώστε να φθάση σπίτι του, άρχισαν να τρέχουν τα γάλατα. Ψάχνουν στα χαλίκια και βρίσκουν εκεί τη γαλαχτόπετρα-μαυρόπετρα· πέτρα του γιαλού του άμμου – με τα στέφανα του γάμου. Όποιος την βάλει απάνω του, το γάλα πάει ποτάμι – μα το πράσινο καλάμι· άντρας είναι για γυναίκα – μα τους άγιους πέντε-δέκα!... Αν θέλτε ακόμη έχω και το θηλυκοβότανο!...

– Α! Σπολλάτη σου! Και ποια παίρνει θηλυκοβότανο; Ας το να χαθή και μην το μελετάς! είπαν οι γυναίκες μονόγνωμες. Από τ' άλλα να μας δώσης.

– Όλες να σας δώσω θέλτε· είπεν ο ζητιάνος σοβαρός. Μα δεν ρωτάτε, αν έβαλα ψωμόψυχα μέσα μου από προχτές. Εκείνα, που μου έφεραν οι άντρες σας, εσηκώθηκε τη νύχτα ο παραγιός μου και δεν άφησε ψίχαλο.

– Να σου φέρουμε, χριστιανέ! είπε πρώτη η Κρουστάλλω. Δεν τώλεγες τόσην ώρα, παρά σε βασανίζουμε θεονήστικο!...

Κι εσηκώθηκεν, έτοιμη να τρέξη στο φτωχικό της για να φέρη στον ζητιάνο να φάγη.

– Στάσου να σου φέρω κι εγώ πώχω λίγο μπλουγούρι· είπε πρόθυμη και η Κράπαινα.

– Κι εγώ έχω γαλοτύρι να σου φέρω.

– Κι εγώ κάμποση μαμαλίγκα.

Όλες τώρα ήσαν πρόθυμες να περιποιηθούν τον Τζιριτόκωστα, να του προσφέρουν κάτι, χρήσιμες να του φανούν όσον ημπορούσαν, να μην πεθάνη από την πείνα, ο φτωχός! Χριστιανός ήταν κι αυτός· δεν ήταν αλούθηρος! Ημπορούσε να πάθη, θεονήστικος άνθρωπος, και να τον έχουν όλες βάρους στην ψυχή τους!... Μπα, χριστιανέ μου· δεν τον έλεγες τόσην ώρα!...

Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, αφού έρριξε την σπίθα στον ευκολόαναφτο σωρό των γυναικών κι εκατόρθωσε τον σκοπό του, δεν ήθελε να προχωρήσει περισσότερο. Ήξευρε καλά τη δουλειά του αυτός. Εσκεπτόταν πως, αν έπιανε καθεμία χωριστά, θα εκέρδιζε περισσότερο την εμπιστοσύνη της και η πονηρία του θα είχε ομαλότερο στάδιον ενεργείας.

– Όχι, χριστιανές μου, είπε· δεν θέλω τίποτα. Τώρα που θα πάτε σπίτι σας, έρχομαι και μου δίνετε ό,τι προαιρείστε. Κυττάξτε τώρα τη δουλειά σας...

Αλλ' οι γυναίκες, για να δείξουν προθυμία, έτρεξαν όλες στα σπίτια τους, χωρίς ν' ακούσουν τα λόγια του. Κι εκείνος, σοβαρός πάντοτε, θλιμμένος και κακοπαθισμένος, επλησίαζεν από πόρτα σε πόρτα κι εδεχόταν τα ελέη τους. Έπειτα, με ακριβόλογη συμφωνίαν, άρχιζε να παζαρεύη τα γιατρικά και τα βότανά του.

Κι επίτυχεν αληθινά στους υπολογισμούς του ο Τζιριτόκωστας. Οι γυναίκες τώρα στην απομόνωσή τους άφησαν την επιφύλαξη κι εξεμυστηρεύονταν κάθε πάθος και κάθε τους επιθυμία. Πολλές τού εζήτησαν τ' άκακα βότανα. Αλλ' οι περισσότερες ήθελαν τους εσμάδες και τα καρβαλιστικά σημεία· τα παράδοξα σχήματα και τα τερατώδη μονογράμματα, για να διώξουν μ' εκείνα επίβουλο σκοπόν της γειτόνισσας, είτε να τον τινάξουν καταστρεφτικόν και δακρυοπότιστον σε μισητό συγγενή. Το αμπόδεμα και το λύμα του· το αβάσκαμα και το γήτεμά του· ο αφανισμός ασπόνδου εχθρού και το κρέμασμα στη λεύκα· του αντρόγυνου η σύχασις και των παιδιών από τους γονέους ο αποχωρισμός, είτε των αδερφών η έχθρα· και ακόμη των χτηνών η ψόφος και των αμπελιών το ξέραμα και των χωραφιών η στέρφεψις, όλα τα πάθη, όσα ο άνθρωπος μέσα στην χτηνωδία του εγκυμονεί κατά του συνόμοιου, του εστρώνονταν στυγνά εμπρός στον ζητιάνο κι εζητούσαν απ' αυτόν σάρκα και ψυχήν επίβουλη. Αυτός ο ίδιος άρχισε να αισθάνεται ψυχικόν ίλιγγον εμπρός στο τόσο μίσος και την αφάνταστη σκληρότητα, που εκυβερνούσε δεσποτική τις χωριάτικες εκείνες ψυχές. Ο νους του ο πολυκάτεχος έμεινε για μια στιγμή κατάπληχτος εμπρός

στην εσωτερική ζωή του χωριού, τόσο διαφορετική και τόσον αντίθετη με την ολοπράσινη εξωτερική του όψη, την ναρκωμένη από τις αναθυμιάσεις των βάλτων και βυθισμένη στην ομίχλη σαν σε όνειρο.

Ο Τζιριτόκωστας όμως δεν εκαταντούσε σε τόσους συλλογισμούς, ώστε να λησμονήσει την αποστολή του. Πρόθυμα επρόσφερε στις γυναίκες ό,τι ήθελαν. Όλα τα είχε στο σακκούλι του. Κι εξητούσε για πληρωμή ό,τι έβλεπεν ακριβότερο στο σπίτι μέσα, ρούχο είτε πανί, κάθε τι που η πείρα του εύρισκε κατάλληλο για να μεταπουληθή και να δώσει κέρδη.

Οι γυναίκες στην αρχή αντίτειναν πεισματικά στις μεγάλες απαιτήσεις του. Επροφασίζονταν πως ο άντρας τους θα τις σαπίσει στο ξύλο. Εκείνος τότε ετοιμαζόταν τάχα να φύγει. Εμάζεψε τις πραγμάτειες του ατάραχος και βραδυπατώντας έκανε ν' αφήσει την πόρτα, ενώ σύγχρονα επαινούσε την ασφαλή χρήση των φαρμάκων του, τα ευεργετικά αποτελέσματά τους. Και οι γυναίκες, απελπισμένες γιατί δεν μπορούσαν να τον συγκινήσουν, αλλά και ανίκανες να κατανικήσουν τον πόθο τους, έδιναν τέλος ό,τι τους εξητούσε κι έπαιρναν το βοτάνι με λαχτάρα, το εκομπόδεναν στου μαντηλιού την άκρη, στον κόρφο τους το έχωναν ζηλότυπες γιατί το απόχτησαν. Κι άκουαν τις συμβουλές του κι εξαναρωτούσαν τον τρόπο, που θα το μεταχειρισθούν, με λεπτομέρεια μεγάλη.

Ο Τζιριτόκωστας, με παραγεμισμένα σακκούλια, έφθασε τέλος αποσταμένος εμπρός στην πόρτα της Κρουστάλλως.

– Έλα, χριστιανέ μου, και σε περιμένω! του εφώναξεν εκείνη ανυπόμονη, μόλις τον είδεν από μακράν.

– Τι να κάμω; Μ' ελέησαν κι άλλες χριστιανές· απάντησε με ήθος μισοκακόμοιρο.

Και ηθέλησε να καθίση στο κατώφλι της πόρτας απ' έξω. Αλλά η Κρουστάλλω από οικτιρμό δεν τον άφησε.

– Έμπα μέσα, δόλιε· είπε. Κάτσε να σου βάλω να φας.

Εμπήκε μέσα διστάζοντας κι έκλεισε πίσω του την πόρτα. Απίθωσε στη γωνία τα σακκούλια του κι εστρώθηκε κατά γης παραφορτώνοντας την Κρουστάλλω μ' ευχές κι ευλογίες για την τόση καλοσύνη της. Μια στιγμή μάλιστα, που η χωριάτισσα άπλωσε να ρίξει νέα φέτα ψωμιού εμπρός του, άρπαξεν εκείνος και ηθέλησε να φιλήση το χέρι της. Όμως εκείνη το έσυρε βιαστικά, κατακόκκινη από ντροπή. Τι, άγια ήταν! Και μετανοημένη για τις βρισιές που εξεστόμισε άλλοτ' εναντίον του, εφρόντισε να δικαιολογηθή. Βλέπεις, καθέννας θέλει να κάνει το καλό· αλλά δεν μπορεί και πάντα. Τι να γίνη. Φτωχοί άνθρωποι ήσαν κι αυτοί!

Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, αργομασώντας, της αντίλεγε. Αυτό είνε κατά τις καρδιές. Είνε πολλοί που έχουν του κόσμου τ' αγαθά· όμως δεν δίνουν ούτε του αγγέλου τους νερό! Και δεν ηξεύρουν πως εκείνος, που δίνει ένα λεφτό σ' αυτόν τον κόσμο, στον άλλον θα το λάβη διπλάσιο και τριπλάσιο. Το λέγει κι ο αφέντης ο Χριστός μας. Αλλά οι πλούσιοι δεν τ' ακούν αυτά. Αν έλειπαν οι φτωχοί, οι ζητιάνοι και οι σακάτηδες θα πέθαιναν στους δρόμους από την πείνα... Όμως η Κρουστάλλω τον επαρηγορούσε με φιλοσοφικά επιχειρήματα. Δεν ημπορούν όλοι οι άνθρωποι να είνε ένα· όλα τα ξύλα δεν βγάζουν τον ίδιο καπνό. Άλλοι καλοί, άλλοι κακοί· έτσι τα έχει ο παλιόκοσμος!... Κι εκείνος εξανάλεγε πως είδε και είδε κόσμο, μα σαν τη δική της ψυχή άλλη δεν απάντησε πουθενά. Η χωριάτισσα, πλέον ενθουσιασμένη από τα κολακευτικά εκείνα λόγια, θέλοντας να τα πιστοποιήσει όσον ήταν δυνατόν περισσότερο, εσκάλιζεν όλα τ' αρμάρια και τους κρυψώνες του φτωχικού της, για να εύρη να του προσφέρει κάτι τι. Κι εκείνος, που με άγρυπνο μάτι ακολουθούσε κάθε κίνημά της κι εμάντευε τους σκοπούς της, όλο κι επιθύριζεν επαίνους και θαυμαστικά για την καλοσύνη της· ενώ μέσα στο νου του εκλωθογύριζε πάντα την πρώτη του σκέψη.

– Μωρέ, θα βγη πράμα απ' αυτό το ζωντόβολο!

Κι έξαφνα δυνατώνοντας τη φωνή του είπε:

– Αχ, εσένα, κυρά μου, δε σώπρεπε να κάθεςαι σ' αυτό το αχούρι. Σώπρεπε να είσαι αρχόντισσα και να μπαίνης σε παλάτια· να φορής μεταξωτά και να βροντούν τ' ασημοχρύσαφα στα στήθια σου και να κρέμονται τα μαργαριτάρια απάνω σου, σαν τα κεράσια στην κερασιά. Έπρεπε να γεννηθείς σε χρυσή κούνια, όπως ολόχρυση είνε η καρδιά σου. Και σώπρεπε νάχης άντρα τον χρυσόν αητό· να διαβαίνη στο παζάρι και να προσηκώνωνται οι άρχοντες· και να 'χης τον αρχοντογιό, να σ' τον ζηλεύ' η χώρα...

Η χωριάτισσα ορθή κοντά του, με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος, άκουε τους επαίνους εκείνους με χαρά και αγαλλίαση. Το αίμα της έβραζε κι εκατακοκκίνιζε σαν φωτιά τα μάγουλά της κι εσυγκλόνιζεν όλη της [την] ύπαρξη. Η ζωή εκείνη, όπου την ετοποθετούσεν ο ζητιάνος μέσα στα πλούτη και τη δόξα, ελαμποκοπούσεν εμπρός και της εθάμπωνε τα μάτια τόσο, που ήθελε να τα κλείση, να παραδοθή σύψυχη στο γλυκόν όνειρο και ποτέ να μην ξυπνήση! Άρχισε να την παραφέρνη και να την πείθη η γλώσσα του, πως αληθινά αυτή δεν ήταν για να ζήση, όπως τώρα εζούσε, αλλ' όπως εκείνος της έλεγε. Και ασυνείδητα άρχισε να του λέγη πως αν ήταν αληθινά, όπως της έπρεπε, θα έβλεπε τότε με πόση προθυμία θα έκανε τα ψυχικά της.

– Μα την ώρα που μας ακούει, είπε με σοβαρότητα. Αν ήταν αλήθεια,

φτωχός δεν θα βρισκόταν σ' όλο το πρόσωπο της γης.

Αλλ' επάνω στην έξαλλην αυτή μεγαλοδωρία της, η ενθύμησις του σερνικού την εκρέμνισεν αμέσως στην άθλια πραγματικότητα. Η χρυσόσκονη, που έρριξεν εμπρός στα μάτια της για μια στιγμή, σαν μάγος καλλιτέχνης σε συγγνήν εικόνα, ο ζητιάνος, εσκόρπισεν ευθύς κι είδε περίγυρα το κοπρισμένο σπίτι με τα φτωχικά εσωθέματα· είδε την πολυτροπημένη σκεπή, απ' όπου έμπαινε το φως της ημέρας κι εσύρριζε τις χειμωνιάτικες νύχτες παγερός ο βορριάς, κι έσερνε το νερό ρεμματαριά, όταν έβρεχε. Έφερεν εμπρός της τον Μαγουλά, βρωμοχωριάτη ξεθεωμένον από τον κάματο κι είδε τις πέντε θυγατέρες της, πέντε παστρογωνιές κουρελοφορεμένες και ασχημοπρόσωπες! Έπειτα χαμηλοθωρώντας είδε την κοιλιά της, υπέρμετρα εξογκωμένη, να σηκώνη την εμπροσθέλλα του φουστανιού της έως τα γόνατα και στεναγμός βαθύς εβγήκεν από το στήθος της.

– Μωρ' άσ' τ' αυτά! είπε κάπως αγαναχτισμένη, ίσως γιατί την ανέβασε σε κόσμους άφταστους, είτε γιατί υποψιάσθηκε την ειρωνεία των λόγων του. Δε θέλω παλάτια και χρυσάφια εγώ!... Θέλω σερνικό παιδί. Μπορείς να μου δώσης σερνικό παιδί!...

– Εγώ θα σου δώσω το σερνικοβότανο· είπεν αδράζοντας την ευκαιρία ο Τζιριτόκωστας. Πιέτο, και το πρώτο που θα πιάσης θα είνε σερνικό.

– Αμ ετούτο; είπε δείχνοντας την κοιλιά της με αποστροφή; Αν είνε και τούτο θηλυκό;

Ο Τζιριτόκωστας την εκοίταξε κατάματα. Έπειτα εγύρισε στη γριά Σταμάτω, που εκαθόταν στη γωνιά αμίλητη σαν ξόανο. Έπειτα έφερε περίγυρα στους γυμνούς και καπνισμένους τοίχους τα μάτια του, έως την αραχνοκαμένη σκεπή και τα εκάρφωσε τέλος στην άλλην άκρη του σπιτιού αντίκρου. Εκεί ήταν η θέσις που έμεναν τα ζώα του Μαγουλά, δύο βώδια καματερά και μια αγελάδα. Επροδινόταν ο προορισμός της από τη δυνατήν οσμή του σάπιου άχυρου, που εχυνόταν περίγυρα κι έφθανεν έξω ακόμη από την κατοικία. Τώρα και τα τρία ζωντανά έλειπαν μαζί με τον Μαγουλά στο χωράφι. Μόνον ένα ψιμάρνι ήταν εκεί δεμένο, του σπιτιού θρεφτάρι, μ' ένα κουδουνάκι στο λαιμό και ανακάτευε κάποτε με τα λεπτά ποδάρια του την ξερή φάκνα.

– Να είχαμ' ένα νεφρό· είπεν ο Τζιριτόκωστας αργά και σοβαρά κοιτάζοντας πάντοτε στον στάβλο. Εγώ ημπορούσα να σου 'πώ τι παιδί έχεις μέσα στην κοιλιά σου.

– Τι νεφρό; ερώτησεν αμέσως η Κρουστάλλω πρόσχαρη.

– Να, αρνίσο· αν είχα ένα νεφρό, αμέσως θα σας έλεγα.

– Νεφρό αρνίσο... ένα νεφρό αρνίσιο! εψιθύρισεν κοιτάζοντας τη

μάννα της, σαν να ήθελε να την συμβουλευθεί πώς ημπορούσαν να εύρουν ένα νεφρό αρνίσο.

– Πού να βρούμε; είπε ανασηκώνοντας τους ώμους η γριά.

Και δεν είχαν άδικο. Σπανίως σφάζουν στα χωριά. Το κρέας το τρώγουν οι χωριάτες μόνον τρεις-τέσσερες φορές τον χρόνο· τη Λαμπρή, τα Χριστούγεννα και τις Αποκριές. Τρώγουν κάποτε και σε κανένα γάμο. Και καμιά φορά, αν αρρωστήση ζωντανό και το ιδούν έτοιμο να ψοφήση, το σφάζουν και το μοιράζονται συναμεταξύ τους. Τις άλλες όμως ημέρες έχουν για προσφάγι τα σκορδοκρέμμυδα και τα οσπριοφάσουλα, το τυρί, το γαλοτύρι, το μπλιγούρι, τον τραχανά και κάποτε τις επίσημες ημέρες τη μαμαλίγκα. Πού να βρεθή λοιπόν νεφρό αρνίσιο μέσα στο χωριό;

Αλλ' εκείνη την ώρα, λες και ήθελε να τους βγάλη από την αμηχανία, ακούστηκε μέσ' από τα βάθη του στάβλου τρεμουλιαστή και συγκρατητή, σαν αλυσίδα που σέρνεται μέσ' από μεταλλίνο αγγείο, η φωνή ενός αρνιού.

– Μπε!

Της Κρουστάλλως και του Τζιριτόκωστα τα μάτια εσυναπαντήθηκαν ευθύς σπιθοβόλα. Και με την άφωνη αυτή γλώσσα τους εφανέρωσαν πως έτσι εσυναπαντήθηκαν και οι σκέψεις των.

– Δεν το σφάζουμε; επρότεινε ο ζητιάνος δειλά.

– Κι έπειτα; ερώτησε θλιμμένη η χωριάτισσα· πού θα πάμε να κρυφτούμε από τον Μαγουλά; Θα παίξω στειλιάρι που θ' ακουστή στη Λάρσα.

Και ασυνείδητα έφερε τα χέρια πασπατεύοντας το σώμα της εδώ κι εκεί, σαν να επονούσε με την ενθύμηση μόνον παλαιού χτυπήματος. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας άρχισε ν' αντιείνη στα λόγια της, να περιγελά τους φόβους της. Αμ τι; Τάχα και ίδιος ο Μαγουλάς δεν θα ήταν περίεργος να μάθη από τώρα τι είδους παιδί είχε η γυναίκα του στα σπλάχνα της; Κι επί τέλους, αν ήταν τόση ανάγκη να μη μάθη τη θυσία του αρνιού, δεν ήταν και δύσκολο πράγμα. Έλεγαν πως άφησαν μια στιγμή την πόρτα του σπιτιού ανοιχτή κι έφυγε το ψιμάρνι. Σαν έχει όρεξη, ας τρέχη να γυρεύη ο καλονοικοκύρης!

– Μπε!... αντήχησε πάλιν μέσα στο σπίτι το βέλασμα του αρνιού.

– Σφάχτης, ντε!... εψιθύρισεν η Κρουστάλλω με κίνημα αποστροφής.

Άρχιζε να την ενοχλή, τώρα το αθώο βέλασμα. Της εξέσχιζε τα νεύρα, της εκλόνιζε την ψυχή κι αισθανόταν μίσος ακράτητο στη φωνήν εκείνη που ήταν απαράλλαχτη με τον Πειρασμό. Αχ! Ας ήταν εύκολο ν' αρρώσταινε τώρα το αρνί, πισοτάντανο κακό να το έπιανε, να το έρριχνε νεκρό κάτω!...

– Εμένα δεν με μέλει· επρόσθεσε με αδιαφορία ο ζητιάνος, όταν ενόησε πως άρχισε να κλονίζεται η χωριάτισσα. Λυπάμαι μονάχα που χάνεται τέτοια περίπτωση για ένα παλιοπρόβατο... Μα δεν πειράζει· ένα θηλυκό περισσότερο δεν θα χαθή ο κόσμος.

Τ' αδιάφορα εκείνα λόγια του έγιναν μαχαίρια δίκωπα για την καρδιά της Κρουστάλλως. Μόνον με την ιδέα πως ημπορούσε να γεννήση και άλλο θηλυκό, ήταν ικανός ν' αναστατωθή ο νους και να την βυθίση σε απελπισία. Η περιέργεια εκόλλησε πλέον στο πνεύμα της αξεκόλλητη κι εγιγάντευε συγκλονίζοντας την ψυχή της, την ύπαρξή της ολόκληρη. Η επιθυμία να γνωρίση από τώρα, πριν ακόμη γεννηθή, το είδος του όντος, που εγκυμονούσε μέσα στα σπλάχνα της· η θέλησις να μάθη πως το χυδαίον σπέρμα του αντρός μέσα στην ακυβέρνητη επιθυμία της και με την άβουλη δύναμη της φλογερής σάρκας εσηματίσθη και ποια στη ζωή της θα είχε επιρροή, την έσπρωχναν στα έσχατα. Δεν ήθελε πλέον ούτε να συλλογισθή τον Μαγουλά. Οι θυμοί και τα ξυλοκοπήματα ήσαν τίποτε γι' αυτήν. Το μυστικό, που ήταν εύκολο να μάθη, εγαργάλιζε και της εφτερούγιζε τον νου.

– Μπε!...

Το ψιμάρνι εξακολουθούσε τώρα να βελάζει αδιάκοπα. Η βραχνή και συγκρατητή φωνή έβγαινε από τοίχο σε τοίχο μέσα στο μακρύστενο σπίτι θρηνητική και ανυπόφορη. Την άκουεν η Κρουστάλλω κι επίστευε πως τριβέλι της ετρυπούσε τα μηνίγγια· αναμμένο σίδηρο αισθανόταν να περνά στη ραχοκοκκαλιά, ενώ τις πλάτες και τα χεροπόδαρά της ενόμιζε πως είχε σε νερά κατάκρυα. Τώρα έβλεπεν εμπρός της το αθώο πλάσμα να της απλώνει τον λαιμό και να προσφέρεται θεληματικό θύμα της. Μέσα στους παλμούς της φωνής του εύρισκε λέξεις ανθρωπινές που την επαρακινούσαν, την επαρακαλούσαν σχεδόν να πάρη το μαχαίρι και να του κόψη μόνη της τον λαιμό. Δεν το ήξευρε; Δεν το καταλάβαινε αυτή; Το αρνί ήταν γραμμένο τώρα να σφαγή. Όλος ο κόσμος το λέγει κι εκείνη δεν το άκουσε; Δεν έμαθε πως το σφαχτό, όταν καταλάβη την ώρα της σφαγής του, βλέπει εμπρός του το μαχαίρι αιματοβαμμένο και βελάζει βραχνά και θλιμμένα με φρίκη και αποστροφή! Τρέμει το φριχτό μαρτύριο και παρακαλεί να τελειώση μια ώρα προτήτερα την άχαρη ζωή του... Τι άλλο λοιπόν έκανε τόσην ώρα το ψιμάρνι παρά να προσκαλή τον θάνατο; Προετοιμασμένη στην αυταπάτη της η Κρουστάλλω, επίστευε τώρα πως ήταν υποχρεωμένη να παραδώση γρήγορα στον θύτη το θύμα του.

– Πάρτο· είπε με σταθερή απόφαση, δείχνοντας στον ζητιάνο το θύμα· σφαχτό, ξεκοίλιασέ το· ό,τι θες κάμε! Να μου ειπής μονάχα τι Οξαποδώς είν' αυτός πώχω στην κοιλιά μου!

– Τι λόγια λες, μωρή θεοσκοτωμένη! εφώναξεν η γριά Σταμάτω τραβώντας τα μάγουλά της με φρίκη. Τι κακομενιτεύεις την κοιλιά σου π’ ανάθεμά σε, φόνισσα!...

Και πλησιάζοντας καταφοβισμένη, ανοιγόκλεισε δυο-τρεις φορές τη δεξιά της παλάμη επάνω στην κοιλιά της κόρης της. Την εσταύρωσεν έτσι κι εμάκρυνε κάθε κακό λόγο είτε πάθημα από μέσα της. Ήξευρεν η πολυκάτεχη γριά, πως οι έγκυες πρέπει και από μάτι κακό και από λόγο να είνε προφυλαγμένες. Γιατί πολλές φορές και ο κακός λόγος και το μάτι το κακό πιάνουν στ’ αληθινά και βλέπεις και γεννούν αντί παιδιών παραλλάγματα φριχτά· ζούδια είτε πετούμενα, ψάρια είτε και αυτόν τον Οξαποδώ οι γυναίκες. Αλλά και η Κρουστάλλω, λες κι ενόησε τον κακό λόγο που είπεν, εκιτρίνισεν αμέσως κι επεριμαζεύθηκε, κοιτάζοντας δεξιά και αριστερά και πίσω της με μάτια φοβισμένα.

– Αν δεν τρελλάθηκα, θα τρελλαθώ χωρίς άλλο· εψιθύρισε σφίγγοντας με τα δυο χέρια το μέτωπό της.

Ο Τζιριτόκωστας όμως, μόλις επήρε την άδειά της, έτρεξε στον αχυρώνα κι έσφαξε το αρνί. Έπειτα, μ’ επιτήδειου σφάχτη χέρια, άνοιξε την κοιλιά, επαραμέρισε τα σπλάχνα κι έβγαλε το δεξί νεφρό. Το έσχισε με ψιλό σουγιαδάκι, αφίνοντας μόνον λεπτή πέτσα να συγκρατή τα δύο κομμάτια και το απίθωσε στη φωτιά.

– Κοίταξε καλά, είπεν στην Κρουστάλλω· αν κλείση, θα ειπή πως έχεις σερνικό παιδί· αν δεν κλείση, τότε βέβαια έχεις κορίτσι.

Κι εξαπλώθηκεν έρριζα στη γωνιά, κοιτάζοντας με περίεργο μάτι αρχαίου σπλαχνοσκόπου, σαν μαύρη κηλίδα επάνω στην αναμμένη θράκα το μαντικό νεφρό. Γύρω τα σκοτάδια ολοένα κι επύκνωναν περισσότερο. Στο βάθος ο αχυρώνας εφαινόταν σαν εμπιατή χάσματος σκοτεινού και απεράντου, όπου τρέμει κανείς να πλησιάση, γιατί φαντάζεται τ’ αφύσικα και γλυστερά ερπετά, που το περιτρέχουν. Οι πλαγιανοί τοίχοι ζερβόδεξα, με τη γυμνή, μισοκαπνισμένη όψη τους και την κατάμαυρη από πάνω χαμηλή σκεπή και κάτω το ξερό και χιλιοσκαμμένο έδαφος μέσα στο αβέβαιο φως, που έμπαινε από τις χαραμάδες της πόρτας, είχαν κάποια πένθιμη μελαγχολία, λες κι έκλαιαν τη μοίρα τους. Ενώ σύνωρα οι χρυσοκόκκινες λάμπεις της φωτιάς, που έλαμπαν στον όρθιον τοίχον εμπρός έως την ανοιχτή καπνοδόχη, επάνω και περίγυρα στα φτωχικά φορέματα και τα σύζαρα πρόσωπα των τριών σπλαχνοσκόπων, με αφοσίωση κι ελπίδα προσηλωμένων στο σκοτεινό έργο τους, έδιναν φριχτήν εικόνα εργαστηρίου των Μαγισσών.

Η γριά Σταμάτω, καθισμένη στο άλλο πλευρό της γωνιά, με τα πόδια συμμαζωμένα εμπρός, επάνω στα γόνατα κρατώντας με τις ξερές

παλάμες το ασπρόμαλλο κεφάλι της, ατένιζε με τα μικρά σταχτερά μάτια της την πυρωμένη θράκα, ακίνητη και αμίλητη, λες κι είχε το πνεύμα της αλλού, σε υπερκόσμιες σφαίρες. Αντίκρυ ο ζητιάνος, στηρίζοντας τις πλάτες στον κατάξερο τοίχο και τα πόδια έχοντας ξαπλωμένα πέρα σε μεγάλην ανάπαυση, εγοργόπαιζε τα μάτια του και πτότ' έβλεπε στη θράκα τα καμώματα του νεφρού, πότε στην πόρτα, λες κι εφοβόταν αιφνίδιο φθάσιμο του νοικοκύρη· πότε στις γυναίκες και πότε στη γωνιά, στην άσπρη χόβολη, όπου εχάραζε με μια λεπτή κληματοβέργα κύκλους και πεντάλφες και μονογράμματα καββαλιστικά, δίνοντας μ' ελαφρά κινήματα των χειλιών και των ματοφύλλων κάτι τι μυστηριώδες και σκοτεινό στη φυσιογνωμία του. Και ανάμεσα στα δύο αυτά ζωντανά σώματα, η Κρουστάλλω, γονατισμένη σχεδόν επάνω στη γωνιά, δεν είχε φωνή, δεν είχε ζωή, μόνον έβλεπε. Τα μάτια της ορθάνοιχτα εκαθρέφτιζαν ανάστροφα μέσα στη μικρούτσικη κόρη τους όλο το μαγικό είδωλο που έστεκεν εμπρός της: τη σκοτεινή και πρασινόμαυρη περιφέρεια της γωνιάς, τη στάχτη και τ' αναμμένα κάρβουνα με τις γαλαζοκόκκινες κυματιστές φλογίτσες τους και το νεφρό αποπάνω, σπαρταριστό ακόμη, ενώ το επερίγλειφαν εκείνες μ' επιμονή και βουλιμία. Το πρόσωπό της εκοκκίνιζε ροδοψημένο κι έκαιαν τα μάγουλά της και πολλές φορές τρίχες των μαλλιών της, τολμηρά πεσμένες στο μέτωπο, απελπιστικόν έπιαναν αγώνα κι εψήλωναν απότομα, τσιτσιρίζοντας πολλές φορές στην πεισματικήν έφοδο της αναλαμπής, που ερχόταν κατ' επάνω τους.

Αλλ' αδιάφορη σ' αυτά όλα, ούτε τη λάβρα, ούτε την κούραση, ούτε το επίμονο καρδιοχτύπι αισθανόταν εμπρός στην άφωνη απάντηση, που θα της έδινεν απ' ώρα σ' ώρα το μαγικό νεφρό. Άκουσε το ελαφρό τσιτσιρίσιμά του, όταν επρωτοβάλθηκε στην αναμμένη θράκα – παράπονο πικρό της σάρκας παραδομένης αλύπητα στον αχόρταστο γίγαντα· είδε τα κινήματά του τ' απελπιστικά, σαν να εζητούσε των νεύρων τη βοήθεια για να πηδήση απ' εκεί και να λυτρωθή· είδε μικρόν καπνό ν' ακολουθήση το τσιτσιρίσιμά του και να τιναχθή επάνω από τις φλόγες· είδε τέλος και τα χείλη του να περιμαζευθούν μέσα, σαν φτερούγια μικρού πουλιού που παραδίνεται σε αμείλικτον εχθρόν, αφού έχασε κάθε σωτηρίας ελπίδα. Η χωριάτισσα μια στιγμή αναγάλλιασε κι επέστρεψε πως τα κινήματά του εκείνα θ' ακολουθούσαν άλλα ισχυρότερα και θα έφερναν τα δύο κομμάτια να γυρίσουν και να ενωθούν, όπως ήσαν στην αρχή, πριν τα διχοτομήση το μαχαίρι. Άμα έσμιγαν έτσι, ήταν βέβαια σερνικό το παιδί, που είχε στην κοιλιά της. Το είπε καθαρά ο Τζιριτόκωστας. Κι αισθανόταν η Κρουστάλλω μέσα στα μέλη κάτι τι σαν σπαρτάρισμα των νεύρων· μίαν άχνα να ξανεμίζεται και να γλιστρά προς

το στήθος της, να φθάνη στις άκρες των δαχτύλων και του προσώπου της· κάτι τι σαν προσπάθεια, που ήθελε να τρέξει, να βοηθήσει το νεφρό στο απρόθυμο κλείσιμό του.

– Α!... έφυγε βραχνό, σαν ενθάρρυνση απελπιστική από τον λάρυγγά της.

Αλλ' αντίθετα με την επιθυμία της, το νεφρό άρχισε τώρα λίγο κατ' ολίγο να μαυρίζη και να χύνη παντού τη μυρουδιά του καϊμένου κρεάτου. Έπειτ' άρχισε να κοκκινίζη, παρόμοιο με τα περίγυρα κάρβουνα· έπειτα λίγο κατ' ολίγον, από την περιφέρεια πάντοτε στο κέντρο, ν' ασπρίζη και να γίνεται στάχτη, σαν τη χωνεμένη χόβολη. Έως ότου τη χόβολη εκείνη από τη μία μεριά ο άνεμος και από την άλλη η λάβρα, μ' ένα ξεφύσημα, σαν τελευταίο ψυχομάχημα, και με λίγον καπνό, την ετίναξε ψηλά στην ανοιχτή καπνοδόχη της σκεπής κι εξαφάνισε κάθε σημάδι του νεφρού.

– Άει στο διάβολο, τύχη τζαναμπέτα!... εβρυχήθηκε τότε ακράτητη η Κρουστάλλω.

Κι έπεσε στην αγκαλιά της μάνας της λιμνωμένη από τα δάκρυα.

– Καλέ, μην κάνης έτσι, χριστιανή μου! είπεν ο Τζιριτόκωστας γελώντας κάτω από τα δασά μουστάκια του. Μην κάνης έτσι και διορθώνεται το κακό. Σου δίνω γιατρικό· μην κάνης έτσι!...

– Έχεις γιατρικό να τ' αλλάξω; ερώτησεν εκείνη αναπηδώντας και κοιτάζοντάς τον με κόκκινα μάτια.

– Έχω και να τ' αλλάξης και να το ρίξης ακόμα· είπεν ο Τζιριτόκωστας.

– Να το ρίξω, όχι· είπε ξαναπέφτοντας στην απελπισία της η χωριάτισσα. Ο Θεός να γλυτώνη! Είνε κρίμα μεγάλο!... Σαν τόδωκε ο Θεός, δεν μπορώ να το διώξω. Κι εσταυροκοπήθηκε καταφοβισμένη και ζητώντας έλεος. Αν είνε να τ' αλλάξω, ναι· σου δίνω ό,τι θες. Εγώ κι ο άντρας μου να γενούμε σκλάβοι σου...

– Α, όχι· είπεν ο Τζιριτόκωστας, σηκώνοντας το κεφάλι αρνητικά· δεν θέλω να ξέρη ο άντρας σου τίποτα. Οι άντρες –τους ξέρω 'γώ– είνε δύσκολοι· δε θέλω μάγγανα!... Αν θέλης να σου δώσω, θα μου κάνης όρκο πως δεν θα το μάθη.

– Ναι, σου κάνω όρκο και σταυρό· είπε πρόθυμη η Κρουστάλλω.

– Μας κάνεις τέτοιο καλό· επρόσθεσεν η γριά Σταμάτω, και θα κάτσουμε να το τουμπανίσουμε στον κόσμο!...

Ο ζητιάνος έβγαλεν από το σακκουλάκι του κι εξεδίπλωσεν εμπρός στα περίεργα βλέμματα των γυναικών λίγη ψιλή και σταχτερή σκόνη.

– Τρεις θα πάρης από τούτες· είπε με σοβαρότητα. Πάσα ημέρα κι από μια.

Αλλ' έξαφνα εστάθηκε συλλογισμένος. Ήξευρε πολύ καλά αυτός την

επικίνδυνη ενέργεια της σκόνης, που έδινε τώρα, για ν' αλλάξει δήθεν το είδος του εμβρύου μέσα στη μήτρα της χωριάτισσας. Δεν ήταν τίποτ' άλλο παρά σκόνη εκτρωτική. Συχνά την είχε πουλήσει αντί μεγάλης αμοιβής σε κορίτσα κρυφογκάστρωτα κατά το μακρύ ζητιανικό του στάδιο. Πολλών άνομες σπορές ετίναξαν ασώματος έξω από τις μήτρες· αλλά και πολλά σώματα έστειλε πάρωρα στον τάφο. Το ήξευραν· αλλά και τι να κάμη; Ημπορούσε ν' αρνηθή την υπερεσία του, αφού την εξητούσαν και μάλιστα με τόση πληρωμή!

Με αυτή τη φιλοσοφική σκέψη αποφάσισε και τώρα να δώσει την καταστρεφτική σκόνη του στην Κρουστάλλω. Αληθινά δεν εξητούσε ν' απορρίξει εκείνη· αλλά να μεταλλάξει το είδος του καρπού της. Ο ζητιάνος όμως δεν είχε ακόμη εφεύρει κανένα τέτοιο γιατρικό. Αλλά δεν ημπορούσε να ομολογήσει την αδυναμία του. Η επιστήμη του δεν το επέτρεπε με κανένα λόγο. Κι επί τέλους, αφού εκείνη ήταν πρόθυμη να το πιστέψει κι είχε τη διάθεση, γιατί τάχα αυτός να χάσει τα κέρδη κι ίσως-ίσως την υπόληψή του. Αυτός πάει να την γελάσει· δεν το αρνείται. Αλλά γιατί και αυτή να μην είνε τόσο ξέυπνη, ώστε να μη γελασθή; Έπειτα οι καπάτσοι από τους κουτούς θα ζήσουν. Οι έξυπνοι δεν γελιούνται. Αν δεν ήταν ο κουτόκοσμος, οι ζητιάνοι θα εψοφούσαν της πείνας μέσα στα ξεροβούνια της πατρίδας τους, σαν το μεταξοσκούληκο μέσα στο καρύκι του... Για να έχη όμως από πριν τη συνειδησή του αναπαυμένη σε κάθε καταστροφή, εσκέφθηκεν ο Τζιριτόκωστας ν' αδυνατίσει τη δραστήρια δύναμη της σκόνης του.

– Τι μέρα έχουμε σήμερα; ερώτησε ζώντας το μέτωπό του.

– Δευτέρα· είπε η γριά Σταμάτω.

– Ε, ν' αρχίσης από την Πέφτη να παίρνης. Μέρα με την ημέρα θα παίρνης από μια.

– Και θ' αλλάξει; ερώτησεν η Κρουστάλλω ολόχαρη, απλώνοντας το χέρι να πάρη τη σκόνη.

– Ακούς! Στοιχειό θα γένη. Θα ιδής ν' αντρείψη το σπίτι σου γενιά και γενιά!...

Η Κρουστάλλω αναστέναξε βαθειά, λες κι έβγαλε μεγάλο βάρος από πάνω της. Αλλά τη σκόνη δεν της την έδινεν ο ζητιάνος ακόμη. Την έβλεπε μόνον ατενώς στα μάτια, και από τα μάτια στα χέρια, λέγοντάς της άφωνα που ήθελε πρώτα την αμοιβή του. Εκείνη ενόησε τέλος. Έβγαλεν από την ξυλοκασέλα της ένα ολοκαίνουργο σαλβάρι γαλάζιο, γαϊτανοκεντημένο και τινάζοντάς το εμπρός του:

– Να, είπε· το γαμπριάτικο τ' αντρός μου. Έτσι να τον χαρώ, δεν έχω άλλο! Κοίταξε όμως να μην το ιδή μάτι στο χωριό, γιατί φίδι που μ' έφαγε.

Τον εφοβόταν πολύ τον άντρα της. Αλλά ποιος ηξεύρει πότε θα το εζητούσε! Οι Καργκούνηδες δεν αλλάζουν εύκολα τα φορέματά τους, παρά τέσσερες-πέντε φορές τον χρόνο. Κι εκείνες ακόμη όχι τακτικά. Έως τότε όμως ημπορούσε να εύρη τρόπο να το δικαιολογήσει η Κρουστάλλω. Θα έλεγε πως της το έκλεψαν έξαφνα εκεί που το είχε ξέσω στο σκοινί να ηλιαστή. Κι επί τέλους το εμαρτυρούσε, αν έκανε σερνικό παιδί. Όταν έβλεπε σερνικό παιδί ο Μαγουλάς, δεν θα είχε μυαλό να κάτση να συλλογισθή ένα σαλβάρι!

Ο Τζιριτόκωστας το επήρε από τα χέρια της χωριάτισσας και το εψαχούλευεν εδώ κι εκεί με ακριβολογία εμπόρου, που φοβείται μήπως γελασθή στο εμπόριό του. Είχεν έμπειρο μάτι και με το πρώτο βλέμμα ενόησε πως το σαλβάρι ήταν καινούριο και πως ημπορούσεν ακριβά να το πουλήση στον πρώτον αγοραστή. Δεν έπρεπε να το φανερώση όμως. Ήθελε να έχη δικαίωμα σε μεγαλύτερη απαίτηση για να δείξη στη γυναίκα τη δυσκολοπλήρωτη αξία των φαρμάκων του.

– Τι παλιοπατσαβούρα μού ήφηρες; εψιθύρισε δυσανεστημένος. Αυτό δεν αξίζει ούτε πέντε γρόσια.

Και συγχρόνως έχωνε το σαλβάρι βαθειά στο σακκούλι του φροντίζοντας να το εξασφάλιση καλύτερα.

– Παλιοπατσαβούρα! είπεν η γυναίκα αποσβολωμένη. Μαρέ, δεν ανοίς τα μάτια σου να το ιδής καλά!... Τρεις φορές δεν τόβαλε ακόμα ο δικός μου.

– Είνε καινούριο ακόμα, λιέω! επρόσθεσε και η γριά Σταμάτω κάπως ωργισμένη.

Ο ζητιάνος εκίνησε το κεφάλι δισταχτικά. Έπειτα με ύφος αποφασιστικό και χαριστικό είπε:

– Ας είνε. Φτωχούλα είσαι και εσύ, ας ζημιωθώ. Δεν πειράζει... Μα δεν έχεις κάνα βρακοπουκάμισο για τον παραγιό μου!...

Η Κρουστάλλω δεν ήθελε να δώση τίποτε πλέον. Αλλά και δεν ήταν ικανή τίποτε να του αρνηθή. Επίστευε τον εαυτό της κατασκληρωμένον για το καλό που της έκαμε. Να διώξη πλέον τα θηλυκά! Να μην ιδή άλλες παστρογωνιές στο σπίτι της! Ν' αποχτήση στειλιάρι δεύτερο, έτοιμο να πάρη τη θέση του πατέρα του σε κάθε κακοτυχία! Να βάλη νέον αντρειωμένον καβαλλάρη στη σκεπή του σπιτιού της! Και κάτω από τη σκεπήν εκείνη να καταφύγουν στο αβέβαιο ταξίδι του μέλλοντος, όλα τ' αδύνατα πλάσματα της οικογενείας, η μάννα με τα θηλυκά για να προφυλαχθούν· τι άλλο τάχα καλό ήθελεν η χωριάτισσα! Ό,τι σκοτεινό, ό,τι απειλητικό και αν έκρυβε τώρα το μέλλον στα κλωθογυρίσματά του, ημπορούσε να το αντιμετώπιση εκείνη άφοβα. Και αν ακόμη –όπως ήταν υποψία– εκέρδιζεν ο Μπέης στα δικαστήρια κι έδιωχνε την

οικογένειά της από το χωριό, θα εύρισκε τώρα ευθύς άλλον αφέντη να τους δεχθή, άλλο σπίτι να τους σκεπάση και άλλο χωράφι να τους θρέψη. Άμα έχη κανείς χέρια στιβαρά, βρίσκει εύκολα δουλειά. Και άμα εύρη δουλειά, έχει και στέγη και τροφή και όλα. Αλλοίμονον από την οικογένεια που της λείπει ο άντρας!...

Αλλά τώρα θα είχε τον άντρα η Κρουστάλλω. Ο Τζιριτόκωστας της το υποσχέθηκεν ορθά-κοφτά. Πώς λοιπόν ν' αρνηθή σ' εκείνον, τον σωτήρα της οικογενείας της, της τιμής της αυτής και της ζωής, το λίγο παλιόπανο που θα τυλίξη από τα μάτια του κόσμου τη γύμνια του· θα προφυλάξη από τ' αδρύ ανεμοφύσημα και από το πύρινο ηλιοβόρρι τα κρέατα του παραγιού του;... Η χωριάτισσα πρόθυμη άνοιξε την κασέλα και συχνοζητώντας του Τζιριτόκωστα με κλαψάρικη φωνή κάθε τι καλό και χρήσιμο, που έβλεπε μέσα, σχεδόν άδειασεν ασυνείδητα όλα τα φτωχικά της ρούχα στου ζητιάνου τα λαίμαργα σακκούλια.

– Μαρή θύγω!... θύγω μαρή!... εφώναξεν έξαφνα η γριά Σταμάτω κοιτάζοντας έξω από την πόρτα. Ακούω κι έρχονται τα ζα· διώξ' τον γρήγορα τον ψειρή να μη τον προφτάση ο Μαγουλάς μέσα!...

Τρόμος έπιασεν αμέσως και τους τρεις ενόχους. Στα μάτια τους τ' ακίνητα και τα πρόσωπά τους τα κατάχλωμα και τα σκοτισμένα κινήματά τους εφαινόταν πως καθένας εφρόντιζε στην εξαφνικήν απειλή ν' ασφαλίση τον εαυτό του από κάθε ενοχή. Όλων η έκφρασις εμαρτυρούσε πως, αν έξαφνα έμπαινε μέσα ο Μαγουλάς και τους εζητούσε λόγο, θα επρόδιναν δίχως δισταγμό ένας τον άλλον και καθένας θα ήθελε να φανή άκακο και αξιολύπητο θύμα. Ο ζητιάνος εβιάστηκε πρώτος να πάρη τα σακκούλια στον ώμο, ν' αδράξη το μπαστούνι του και με νεανική γρηγοράδα να πεταχτή έξω. Η γριά Σταμάτω έκρυψε μέσα στ' άχυρα το σφαχτό, έσυρε κι εσκέπασε με τη στάχτη τη θράκα, ώστε όχι μόνον η μυρουδιά του καϊμένου κρεάτου να χαθή, αλλά και η φωτιά να μη φανή καθόλου. Και η Κρουστάλλω έκλεισε βιαστικά την κασέλα κι εσωριάσθηκεν επάνω, στυλώνοντας τα μάτια της ακίνητα στην πόρτα. Ρίγος τώρα επερνούσε στο σώμα της και κρυάδα μαρμάρου εκυρίευε τα χέρια και τα πόδια της. Τώρα μόλις, στην εξαφνική παρουσία του αντρός της, εσυλλογίσθηκεν η χωριάτισσα την πράξη και την ευθύνη της. Όταν έδινε στον ζητιάνο το ακριβό σαλβάρι και τα μοναδικά τ' ασπρόρρουχα, κυριευμένη από τον πόθο της και μόνον, η απουσία του Μαγουλά επίστευε πως θα είνε παντοτινή. Επερίμενε, βέβαια, την τιμωρία της μία ημέρα. Αλλά την ημέρα εκείνη δεν την εφανταζόταν τόσο γρήγορη. Τώρα όμως, στην είδηση πως τα ζώα εφάνηκαν στο χωριό, έμεινε κατάπληχτη. Έβλεπε την τιμωρία να καταφθάνη με γρηγοράδα λάμιας ανεμοπόδαρης, να τινάζεται

σαρκωμένη στο πρόσωπο του Μαγουλά επάνω της, να την καταπλακώνει και να την καταθλίβη, γεμάτη από άγριες φωνές και φοβερά χτυπήματα. Αχ! Τι της έκαμεν ο ζητιάνος, τι της έκαμεν! Ας ήταν τρόπος να ευρισκόταν πάλι στην κασέλα το σαλβάρι και τ' ασπρόρρουχα! Ας ήταν δυνατόν ν' αντηχούσε πάλι μέσα στο σπίτι το τρεμουλιαστό βέλασμα του προβάτου! Ας ήταν εύκολο ν' άσπριζεν εκεί, μέσα στα σύθαμπα του στάβλου, το κατάργυρο μαλλί του! Ας άκουε το κυπρί του να γλυκοκουδουνίση άλλη μια φορά και ας έλειπαν όλα, όλα τα σπλαχνοσκοπικά τεχνάσματα του ζητιάνου! Ας έκανεν ακόμα όχι ένα, αλλά κοπάδι τα θηλυκά παιδιά! Τάχα τι θα έχανεν αυτή; Μήπως θα της έπαιρναν την προίκα; Τα θηλυκά ημπορεί να τα φοβούνται και να μη τα θέλουν αλλού, εκεί που η προίκα γυμνώνει το πατρικό σπίτι για να ντύση το ξένο. Εδώ όμως στους Καραγκούνηδες η προίκα είνε τίποτα. Θηλυκό είτε σερνικό, τη δουλειά του θα την κάμη. Το θηλυκό μάλιστα είνε αξιώτερο, γιατί δουλεύει στο χωράφι, δουλεύει και στο σπίτι. Τι ζουρλαμάδα την έπιασε να δώση ό,τι και αν είχε, να περιφρονήση τον θυμό του Μαγουλά μόνον και μόνον για ένα σερνικό παιδί!...

Και η Κρουστάλλω έμεινε σωριασμένη επάνω στην κασέλα, χωρίς να έχη δύναμη λέξη να βγάλη, είτε να κινηθή απ' εκεί. Ένα μόνον έβλεπεν εμπρός της, την άγρια οργή του αντρός και μία ευχή εκλωθογύριζε στο σκοτεινό πνεύμα της: να ήταν δυνατόν να χαλάση ο κόσμος, πριν ο Μαγουλάς μάθη την πράξη της. Να ήταν εύκολο να πέση η σκεπή να πλακώσει, να κρύψη από κάτω της την αδειανή κασέλα και τον αδειανό στάβλο κι εκείνη την ίδια ακόμη, πριν ιδή εμπρός της τον θυμό του. Ή να της ήταν εύκολο, καθισμένη εκεί στην κασέλα, να πάρη βάρος ασήκωτο, Κίσαβος να γένη και Όλυμπος, ώστε ο άντρας της ποτέ στον αιώνα να μην ημπορέση να την ανοίξη, για να ιδή τη γύμνια της!... Εγνώριζεν όμως πως όλοι αυτοί οι πόθοι και οι ευχές της ήσαν ακατόρθωτες. Ανατριχίλα την έπιασε φριχτή και τα δόντια της εχτυπούσαν ακράτητα.

– Μαννούλα μου! εψιθύρισε με παράπνοο· γιατί μ' άφησες κι έγδυσσα το σπίτι μου!...

Αλλ' εκείνη την ώρα βαριά βήματα χτηνών εκλόνισαν την αυλή και το σπίτι σύξυλο. Ταυτοχρόνως ακούσθηκε η φωνή του Μαγουλά, με όλη την οργή ενός χωριάτη που γυρίζει κατακοπιασμένος από τη δουλειά.

– Ρε γυναίκες· τι διάολο κάνετε μέσα και δεν ξεκουμπίζωστε να πιάστε τα ζα!...

– Σήκω, μαρή, και σύρε να του βοηθήσης! είπεν η γριά Σταμάτω στην κόρη της. Μην κάνης έτσι, χαμένη, και φανερωθής και φάω κι εγώ ξύλο.

– Αχ, μαννούλα· γιατί να μ' αφήσης!... εψιθύρισε πάλιν εκείνη.

Κι εβγήκαν και οι δύο έξω να ξεφορτώσουν τα ζώα. Έλυσαν το αλέτρι

και το εννί και το σταβάρι· τον ζυγό και την αλετροπόδα· την αξίνα και το τσαπί, όλα τα γεωργικά εργαλεία και τα έσυραν μέσα. Έπειτα εσφούγγισαν σφιχτά με το μάλλινο σκουτί τον ιδρωτα των ζώων, τα εσκέπασαν μ' ένα σάγισμα, τα επότισαν στο πηγάδι και τ' άφησαν ένα με τ' άλλο να περάσουν κι εκείνα την στενή πόρτα του σπιτιού και να πιάσουν τον προσδιορισμένο τόπο τους.

Ο Μαγουλάς δεν έλαβε καθόλου μέρος σ' αυτή την περιποίηση των ζώων. Ξαπλωμένος ανάσκελα επάνω στο γιαπί, με πόδια και χέρια τεντωμένα ζερβόδεξα, έμενεν ακίνητος σαν νεκρός. Της ημέρας ο κάματος τον είχεν αφάνιση. Και για να τον ξεφορτωθή τώρα δεν έκανε τίποτε. Εγύριζε κάποτε από πλευρό σε πλευρό, με όλη τη ραθυμία και τον όκνο κοπροσκούληκου κι έχασκε το στόμα στο άπειρο, στον χρυσογάλαζον αιθέρα ψηλά, λες κι επερίμενε μ' εκείνον να χορτάση τη βουλιμία του.

Αλλά και στις άλλες αυλές ίδια και απaráλλαχτη ήταν η εικόνα. Επρόβαλλαν απ' εδώ και απ' εκεί γυναίκες με τα φτωχικά τους φορέματα, βουτημένες στη λάσπη και τη σκόνη, με ανασηκωμένα τα φουστάνια έως τα γόνατα· άλλες φορτωμένες ξύλα για ν' ανάψουν τη φωτιά και άλλες κρατώντας στις ποδιές αγριολάχανα για να κάμουν το σπερινό δείπνο τους. Οι άντρες έρχονταν από πίσω με βήμ' αργό, με ήθος τραχύ και ράθυμο· με τα μέλη του σωμάτου ξεκλειδωμένα από τον βαρύν τον κάματο. Και κοντά έρχονταν τα χτήνη τους, βώδια στριφοκέρατα, κοντοστιβαράτα, με τον βαρύ ζυγό στον ώμο και άλογα φορτωμένα τα γεωργικά εργαλεία και τα χρειαζούμενα καψόξυλα. Και γιαμιάς το πριν έρημο και χαυνισμένο, σαν τεμπελχανάς στον ήλιο της ημέρας, χωριό, τώρα με το ηλιόγερμα, ζωή επήρε και χαρά και θόρυβο. Ακούονταν κάπου φωνές και βλαστήμιες και βρισιές των αντρών στις γυναίκες τους και κάποτε απότομα τ' αντιμιλήματα εκείνων. Αλλά συχνότερα αντηχούσαν γέλοια παρθενικά, ολόδροσα και πρόσχαρα τραγούδια· γαυγίσματα σκυλιών και βωδιών μελαγχολικά μουγκρίσματα και χλιμιντρίσματα κυματιστά φοράδας που ζητεί το ανήσυχο πουλάρι της. Εδώ φούρνος αναβόταν κι έπειτ' από το τριζοβόλημα των αναμμένων κλημάτων και το σπιθοβόλημα της θράκας, η ζύμη κάτω από της λάβρας την επιρροή έχυνεν ορεχτικό μοσχοβόλημα. Καπνός καταγάλαζος ανέβαινεν από τις αστρέχες των σπιτιών κι έβγαινε πρόσχαρος ήχος από τα σαγάνια και τα ξυλοκούταλα των παιδιών. Αλλού ετίναζαν τα μουτάφια και τα σκεπάσματα· και πέρα στου Παπαρρίζου την αυλή ένιβε με το ακριβοπληρωμένο νερό του ζητιάνου το πρόσωπό της η Παναγιώτα, ελπίζοντας ν' αλλαξογνωμιάση του Τρίκα τον υγιό.

Ο ήλιος, βασιλεμένος πίσω από τα στενά των Τεμπών, μόλις ετίναζε στ' ακροβούνια του Ολύμπου τα χιονισμένα χρυσορρόδινες αχτίνες, διαμάντι ακριβό επάνω στο βασιλικό στέμμα του. Γαλάζια ομίχλη ανέβαιναν από την ποταμιά και λίγο κατ' ολίγον εγλιστρούσε προς το χωριό ανάλαφρη, έως τις ρίζες του Κισσάβου, να τυλίξη όλα θέλοντας μέσα σε πάναγνη αγκαλιά. Και όταν σε λίγο εξαπλώθηκε πέρα-πέρα κι επυκνώθηκε μυστηριώδης και μεγαλοπρεπής· όταν έλαμψαν επάνω στον ουρανό τ' αστέρια και κάτω ησύχασαν οι άνεμοι, μέσα στο δουλωμένο χωριό, όλα εξανάπεσαν στη νέκρα και τη σιγή. Ούτε φως πουθενά, ούτε λαλιά. Τα κατακουρασμένα κορμιά, παραδομένα πρώτα στις ανάγκες της ζωής κι έπειτα στα βρόχια του ύπνου, δεν έχουν ούτε πόθους ούτε όνειρο κανένα.

Της Κρουστάλλως ο τρόμος έφυγε κι εκείνος γοργός εμπρός στην αποκαρωτική διάθεση του πνεύματός της.

Δ´ Ο βρυκόλακας

Ο Πέτρος Βαλαχάς ήταν αφανισμένος από την αγρύπνια και την κούραση. Ο τελώνης του Τσάγιεζι μ' έν' αυστηρό έγγραφο τον ειδοποίησεν από προχθές, πως λαθρεμπόριο έμελλε να ξεφορτωθή κατά τις εκβολές του ποταμού κι έπρεπε να κάμη τα μάτια του τέσσερα. Θα του έστελνε και άλλους φυλάκους για συνδρομή· αλλά τους είχεν απασχολημένους αλλού. Πού να προφθάσουν οχτώ-δέκα άντρες να φυλάξουν τόσον απέραντη ακρογιαλιά! Ημπορούσεν όμως, αν ήθελε, να συνεννοηθή απ' ευθείας με τον σταθμάρχη των Τεμπών για μεγαλύτερη ελπίδα επιτυχίας.

Αλλ' ο Βαλαχάς τη συνδρομή του σταθμάρχη και των στρατιωτών του την έκρινε καθόλου περιττή. Εμπόδια παρά ευκολίες θα του έφερναν οι χοντροί εκείνοι και βάνουσοι οπλοφόροι. Μόνος του ήταν ικανός ν' αναλάβη την επικίνδυνη υπερεσία και ορκιζόταν να μην αφήση ούτε μύγα να περάση ατελώνιστη. Με τον γκρα στον ώμο και τα σπαθόλουρα ζωσμένα στη μέση· με το τελωνειακό πηλήκιο κατεβασμένο στ' αχτένιστα μαλλιά· με τον μανδύα περιτυλιγμένος σαν αραποσιτόκωνος στα φύλλα του· με το κοντοβράκι έως το γόνα και τις αγραφιώτικες σκάτσες και τα τσαρούχια του, εγύριζεν ανοιχτομμάτης και κρυφακουστής ο τελωνοφύλακας μέσα στους άμμους και τα βούρλα της ακρογιαλιάς, σαν φάντασμα.

Ο Πηνειός κατέβαιναν από τα Τέμπη, ανάμεσα στις καταπράσινες και ισκιωμένες όχθες του, θολός και φουσκωμένος. Του απριλομάρτη το ηλιοπύρι ετίναξεν αρκετά επίβουλα τα φιλήματά του στα βαρυστοιβαγμένα χιόνια των βουνών και καταρράχτες αυτοσχέδιο εκρεμνίζονταν από τα Χάσια και τον Πίνδο, από την Γκούρα και τον Όλυμπο, κι εχύνονταν πολυώνυμα παρακλάδια στην πολυδαίδαλη κοίτη του. Δέντρα συγκλαδοκορμόρριζα, ροζωτές βελανιδιές και φουντωτά πεύκα και πλατάνια χιλιόχρονα· οξές θεόρατες κι ελάτια σταυρωτά ερροβολούσαν ένα με τ' άλλο, μισοπεθαμένοι γίγαντες, μ' έκφραση θλίψεως, γιατί άσπλαχνα εχωρίσθηκαν από την ψηλή κοιτίδα τους· μ' έκφραση θριάμβου στο γοργό διάβα τους, γιατί εφέρονταν ακίνδυνα επάνω στα υγρά νώτα ανήλεου στοιχειού.

Τα όρνια των βουνών, οι αετοί και τα ξεφτέρια, οι πετρίτες και τα γεράκια, κουρασμένα πολλές φορές από το αέρινο ταξίδι τους, εκατέβαιναν στους σκληρούς κορμούς κι εποταμοδρομούσαν αγέρωχα με τα κλαδωτά νύχια καρφωμένα στις σχισμάδες της φλούδας, με τα μάτια στυλωμένα στις απλωτές πεδιάδες ζερβόδεξα, με την συνείδηση της δυνάμεώς τους ολοφάνερη στο σώμα, με τα γυριστά ράμφη γεμάτα από φρίκη και απειλή, δεσπότες τύραννοι των αδυνάτων και των δειλών.

Τα ήμερα πουλιά της πεδιάδας, οι πελαργοί και οι νυχτοκόρακες, οι κουρούνες και οι φασιανοί και οι αγριόχηνες, θεονήστικα από τις πλημμύρες, εκάθιζαν επάνω στα κλαδιά κι εζητούσαν σπόρους θρεπτικούς και παράσιτα στις σχισμάδες τους. Και τα πουλιά τα ταξιδιάρικα, τα χελιδόνια και τα σπουργίτια, τα τρυγόνια και τα περιστέρια, όλα τ' αφρόντιστα πλάσματα, εκούρνιζαν εμπιστευτικά στα φυλλώματα, μαζί με το βδελυρό φίδι, που εχώνευε στην κουφάλα, και τον ποντικό, που αργομασούσε φιλόσοφος τ' ακρορρίζα τους. Κιβωτοί θεόσταλτοι τα ρουπάκια έφερναν τους φτερωτούς ταξιδιώτες ανάμεσα από θεόρατα βουνά και άγρια φαράγγια, από σκοτεινούς δρυμούς και αρρωστημένους βάλτους, δίπλα σε πολιτείες πολυάνθρωπες και χωριά μοναχικά, κάτω από ερημοκλήσια θλιμμένα και μοναστήρια και μετόχια, από πεδιάδες ολοφώτιστες και αδιάβατα δάση, με το βόγγημα του νερού και των ανέμων τον τάραχο στα γνώριμα μέρη τους, στα ποθητά τους γιατάκια. Κι έξαφνα, με τον πρώτο κλονισμό του φορείου, οι ελεύθερες ψυχές ετινάζονταν ζευγαρωτές είτε χωρισμένες με κλαγγή φτερών και αλαλαγμόν άγριο στον γαλανόν αιθέρα ψηλά, ν' αρχίσουν νέο κυνήγι και αλληλοσπάρραγμα· να γεμίσουν τ' άγρια δάση με κελαδήματα και τα σπίτια των δούλων με ολόχαρες φωνές.

Τα φορεία όμως, αδιάφορα για τους ταξιδιώτες, υπάκουα στην αλύγιστη δύναμη της τύχης και του ποταμού τα κλωθογυρίσματα, εκατέβαιναν τον δρόμο τους με μεγαλοπρέπεια Σολομώντα ορθοκαθισμένου στον διαμαντοκόλλητο θρόνο του. Κάποτε, από προβολή της όχθης ή της κοίτης ρήχωμα, είτε και νησοπούλας ανθοφορτωμένης εξαφνικό φανέρωμα, εσταματούσαν τα χλωρά πλεύσιμα τον δρόμο, εταλαντεύονταν σαν ετοιμοθάνατα κήτη κι εκάθιζαν τέλος ακίνητα και βαριά. Αλλ' έξαφνα του ποταμού η λαμπιάδα πολυδύναμη εύρισκε τ' αδύνατο πλευρό, το εχτυπούσε πεισματικά, εστριφογύριζε τον κορμό σαν ελάχιστο χάτσαλο και τα δέντρα εκατέβαιναν πάλιν γοργά κι επρόβαλλαν, γιγάντιες νεροφίδες, έξω από τους δρυμούς και τις πεδιάδες στην ανήσυχη θάλασσα, να καταντήσουν ίσως καλοτάξιδα πλεύσιμα, που φέρνουν σε ποθητούς λιμένας ακριβοθώρητα πρόσωπα· αν δεν κατάντησαν πριν, από караγκούνικα χέρια, ξύλα για τη στέγη του σπιτιού, είτε χτηνών ποτισώνας είτε γεφύρια πρόχειρα, ζεύγματα του ίδιου ποταμού, που τα επαραπλάνησε τόσο!

Περίγυρα, στο αμφιθεατρικό ψήλωμα των βουνών και κάτω στην απλωτή πεδιάδα, στους κυματισμούς των λόφων και των κοιλάδων τις γραμμές, η βλάστησις απλωνόταν με όλο το θρασύ μεγαλείον της και με όλη την αβρότητα των χρωμάτων. Υγρασία τσουχτερή εστάλαζεν από τα αιθέρια ψηλώματα κι εμαλάκωνε τον άμμο του γιαλού και τα γυμνά

χώματα κι επλούτιζε των βλαστών τον χυμό και την ακμή των φύλλων κι έδινε ράθυμη διάθεση στου πρωινού πουλιού το πέταγμα και του ζυυφιού τ' οκνό βήμα. Άρωμα βαρύ, συμπυκνωμένο από των ανθών τ' ανάσασμα και των ριζών τον ιδρωτα· των ξερών ξύλων και των πεσμένων φύλλων τη σαπίλα· του χόρτου τη νέκρα και των κορμών τους μελωμένους χυμούς· των παρασίτων φυτών τη μούχλα και του νοτισμένου χωμάτου τον αχνό, ηδυπαθές και σχεδόν χεροπιαστό ανέβαιναν από τη γη. Τρεμουλιαστή αντάρα, χωρισμένη σε αργύρου ψήγματα λεπτότατα, εσημάδευε του ποταμού τον δρόμο περιπλεγμένη στα δασά φυλλώματα και ομίχλης μακρύστενα κομμάτια, ξεσκλισμένα σε δαντελλωτές γλωσσίτσες, ξεφτισμένα σε άπιαστα κρόσσα, κυματιστή εσερνόταν εδώ κι εκεί στις πλαγιές, νεράιδας νύφης αεροϋφαντα μαγνάδια. Ο κορυδαλλός πρώτος από τα πουλιά, με το κεραμιδί χρώμα του, με τον πυραμιδωτό θύσανο στο κεφάλι, με τα φτερά σταυρωτά και τη σπαθωτή ουρίτσα του, αργοπετούσε πασίχαρος στ' ακροκλώναρα κιτρίνων σπάρτων και χαμηλογέρνοντας το κεφάλι νευρικός, ετόνιζε τραγούδι εγερτήριο στην κοιμισμένη φύση. Κυματιστούς και αλλεπάλληλους έχυνεν από το βελούδινο λαρύγγι τόνους μεταλλικούς, ολότρεμους, αντιλαλώντας στα πράσινα πλευρώματα τη χαρά και την αρμονία. Και πρώτοι των βροτών οι Καραγκούνηδες, συφάμελοι κατεβασμένοι στα χωράφια, με τα καματερά και τα σύνεργά τους· με του ύπνου την κούραση και της συνειδήσεως την ταλαιπωρία ζωντανή επάνω τους, ώργωναν κι εσβάρνιζαν τη γη, άνοιγαν τ' αυλάκια κι έθαφταν το χρυσόκλωνο αραπποσίτι, τρυφερά μιλώντας στους αλόγους συντρόφους.

– Έλα, τρυγωνό!... τράβα δρόμο και μη μου χολοσκάς. Αν σ' επίκρανεν η γυναίκα μου, εγώ τη διώχνω· σκοτώνω το παιδί μου, αν δεν σ' επότισε· κι αν σου κράτησε η μάννα μου ταγή, χρόνος να μη την εύρη!... Στάσου εδώ δα, να ξανασάνης λίγο. Λυπάμαι τα πουλάκια σου που πλήγωσαν· λυπάμαι τα χείλια σου που μάτωσαν· λαχταρώ σαν βλέπω φαγωμένη την πλεξίδα σου από τον βαρύ ζυγό και τα λαιμοτράχηλά σου από την άγρια ζεύλα!... Μα σώπα, κι εγώ θα σε διπλοταγίσω το βραδί και δίπλα σου θα βάλω την Καρελωμμάτα αδροσολογιέσαι όλη τη νύχτα... Τράβα τώρα και μη μου χολοσκάς!...

Και στο βαθύ μούγκρισμα του βωδιού, στο κυματιστό χλιμίνρισμα τ' αλόγου, στου βουβαλιού τον αργό μυκηθμό και στου γαϊδάρου ακόμη το τραχύ γκάρισμα, πιστεύοντας πως βρίσκει ευγνωμοσύνης απάντηση, σκύφτει και φιλεί το χτήνος του ο Καραγκούνης με τρυφερότητα και στοργή, όση δεν εφίλησε τη γυναίκα την πρώτη νύχτα του γάμου του.

Στη δύση, ανάμεσα σε μια διχαλωτή κορφή, επάνω από τη

θεοσκότεινη σχισματιά των Τεμπών, ο αυγερινός αχτινολουσμένος τρέμει εμπρός στην παρουσία του ήλιου, όπως τρέμει μετάλλου φύλλο εμπρός στην ανίκητη δύναμη του μαγνήτη. Και στην ανατολή, πίσω από τα μολυβένια νερά και τις πολύκαρπες γλώσσες της Χαλκιδικής και πίσω από την πυραμιδωτήν αγριόπετρα του Αγίου Όρους, αναλαμπή αιματένια σημαδεύει την πρωτοπορία των Ωρών και γελά η Αυγή κροκόπεπλη, ενώ των πυρίνων αλόγων τα νύχια τρίβουν τη στοурναρόπετρα και ανεβαίνουν μέσα σε ποταμούς μεθυστικού σέλαος.

– Α, σιχτίρ! έκραξεν ο τελωνοφύλακας αγαναχτισμένος για τον ερχομό της ημέρας. Άδικα πήγεν ο κόπος μου!...

Από τις τόσες ομορφιές της ανατολής καμιά δεν εύρισκε χάρη στην ψυχή του Βαλαχά. Και όχι γιατί ήταν αναισθητός. Άνθρωπος, που αγαπά το κρασί, τα τραγούδια και τον έρωτα, δεν ημπορεί παρά να αισθάνεται όλες της φύσεως τις ομορφιές. Άλλως τε ήταν από τόπο, που το αίσθημα είναι το κυριώτερο χαρακτηριστικό των κατοίκων. Αλλ' ο Βαλαχάς είχε τώρα μία ιδέα στον νου του. Και ήταν έτσι από τη φύση πλασμένος, που δεν ημπορούσε να ιδή και να αισθανθή τίποτε άλλο από την ιδέα του. Εσυλλογιζόταν πως άδικα έχασε τον ύπνο κι εκακοπάθησεν όλη τη νύχτα. Αν τουλάχιστον ερχόνταν οι λαθρέμποροι, αν τους έπιανε –και θα τους έπιανε βέβαια– κάτι θα εκέρδιζε και αυτός.

Ο Πέτρος Βαλαχάς, αν κι εξετοπίσθηκεν από τη Γλαρέντσα, όπου εγνώριζε πρόσωπα και πράγματα, δεν έχασεν ούτε του μυαλού του την εφευρετικότητα, ούτε την όρεξη για τ' άνομα κέρδη. Μάλιστα εδώ ανάπτυξε μεγαλείτερη επιδεξιότητα κι αισθανόταν όχι πλέον όρεξη, αλλά βουλιμία. Αφού ήταν καταδικασμένος να ζη σε τέτοιους τόπους και με τέτοιο κόσμο, έπρεπε τουλάχιστον να κερδίξη χιλιαπλάσια απ' όσα εκέρδιζε στη Γλαρέντσα. Δεν ήρθε για να τακίζη τα κέρατά του άδικα! Είχεν άλλως τε και στάδιον ενεργείας απέραντον εδώ. Η Θεσσαλονίκη δεν απέχει περισσότερο από τρεις-τέσσερες ώρες και τα εμπορικά είδη είναι φτηνότατα και τ' ακρογιάλια δεν έχουν τελωνοφυλάκους, ούτε η θάλασσα ατμοτελωνίδες. Τα τρεχαντήρια και τα γολετάκια γλυκαρμενίζουν ανεμπόδιστα και μεταφέρνουν, από τα Μακεδονικά παράλια στα Θεσσαλικά, όλα τα είδη ατελώνιστα. Δεν εχρειαζόταν παρά μυαλό να έχη κανείς και καλή συνείδηση για να ωφεληθή, όσον ήθελε. Και μυαλό δεν ημπορούσε ν' αρνηθή κανείς στον Βαλαχά. Όσο για συνείδηση, αυτή κοιμάται αξύπνητη από καιρό σ' όλα τα πατριωτικά στήθη του ένθους. Κι επί τέλους μήπως έκλεφτε κανένα! Το Δημόσιο δεν θα εζημιωνόταν και τίποτε, αν είσπραττε μερικές χιλιάδες δραχμές ολιγώτερες. Άλλως τε μήπως αυτός θα έφτιανε το Ρωμαίικο!...

Ο Βαλαχάς, πριν λάβη το έγγραφο του προϊσταμένου του, ήξευρε το

λαθρεμπόριο που θα έβγαιναν εκείνη τη νύχτα. Ο περατάρης του Ποταμού τον είχε ειδοποιήσει από πριν. Για τούτο δεν ηθέλησε να συνεννοηθεί και με τον σταθμάρχη των Τεμπών. Τι τον ήθελεν εκείνον τον παλιοτσολιά! Ημπορούσε να πάρη στα σωστά την υπερεσία και να πιάση το λαθρεμπόριο· να κάμη φτωχούς ανθρώπους να σαπίσουν στη φυλακή. Εκείνοι θαλασσοδέρνονται και κινδυνεύουν για να βγάλουν το ψωμί των παιδιών τους!... Άλλως τε, και αν εσυμφωνούσε μαζί του, το κέρδος θα εμοιραζόταν στη μέση. Και δεν εννοούσεν ο Βαλαχάς να δώση μερδικό σε κανένα!... Για τούτο έμεινε μόνος και άγρυπνος όλη τη νύχτα. Αλλ' όσο και αν ετέντωνε τ' αυτιά, όσο και αν προσήλωνε τα μάτια, ούτε κρότο κουπιών άκουε, ούτε πανί έβλεπε πουθενά. Και τώρα, ανήσυχος από την προσδοκία, από την αγρύπνια αφανισμένος, χλωμός, νοτισμένος έως το μεδούλι από την αυγινή δροσιά, εβύθιζε τα μισόσβυστα βλέμματά του στα γνώριμα σημάδια του ορίζοντα, σαν πεινασμένο γεράκι, που απόστασεν αγναντεύοντας τρυφερό κυνήγι.

Εμπρός στα πόδια του το νερό κινείται μόλις, μόλις ξεσπά και φλοισβίζει χιλιόκροσσο, νοτίζει τον γειτονικόν άμμο δαντελλωτά, με αφρούς σπιθοβόλους τον σκεπάζει και ράθυμο πάλι στριφώνεται και πισωδρομεί συνεπαίρνοντας χαλίκια και πετράδια στους κόρφους του. Κι επάνω η επιφάνειά του στρωτή, μονοκόμματη, με παλμούς και θαμπήν ανταύγεια και υγρόν αχνόν αναλυμένου μετάλλου, χωνεύει μέσα στους ατμούς, που πυκνοί κάθονται απ' άκρη σ' άκρη στον κόρφο. Ο ήλιος με τις αχτίνες του φλογίζει των ατμών τον σωρό και η αέρινη πυρκαϊά τινάζει την αναλαμπή της πέρα, στου ποταμού τα νερά και του κυμάτου τους αφρούς· στον ξανθόν άμμο της ακρογιαλιάς και την πράσινη βλάστηση των βουνών· στα δαντελλωτά ξεσκλίδια της ομίχλης και τ' ασπρουδερά χωράφια των Καραγκούνηδων· στου κορυδαλλού το πούπουλο και των χτηνών την τρίχα, ως που πυκνώνεται η έκτασις όλη από μόρια χεροπιαστά πορφύρας και βύσσου.

– Α, σιχτίρ! εσυχνοπιθύριζεν ο Βαλαχάς ανήσυχος.

Αλλ' έξαφνα κρότος των κουπιών, κουφός αντήχησε στ' αυτιά του και είδε μέσα στους ροδοκόκκινους ατμούς, σαν σκιαγραφία, ένα τρεχαντήρι ξυλάρμενο. Μόλις επρόφθασε να κρυφθή πίσω από μία βουρλιά, και βάρκα τετράκουπη, βαρυφορτωμένη εκάθισε στην άμμο του γιαλού.

– Ποιος!... εφώναξεν ο Βαλαχάς με αυστηρή φωνή μέσ' από τον κρυψώνα του.

– Ψωφολόγα κι έννοια σου· απάντησε με σαρκασμό ένας από τους λαθρεμπόρους.

– Τι μάτα;

– Οι Οβρηές αυγάτισαν, οι Χριστιανές ακρίβηναν· οι Τούρκισσες έτσι

ΚΙ ΕΤΣΙ.

Ο λαθρέμπορος, ενώ εξεφόρτωνε με τους συντρόφους τη βάρκα κι έρριχναν τα μεστωμένα σακκιά μέσα στους λάκκους, εμιλούσε και με τον τελωνοφύλακα στη συνθηματική γλώσσα τους. Του έλεγε πως οι καφέδες επερίσσεψαν στη Θεσσαλονίκη· οι ζάχαρες ακρίβηναν και τα καπνά ήσαν μέτρια. Κι έξαφνα, κοιτάζοντας περίγυρα ανήσυχος, ερώτησε:

– Ο γερανός δε φάνηκε;

– Ήρθε στα σύθαμπα· αποκρίθηκε ο Βαλαχάς· τώρα βρίσκεται στο γεφύρι και ταγίζει τον τσολιά.

– Οι ρόδες ήρθαν; Τα καμπανέλια πέρασαν;

– Απόψε φτάνουν.

Λαθρέμποροι και τελωνοφυλάκοι εσυεννοήθηκαν για καλά. Γερανός ήταν ο περατάρης του ποταμού· παλιοτσολιάς ο σταθμάρχης της γέφυρας· ρόδες και καμπανέλια τα κάρα και τα μουλάρια, που θα εμοίραζαν στη θεσσαλική γη, πεδινή και ορεινή, τ' ατελώνιστα εμπορεύματα. Τώρα ήσαν έτοιμοι να χωρισθούν, με την πεποίθηση πως κανένα δεν είχαν μάρτυρα παρά την άψυχη περίγυρά τους φύση.

Έρριχναν τους τελευταίους σωρούς του άμμου επάνω στους κρυψώνες, όταν έξαφνα τουφεκισμός αντήχησε κι εφάνηκαν γοργοπηδώντας τα θυμάρια δύο ευζώνοι, με τον σταθμάρχη επί κεφαλής αρειμάνιον. Ο περατάρης δεν κατώρθωσε, φαίνεται, να πείση τον τραχύν ορεινό για να κάμη στραβά μάτια, είτε κι επρόσφερε λιγότερα απ' όσα εζητούσε, κι ερχόταν τώρα εκείνος να συλλάβη τους λαθρεμπόρους. Αλλ' αυτοί ήσαν μαθημένοι από τέτοιες εξαφνικές προσβολές και δεν έχαναν εύκολα την αταραξία τους. Όσο κι αν έτρεχαν οι εύζωνοι, εκείνοι επήδησαν στη βάρκα και, λαμνοκοπώντας, έχωνεψαν στις ομίχλης τους ατμούς, πριν ακόμα οι διώχτες τους καταφθάσουν στην ακρογιαλιά.

Ο Βαλαχάς στην εξαφνικήν εκείνη επιδρομή και τον ντουφεκισμό έμεινε μισολιπόθυμος στη θέση του. Τα μέλη του όλα επάγωσαν και δεν αισθανόταν, αν αποτελούσαν μέρος του σώματός του. Ή καλύτερα δεν αισθανόταν, αν είχε καθόλου σώμα. Αδιαφορία τον εκυρίεψε και δεν εγνώριζε ούτε πού ευρισκόταν, ούτε γιατί ευρισκόταν εκεί. Τα μάτια του ορθάνοιχτα, γυαλιστερά, άψυχα, εκοίταζαν τον άμμο και την αγριάδα, που άπλωνε δίχτυ καταπράσινο εμπρός του, χωρίς να μεταδίνουν στην ψυχή του τίποτε. Σταματισμένος ο νους του, καμμιά δεν έκανε σκέψη, αν έπρεπε να μείνη εκεί κρυμμένος ή να πεταχτή εναντίον των λαθρεμπόρων, φρουρός άγρυπνος του Δημοσίου και κυνηγός των καταχραστών.

Αλλά και όταν εντελώς εσυνήρθεν ο Βαλαχάς, δεν ήταν σε θέση

ακόμη να σκεφθή τι να κάμη. Εδοκίμασε να σηκωθή απ' εκεί, να κινήση τα μέλη του· αλλά δυσθυμία τον είχε κυριέψει και ατονία μεγάλη. Από στιγμή σε στιγμή όμως άρχιζε να γίνεται καθαρώτερος ο νους, η συνείδησις να ξαναέρχεται κι έξαφνα, σαν φριχτήν εικόνα, είδεν εμπρός του και τους λαθρέμπορους και τους ευζώνους και τον εαυτό του εκεί χωμένον, πίσω από την πυκνή βουρλιά. Τρόμος τον εκυρίεψε μήπως οι στρατιώτες τον είδαν κοιτάμενον εκεί κι εμάντεψαν την ενοχή του. Αργά και φυλαχτά, κρατώντας την αναπνοή του, εσήκωσε το κεφάλι ανάμεσ' από τα βούρλα να ιδή περίγυρα.

Ο Χορτιάτης, της Θεσσαλονίκης το βουνό, έχυνεν άγρια τον αέρα και οι ατμοί της αυγής κατατρεγμένοι, μόλις ημπόρεσαν να κατακαθίσουν στις λαγκαδιές και τις κοιλάδες των Μακεδονικών βουνών, όπου εποίκιλαν την κρασογάλαζη πλευρά τους με τις σταχτιές τουλούπες τους. Η θάλασσα έσπρωχνε μεγάλα τα κύματα στην ακρογιαλιά και ατμόπλοιο τρικάταρτο, που έμπαινε στον κόρφο, το εκυλούσε και το εσυγκλόνιζε σαν καρύδι κι εκυνηγούσε τα καράβια προς τ' ανοιχτά πελάγη με πείσμα. Ο ήλιος ώρες μόνον ήθελε να βασιλέψη. Ο Κίσσαβος και ο Όλυμπος έρριχναν γιγάντιον τον ίσκιο τους κι εθάμπωναν την πρασινάδα των φυτών κι έβαναν ανεπαίσθητα στη συνείδηση των πουλιών και των μαμουδιών το αίσθημα του ύπνου και της ασφάλειας. Οι Καραγκούνηδες όμως ακόμη στο ξέφωτο ανάγκαζαν τα χτήνη στην εργασία κι εφρόντιζαν να κεντήσουν την προθυμία τους με υποσχέσεις και γλυκομιλήματα:

– Δούλευε, ντορή μου, κι έννοια σου! Αν δώση ο Θεός και πάει το καλαμπόκι καλά, θα σου πάρω απ' το πανηγύρι κάτι λουριά, που να μην τα φόρεσε άλλος στον κόσμο! Χάντρες κόκκινες στη λαιμαργιά και αστέρια κίτρινα στην καπιστράνα και ίγγλα στο μετάξι κεντημένη... Και τότε να ιδής τη φοράδα του Μπιρμπίλη, πώς θα ξεροσταλιάζη για τ' εσένα! Δούλευε, ντορή μου, κι εγώ έχω την έννοια σου!...

Ο Βαλαχάς είδε τέλος στο λάκκο, που είχαν θάψει πριν οι λαθρέμποροι τα πράγματά τους, ξαπλωμένους τους δύο ευζώνους να κοιτάζουν προς τη θάλασσα και να τραγουδούν. Ο σταθμάρχης βέβαια επήγε να ειδοποιήση τον τελώνη για το κατόρθωμά του. Ο Βαλαχάς εσκέφθηκε αμέσως πως το καθήκον του ήταν να φανή εκεί. Τι δικαιολόγηση θα εύρισκεν, αν ο τελώνης τού εζητούσε λόγο, γιατί δεν άκουσε τις οδηγίες του; Αλλά τόσην αισθανόταν κούραση στο σώμα και την ψυχή, ώστε αποφάσισε να γυρίση όπως-όπως στο Νυχτερέμι και ν' αφήση την τύχη να κάμη το χρέος της. Όταν όμως εδοκίμασε να σηκωθή, είδεν ότι δεν ήταν ικανός ούτε βήμα να κάμη. Τα ρούχα του μολύβι εβάραιναν επάνω του. Τα θηλυκωμένα κουμπιά έσφιγγαν σαν

μάγγανα το στήθος του. Τα σπαθόλουρα του έφερναν πόνους στο τουμπανιασμένο στομάχι. Κάτι τι αόριστο και όμως αληθινό, σαν εσωτερική αύρα είτε σαν κύμα αιμάτου, άρχισε ν' αναβαίνει από το στήθος στον λαιμό και να ρίχνεται πλημμύρα στο κεφάλι του. Φόβοι λιποθυμίας τού ήρθαν στον νου και βιαστικός εξεθελύκωσε τα κουμπιά, εξεζώσθη τα σπαθόλουρα, ετίναξε πίσω πίσω τον μανδύα του και άνοιξε το στόμα να πάρη ελεύθερον αέρα. Κι επειδή τον ένα εύζωνο είδε να σηκωθεί από τη θέση του και να βηματίζη στην ακρογιαλιά, ο τρόμος, μήπως πλησιάση εκεί, τον έκαμε να συρθή τρελλός ανάμεσ' από τις βουρλιές σαν φίδι, να ριχθή στην ποταμιά, να περάση στα χωράφια και να φθάση αργά στο χωριό.

Αλλ' εκεί μεγάλα πράγματα είχαν γίνει κατά την απουσία του.

Ο Τζιριτόκωστας, μόλις άφησε το σπίτι της Κρουστάλλως, έτρεξε αμέσως να κρυφθή στον αχυρώνα του. Κι εκεί, κάτω από το κόκκινο φως ενός κεριού, ενώ το χωριό εβυθιζόταν στον ύπνο και τη νύχτα, άγρυπνος αυτός άνοιξε τα σακκούλια του να ιδή και ν' απολάβη τα κέρδη του. Αρπαχτική ανατριχίλα επάγωνεν απ' άκρη σ' άκρη το σώμα του· αχόρταστη λαχτάρα ετυραννούσε την ψυχή του. Τα χέρια του με τρέμουλα έπιασαν τα σχοινιά του σακκουλιού και τα μάτια του ορθάνοιχτα, φλογισμέν' από την προσδοκία, εφαίνονταν πως ήθελαν να κατακάψουν με τη λάμψης τους τα πανιά. Ένα με τ' άλλο άπλωσεν ο ζητιάνος στο άχυρο επάνω δύο ολοκαίνουργα, γαϊτανοκεντημένα σαλβάρια από μαύρη τσόχα· ένα γυναίκειο πουκάμισο με χρυσογάζωτη τραχηλιά και πλατυκεντημένον από κοκκινοπράσινο γνέμα ποδόγουρο· δύο κεφαλόδεσμούς ουγιωτούς με χοντρή ούγια και κρόσσα τρισπίθαιμα· άλλους δυο κεφαλόδεσμούς ολομέταξους, γυαλιστερούς και μαλακούς, με χρυσοκλωνοκέντητες άκρες και κρόσσα χρωματιστά· μία φουστανοποδιά μάλλινη πυκνοκεντημένη και μαλλοκροσσάτη· δύο πισκίρια στενά και μακρύτατα, που ημπορούσε να σκεπάσουν τα γόνατα δώδεκα τραπεζοκαθισμένων. Έβγαλεν ακόμη ένα πιτούρι κι ένα πισιλί από γαλάζιο πανί· ένα ζουνάρι και άλλα χίλια μύρια των Καραγκούννηδων τα γιορτινά αλλαξίμια και των γυναικών τις πολύτιμες αρματωσές. Το φως του κεριού ζηλότυπο έπεφτ' επάνω τους κι έκανε ν' αναδίνουν χρωματιστές λάμψεις τα χρυσογάιτανα και ν' αβροφέγγουν τα μεταξωτά και να μαρμαίρη το ρούχο το άβαλτο, που ήλιος δεν το χτύπησεν ακόμη και αέρας δεν το έδειρε και βροχή δεν το νότισε. Και από το σύνολον του σωρού εκείνου κάποια τρυφεράδα επλανόταν αόρατη κι εχυνόταν περίγυρα μοσχοβόλημα λεβάντας και ρούχων ανάμικτο, που έδειχνε με πόση λαχτάρα και φροντίδα ήσαν φυλαγμένα στ' άδυστα του σπιτιού, κειμήλια της οικογενείας, τα πράγματα εκείνα και

τι ευαίσθητη χορδή των γυναικών έθιξεν επιτήδεια ο ζητιάνος, για να κατορθώσει να τα φέρη στην κατοχή του!

Ο Τζιριτόκωστας τα έβλεπε κι εγελούσε. Στον νου του εκλωθογύριζε την αξία τους και των ανθρώπων την απίστευτη ευκολοπιστία.

– Να χαθούν τα ζωντόβολα! εψιθύρισε· τίποτε δεν έχουν. Και με περιφρόνηση δήθεν έπιασεν ένα-ένα να τα ρίξη πάλι στα σακκούλια του. Αλλ' όταν έπιασε τα πράγματα της Κρουστάλλως, εστάθηκε συλλογισμένος και κάπως ανήσυχος. Εδώ δεν ήταν παίξε-γέλασε. Η σκόνη, που της έδωκε, ήθελε προσοχή. Αληθινά επήρε τα μέτρα του. Αν ακολουθούσε πιστά τις παραγγελίες του, δεν θα ήταν τίποτε. Η χωριάτισσα είχε γερό σώμα· λίγο αίμα και λίγα κοψίματα και ούτε ήταν, ούτε' εφάνηκε πλέον! Αλλ' αν η Κρουστάλλω, με την αποστροφή που είχε στα θηλυκά, εβιαζόταν να φθάση το ποθητόν της! Αν έπαιρνε για γοργότερη ενέργεια και για τελιότερη μεταλλαγή και τις τρεις σκόνες μαζί! Και το χειρότερο, αν δεν είχε την υπομονή να περιμένη έως την ημέρα που της ώρισεν, αλλ' άρχιζεν αύριο, είτε και απόψε, τότε τι θα εγινόταν; Αυτός ώρισε την Πέφτη για να λάβη καιρό να τρυγήση δυο-τρεις ημέρες ακόμη το χωριό κι έπειτα να το στρίψη. Άμα έφευγε, ας έτρεχαν να τον γυρεύουν. Αλλ' αν από τώρα ερχόταν η καταστροφή, πού θα πάη να φύγη;

– Σκούρα πάντα· εψιθύρισε μελαγχολικός.

Και ρίγος φόβου επέρασεν απ' άκρη σ' άκρη το σώμα του. Εγύρισε τα μάτια περίγυρα με υποψία· εκόλλησε τ' αυτί του στην πόρτα ν' ακούση, μήπως έρχονταν απ' έξω οι χωριάτες καταθυμωμένοι κι έτοιμοι να εκδικηθούν την απάτη τους. Κρύος ιδρωτας τον επερίλουσε κι εσκέφθηκε πως δεν είχε τίποτε άλλο να κάμη, παρά να καβαλλίκη το γαιδουράκι του και να χαθή τώρα, μέσα στ' άγρια σκοτάδια της νύχτας. Εσυμμάζεψε με σπουδή τα πράγματα εκείνα όλα και τα έρριξεν ανάκατα, σπρώχνοντάς τα μέσα στα σακκούλια του. Έπειτα εσήκωσε κλωτσώντας αλύπητα το γαιδουράκι, το εσαμάρωσε με νευρική γοργάδα κι έδεσεν επάνω τα σακκούλια. Αλλ' ενώ επήγαινε να του φορέση τη λαιμαριά και να το σύρη έξω, είδε πως έβαλεν ανάποδα το σαμάρι και το φόρτωμα έγερνε να πέση.

– Μπρε, διάβολε! είπε χασκογελώντας· σωστά τάχω ή μου έφυγαν;

Και τον άμετρο φόβο του έδιωξεν έξαφνα το πείσμα και η αγανάχτησις. Το ζητιάνικο αίμα της οικογενείας του, το συνηθισμένο να μην αναβράζει υπερβολικά στις βρισιές, αλλ' ούτε και να παγώνη στον κίνδυνο, εκυμάτισεν αμέσως από τα έγκατα της καρδιάς και του εκοκκίνισε, σαν ράπισμα, το πρόσωπο. Πού θα έφευγεν ο Τζιριτόκωστας, χωρίς να τελειώσει το έργον του! Πού θα επήγαινε χωρίς

τον παραγιό του! Να τον πάρη μαζί, ήταν αδύνατο. Να τον αφήση εκεί, χειρότερα. Ημπορούσε, πειστωμένος γιατί τον άφησεν αβοήθητον, να μαρτυρήση το οικογενειακό του όνομα και τον τόπο της γεννήσεώς του και ακόμη τα μυστικά της τέχνης τους. Κι έξαφνα, ενώ θα έφθανε στο χωριό, προετοιμασμένος ν' απολάψη τους καρπούς των κόπων του, να τον συλλάβη ο αστυνόμος και να τον στείλη στη φυλακή!

Αλλ' εκτός τούτου θα επάθαινε και σημαντική ζημία, αν άφινε τον παραγιό εκεί. Έμεναν δυο μήνες ακόμη για να τελειώση το ταξίδι. Μέσα σ' αυτό το διάστημα, τι ημπορούσε να κάμη μόνος του ο ζητιάνος; Ποιος θα του έσερνε τα σακκούλια; Ποιος θα τον οδηγούσε τυφλόν; Ποιος ημπορούσε ν' αντικαταστήση εκείνον στα τόσα και τόσα ζητιανικά τερτίπια του; Και τώρα μάλιστα, έπειτ' από τα βάνουσα χτυπήματα του αγά, ο παραγιός είχε γίνει πλέον αξιολύπητος. Θα εσυγκινούσε τους χριστιανούς με την πρώτη ματιά που θα έρριχναν επάνω του! Δασκαλεμένος να ήταν ο Τούρκος, δεν θα είχε τόση επιτυχία στα χτυπήματά του. Πώς ημπορούσε λοιπόν ν' αφήση τέτοιο ηύρεμα ο ζητιάνος;

– Αμ τους μισθούς!... εσκέφθηκεν έξαφνα.

Ναι, έστω· ημπορούσε μόνος του ν' αντικαταστήση τον παραγιό στα τερτίπια! Θα έκανε μόνος του τον σακάτη· θα εγινόταν αυτός παράλλαγμα. Και παράλλαγμα τέλειο, μα τον Θεό! Δεν ημπορεί να ειπή κανείς πως ο γερωζήτουλας εξέχασε τα παιδιάτικά του καμώματα. Ούτε πως τα κόκκαλά του εξέμαθαν να λυγίζουν και οι κλειδωσές του να γίνωνται όπως ήθελε. Έπρεπεν όμως να μη χάση και τα μετρητά του! Στον πατέρα του Μουτζούρη επλήρωσε πριν κινήση ολόκληρον του ταξιδιού τον μισθό. Γιατί λοιπόν να χάση τους δύο μήνες άδικα; Και ποιος ηξεύρει, αν ο Γατσούλης δεν ζητήση και υπέρογκη αποζημίωση για το παιδί του;

– Αμ το γαϊδούρι!... εψιθύρισε πάλι.

Βέβαια, το γαϊδουράκι! Πώς θα οικονομούσε το γαϊδουράκι ο Τζιριτόκωστας; Αν έβγαινεν έτσι έξω, αύριο-μεθαύριο, ημπορούσε στον δρόμο να συναπαντηθή με τον πρώτο του κύριο. Μήπως τον ήξευρεν αυτός να προφυλαχθή! Και τι θα εγινόταν τότε; Θα εξυλοφόρτωναν τον ζητιάνο, θα του έπαιρναν το ζω και θα τον επήγαιναν στη φυλακή! Να τ' απολύση όμως, να το χάση για πάντα δεν ήθελε με κανένα τρόπο. Από την ώρα, που το άρπαξε κι εκατόρθωσε να το κρύψη από κάθε περίεργο μάτι μέσα στον αχυρώνα, το εθεώρησε πλέον δικό του, χτήμα του αναφαίρετο κι ελογάριαζεν από τώρα, πόσα θα το επωλούσε μεθαύριο στο πανηγύρι των Φαρσάλων. Και για να το βγάλη ελεύθερο στο παζάρι, χωρίς φόβο ν' αναγνωρισθή, κατόρθωσε να σφάξη της

Κρουστάλλως το ψιμάρνι. Το νεφρό που της εζητούσε με τόσην επιμονή, δεν του ήταν και τόσο χρήσιμο. Για να μάθη τι είχε μέσα στην κοιλιά της, δεν εφρόντιζε καθόλου. Ημπορούσε να κάμη το μάντεμά του και με χίλια δυο άλλα πράγματα. Προ πάντων ήθελε τ' άντερα του ψιμαρνιού. Γι' αυτά μόνον επύργωσεν επάνω στον μωρό πόθο και την ευκολοπιστία της χωριάτισσας ολόκληρη σπλαχνομαντική θεωρία. Τ' αρνίσια τ' άντερα, δεμένα στα μέλη του ζώου ένα ημερόνυχτο, θ' άλλαζαν με τη σαπίλα τους το χρώμα των τριχών. Από καράτικο, όπως ήταν, θα το έκανεν αστεράτο και ποδαλό, με κορδόνι από άσπρες τρίχες στον λαιμό και άλλες εμπρός στο μέτωπο και κάτω στα πουλάκια και στα γόνατα και στα καπούλια ακόμη. Του έκοβε και λίγο την ουρά, του εψαλίδιζε τη χήτη, του εκόντευε το έν' αυτί και τότε έβλεπες πώς θα το επαζάρευε χάσκοντας εμπρός του ο παλιός αφέντης. Δεν ημπορούσε λοιπόν να το χάση έτσι άδικα ο Τζιριτόκωστας!

– Μωρ' δεν το κουνώ κι ας γένη θάλασσα· είπεν αποφασιστικά. Να φυλάξουμε όμως ετούτα καλού-κακού!

Ήσυχος τώρα, χωρίς συγκίνηση και φόβο, μετρώντας όλα με αθάμπωτο νου, εδιόρθωσε το σαμάρι επάνω στο γαιΐδουρι του, έδεσε την ίγγλα γύρω στην κοιλιά· έρριξεν επάνω τα σακκούλια· ετύλιξε κάτω τα νύχια του χτήνους με άχυρο, για να μη βαρυπατή και σιγά, ανοίγοντας την πόρτα, το έσυρεν έξω από τον αχυρώνα. Το χωριό ήταν βυθισμένο στην υγρασία, την πάχνη και το μυστήριο. Άφωv' άλαλα τα πάντα. Ούτε σκυλιού γαύγισμα, ούτε προβάτου βέλασμα, ούτε αλόγου χλιμίντρισμα πουθενά. Η ζωή στη νάρκη παραδομένη είχε αφήσει όλα στην εξουσία των αφύχων. Μόνον του γκιώνη η φωνή απ' ώρα σ' ώρα αντήχαεν άγρια, παραπνονετική, λες και ίδια η φύσις εβόα τρομασμένη μέσα στις νύχτας την ερημιά.

Ο ουρανός συγνεφοσκεπασμένος, απέραστος στων άστρων τις αχτίνες, ήταν αόριστος σχεδόν. Ζερβόδεξα τα βουνά, ο Κίσαβος και ο Όλυμπος, υπέρογκα και κατάμαυρα στο κατάμαυρον χάος επυργώνονταν απειλητικά. Και ανατολικά, προς τις εκβολές κάτω, μέσα από το σκοτάδι, με φρικαλέους κυματισμούς, έφθανεν έως εδώ το αφρισμένο πάλεμα των αντιθέτων ρευμάτων, των ποταμίσων και θαλασσινών νερών, που εσπρώχονταν μεταξύ τους με την ίδια δύναμη και το ίδιο πείσμα. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, αδιάφορος στα εκπληχτικά εκείνα θεάματα και ακούσματα, επήδησε, μόλις εβγήκεν έξω, στο γαιΐδουράκι του και με τη φτέρνα κεντώντας το αλύπητα έφθασε γρήγορα στην ποταμιά. Μία μεγάλη πατουλιά παμπάλαιη, φυσικά περιπλεγμένη από σχοίνους και βατ' αγκαθωτά, εψήλωνεν εκεί στην όχθη του ποταμού σαν λόφος ολάκερος. Το αγιόκλημα, ο κισσός και η αγράμπελη,

ανθισμένα και μοσχομύριστα άπλωναν επάνω της μανδύαν κάτασπρον και δροσοπεριχυμένον. Ο ζητιάνος επέζεψεν εκεί και με τα χοντρά του χέρια σπρώχνοντας ζερβόδεξα επαραμέρισε τις ρίζες κι έχωσε μέσα το κεφάλι του. Η πατουλιά ήταν κούφια και θεοσκότεινη. Ημέρες ημπορούσε να κρυφθή εκεί ολόκληρη συμμορία ληστών και κανείς να μη την ενοχλήση. Ο Τζιριτόκωστας ήυρε τέλος το μέρος που θα κρύψη άφοβα τους θησαυρούς του. Έπιασεν αμέσως από τ' αυτιά το γαιδουράκι και σπρώχνοντας με τις πλάτες τα κλαδιά, τέλος άνοιξε δρόμο και το έσυρε μέσα. Έπειτα επήρε και το σακκούλι του, το ετύλιξε κουβάρι και το έχωσε μέσα στα πυκνά κωλορρίζα. Έρριξε πάλι περίγυρα ερευνητικό βλέμμα και σαν είδε πως αμέσως το χτήνος άρχισε να μασά με όρεξη τα τρυφερά χαμόκλαδα, εβγήκεν έξω, έκλεισε προσεχτικά την εμπατή, εκοίταξε ζερβόδεξα σε μακρινή απόσταση, μήπως ευρισκόταν κανείς να τον παραμονεύη και, αφού εβεβαιώθηκε για την ασφάλεια των θησαυρών του, επήρε το μπαστούνι και τα σακκούλια του άδεια κι εγύρισε σύνταχα στο χωριό.

Ούτε στο γύρισμά του απάντησε κανένα. Μόνον έξω από το σπίτι του Μαγουλά είδεν όμιλο σκυλιών να γρυλλίζουν και να χυμούν οργισμένα επάνω το ένα στ' άλλο, σαν να επιλονικούσαν ορεχτικό δείπνο· και πέρα αγνάντεψεν ίσκους παράδοξους, ανθρώπους γυμνούς, καβάλλα σε φουρνόξυλα και άλλους ν' απλώνουν τα χέρια, λες κι έδειχναν στον ουρανό είτε και στον Άδη θέση ωρισμένη, για να τινάξουν εκεί τους κεραυνούς είτε τη φρίκη τους. Στα θεάματα εκείνα ο Τζιριτόκωστας άργησε το βήμα του. Εγνώρισε πως όλα ήσαν έργα δικά του και υπερηφανεύθηκε για τη δύναμή του. Των σκυλιών ο όμιλος εκομμάτιαζε το σφαχτό της Κρουστάλλως· και οι παράδοξοι ίσκιοι ήσαν γυναίκες που εβγήκαν να κάμουν στου μεσονύχτου την άγρια προστασία τις μαγγανευτικές του οδηγίες.

– Φαγωθήτε, ζωντόβολα! εψιθύρισε κουνώντας μελαγχολικά το κεφάλι. Δεν σας φτάνει η δυστυχία της ζωής· θέλτε να την μεγαλώνετε και με τα πάθη σας!... Ποιος θα δικάση το ζητιάνο, αν γδύση ως το κόκκαλο τέτοια παλιοπράματα!...

Όταν την αυγή εξύπνησεν ο Τζιριτόκωστας, απόρησε με το άγριο ροχαλητό του παραγιού και βιαστικά εσύρθηκε κοντά του. Ο Μουτζούρης τόσες ημέρες αφημένος στην τύχη του έχει φθάση στα έσχατα. Δεν είνε πλέον τυλιγμένος στα κουρέλια του, όπως πριν, όταν είχε το ρίγος. Τώρα τα εκλώτησεν όλα μακράν και ολόγυμνος επάνω στο χρυσόξανθο άχυρο στέκει ακίνητος, αναμμένος σαν πυρωμένο σίδερο από τον πυρετό. Ο δύσκολος ανασασμός βγαίνει συρίζοντας από το στόμα του και η λαλιά, άναρθρη και ακατάληπτη, μοιάζει με

ραγισμένου σημάντρου ήχο, που θλιμμένος συντροφεύει τον νεκρό στον τάφο του. Το σκοτισμένο πνεύμα του σκοτισμένες βλέπει και τις εικόνες, που περνούν συγκρατητές εμπρός του. Τα χέρια του, τα μισοξυλιασμένα και κατάξερα δάχτυλά του, απλώνονται εδώ κι εκεί, για να συλλάβουν ανύπαρκτα φαντάσματα και πάλι ξαναπέφτουν άτομα και ακυβέρνητα. Ξερό το στόμα και η γλώσσα, δείχνει τη λάβρα την κακή, που καίει μέσα στα σπλάχνα του. Το δύσκολο ανάδεμά τους λέγει τη δίψα την άσβυστη που τον τυραννεί· και το θλιμμένο χαμόγελο, φανερώνει αβασίλευτη την ελπίδα μέσα του. Νερά κρουσταλλένια και δροσερά περιλούζουν τη ράθυμη φαντασία του. Γοργά ποτάμια κατρακυλούν και αντιβογγούν στην ακοή του. Κατάκρυες σταλαγματιές κυλούν πρασινοκόκκινες εμπρός στην όρασή του. Και ο πόθος του ο φλογερός, στη βέβαιη απόλαυση, φανερώνεται με ιλαρό φως στο πρόσωπό του επάνω, και τα χείλη αργοκινούνται ανυπόμονα στην προσδοκία της δροσιάς.

– Ρε Μουτζούρη· ρε, μίλα τ' έχεις; Εγώ 'λεγα πως χωράτευες. Ρε Μουτζούρη, μίλα!... είπε με μισοκομμένη φωνή ο ζητιάνος.

Αλλ' αντί να του μιλήση ο παραγιός, εξακολουθούσεν ακίνητος, απαθής, να ροχαλίζει το υγρό και απελπιστικό ροχαλητό του και να τον κοιτάζει με τα ολάνοιχτα τα ναρκωμένα μάτια του. Ο Τζιριτόκωστας ετρόμαξε, μόλις είδε τα κατάψυχρα εκείνα μάτια τόσο πεισματικά κολλημένα επάνω του. Κρύος ιδρώτας επερίλουσε το κορμί του από τα νύχια έως την κορφή. Γιατί τάχα τον εκοίταζεν έτσι ο παραγιός! Μήπως ήθελε να τον μαλώση που εσκέφθηκε να τον αφήση εκεί και να φύγη; Αλλά να που δεν το έκαμε! Έτσι το εσκέφθηκε· χωρατά να το κάμη. Μήπως ήθελε να του ειπή πως εξ αιτίας του ήρθε σ' εκείνη την κατάσταση! Αλλά ποιος του έφταιγε; Τέτοια ήταν η δουλειά τους. Ας το ειπή του πατέρα του που επήγε και τον ενοίκιασε. Αν δεν έκανε έτσι, δεν θα τον πλήρωνε, βέβαια, τόσον ακριβά. Ή μήπως ήθελε να του ζητήσει μερδικό σ' εκείνα, που εσύναξε χθες από τις γυναίκες που έκρυψε στην πατουλιά! Α! αυτό δεν γίνεται· αυτό δεν γίνεται με κανένα τρόπο!

– Να σώβγη από το νου! εφώναξε δυνατά.

Αλλά το ξαφνικό εκείνο και ασυνείδητο ξεφώνημα, συντροφιασμένο με το ροχαλητό του Μουτζούρη, αντήχησε φρικτό μέσα στον αχυρώνα. Ο ζητιάνος ανατρίχασεν ολόκορμος κι έστριψε γύρω τα μάτια του φοβισμένα, να μάθη πούθε εβγήκεν η φωνή. Πίσω, στους ώμους επάνω και τα λαιμοτράχηλα, κάτι αισθανόταν να τον περιτριγυρίζει αόρατο, να τον πασπατεύη με κατάκρυα και γλιστερά ακροδάχτυλα. Ανησυχία είχεν από τους κούφιους βηματισμούς που άκουγεν αδικαιολόγητους επάνω στο υγρόν έδαφος και τα φτεροκοπήματα που έδερναν απελπιστικά τον

θαμπόν αέρα. Και κάτω από την εντύπωσιν αυτή συμμαζωμένος, καταβαρημένος, ελάχιστος, με κομμένη αναπνοή, ούτε να γυρίση πλέον στον παραγιό τα μάτια, ούτε να κινηθή από τη θέση του ετολμούσε. Κι έξαφνα το τρίξιμο νυχτερίδας, που αργοπετούσε, κυματιστό μέσα στα σύσκοτα τον έκαμε να πιστέψη πως η ψυχή του παραγιού εκδικητική ερχόταν να κολλήση με γαμψά νύχια επάνω του. Κι εμπρός στον άμετρο φόβο επήδησεν αμέσως ολόρθος, έτρεξε στην πόρτα, την άνοιξε βιαστικός, κι εφώναξε δυνατά τραβώντας τα μαλλιά του με φρίκη:

– Βοηθάτε, χριστιανοί!... Πάει ο παραγιός μου, πέθανε, χάθηκε! Αν είστε χριστιανοί, βοηθάτε!...

Έτρεξαν αμέσως στη φωνή του η Κρουστάλλω, η γυναίκα του Μαγουλά, και η γριά Σταμάτω, η μάννα της. Αγγελική η Κράπαινα και Βασίλω η Τζούμαινα και η παπαδιά με την ολόχαρη θυγατέρα της την Παναγιώτα και η Ρούσα, του παρέδρου η γυναίκα και η Αννέτα, η βεργολυγερή θυγατέρα του Μπιρμπίλη, και η Χαδούλαινα.

– Τ' είνε, μωρέ ψειρή· τι κάνεις έτσι; του φώναξεν η Κρουστάλλω.

– Τ' έπαθες, μωρέ, και δερνοκοπιέσαι; τον ερώτησεν η παπαδιά.

– Κλούβια κι άπιαστα, Θε μ'! είπεν η γριά Σταμάτω κάνοντας τον σταυρό της· τ' έχεις, μωρέ, και βάζεις σαν άσβο;

– Το παιδί... ο παραγιός μου πεθαίνει!... απάντησε, δείχνοντας τον αχυρώνα.

Οι γυναίκες δειλοπατώντας επλησίασαν κι εστριμώχθηκαν όλες στη χαμηλόπορτα κι επέρασαν το κεφάλι, μία επάνω από τον ώμο της άλλης, να ιδούν περίεργες. Μόλις όμως εσυνήθισε το μάτι τους στο σκοτάδι του αχυρώνα και αντίκρυσαν το κατάγυμνο σώμα του Μουτζούρη, ετινάχθηκαν όλες έξω κι εσκόρπισαν αλαλάζοντας σαν τις χήνες, ξαφνισμένες από παιγνιδιάρικο λαγωνικό. Ο Τζιριτόκωστας όμως έτρεξε κατόπιν τους, τις εβεβαίωσε πως τίποτε δεν ήταν φοβερό, πως ο παραγιός του εξούσεν ακόμη και τις επαρακαλούσε να πάνε να τον βοηθήσουν τώρα στην ερημιά του. Άνθρωπος ήταν κι αυτός, δεν ήταν σκυλί!

– Μωρ' άει χάσου, κασιδάρη! είπεν η Κρουστάλλω αγαναχτισμένη. Λίγο έλειψε ν' απορρίξω απ' το φόβο μου!...

Τέλος οι πλέον ηλικιωμένες, η γριά Σταμάτω και η παπαδιά και η Τζούμαινα, εκαταπείσθηκαν να τον ακολουθήσουν μέσα στον αχυρώνα. Αλλ' όταν έφθασαν εκεί, ο Μουτζούρης, η τελευταία γέννα της Χαϊδεμένης, το αξιοδάκρυτο θύμα της ζητιανικής αχορταγιάς, είχε παραδώση την υστερνή του πνοή.

– Τώρα, ζωή σε λόγου σου! είπεν η γριά Σταμάτω.

– Στην ώρα φτάσαμε για να του κλείσουμε τα μάτια! επρόσθεσεν η

Τζούμαινα.

– Αχ, καφούλη· να είχες μάννα να σ' έκλαιγε! εψιθύρισεν ο ζητιάνος.

Και πέφτοντας επάνω του άρχισε να κλαίη και να μύρεται, να στηθοδέρνεται και να βογγά απαρηγόρητος. Οι γυναίκες εκάθισαν γύρω στο πτώμα, εσταύρωσαν τα χέρια στο στήθος τους κι έμειναν άφωνες-άλαλες μ' έκφραση θλιμμένη στο πρόσωπο. Ήρθαν έπειτα κι οι άλλες άπ' έξω, η Κρουστάλλω και η Ρούσα και η Κράπαινα, η Παναγιώτα και η Χαδούλαινα, έως την πόρτα στην αρχή, έπειτα θαρρεμένες εμπήκαν δειλοπατώντας μέσα, λες κι εφοβούνταν μήπως ανησυχήσουν την ψυχή του νεκρού, κάπου εκεί πλανημένη, κι εκάθισαν κοντά στις άλλες με την ίδια στάση και με την ίδια έκφραση στο πρόσωπο, αμίλητες και ακίνητες όλες, σαν ξόανα. Και αφού έμειναν για κάμποση ώρα έτσι, με το ίδιο πάλι βήμα μία-μία, σαν ίσκιοι έφυγαν από τον αχυρώνα κι επήγαν να πιάσουν τη δουλειά τους. Μόνον η παπαδιά και η γριά Σταμάτω έμεναν εκεί ακόμη.

– Πέστε, μωρ' γυναίκες, κι ένα μυρολόγι του δόλιου· νιος είνε κι αυτός! είπεν αγαναχτισμένος για την τόση απάθεια των γυναικών ο Τζιριτόκωστας.

– Τι μυρολόγι; ερώτησε με απορία μόλις ανασηκώνοντας το κεφάλι η γριά Σταμάτω.

– Δάκρυα και μυρολόγια δεν ξέρουμ' εμείς, επρόσθεσεν η παπαδιά. Πέθανε, πάει· τι κλαίς εσύ; Ο Θεός τον ήθελε, ο Θεός τον πήρε· δεν φοβάσαι μη βαργομίσης το Θεό!

Οι Καραγκούνηδες από μακρινή με τους Τούρκους συναναστροφή εκληρονόμησαν όλη τη φιλοσοφική απάθειά τους για τον θάνατο. Ποτέ δεν μυρολογούν τον νεκρό τους, ούτε κλαίνε και στηθοδέρνονται. Πιστεύουν ακλόνητα πως τα στηθοχτυπήματα και τα κλάυματα των συγγενών δεν κάνουν άλλο παρά να δυσαρεστούν τον Θεό. Ο Θεός επήρε τον άνθρωπό τους, ναι· αλλά τον επήρε, γιατί τον αγαπούσε. Για τούτο και σπάνια ή καθόλου δεν μαυροφορούν. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, πιστεύοντας ότι όσα έλεγεν η παπαδιά τα έλεγε για να τον παρηγορήση, και αληθινα συγκινημένος, δεν έπαυε τους βόγγους και τους θρήνους του.

– Αχ! έλεγε βαρυστενάζοντας· ποιος θα σε κλάψη, ξένε μου, ποιος θα σε συγυρίση!...

– Ρε, άει χάσου, ψειρή, με τα μυρολόγια σου! εφώναξε πεισμωνμένη κάπως η παπαδιά. Δεν κοιτάς τι θα τον κάμης τώρα.

– Τι να τον κάνω; είπεν ο ζητιάνος· να τον θάψουμε.

– Ο παπάς λείπει και θάρθη βράδυ· δε μπορεί, μαθές, ν' αφήση τη δουλειά του στη μέση! Ν' αφήσης απόψε, κι αύριο πουρνό τον

θάφτουμε.

– Μα να τον αφήσουμε' εδώ μέσα, δεν κάνει· είπεν ο ζητιάνος· να τον κλείσουμε στη βρώμα είνε κρίμα.

– Αμ, τι να τον κάνουμε; τον ερώτησεν η γριά Σταμάτω.

– Να τον πάρτε σε κανένα σπίτι· επρότεινε δειλά εκείνος.

– Ρε, άιντε χάσου! εφώναξεν η παπαδιά θυμωμένη. Έτσι θα σου μπάσω το νεκρό σπίτι μου!...

– Τόσα σπίτια είνε· δεν τον μπάζει κανείς χριστιανός!

– Και βέβαια δεν τον μπάζει. Εμείς τους νεκρούς μας ποτέ δεν τσ' αφίνουμε σπίτι να ξενυχτίσουν. Πέθανε, τον θάψαμε κιόλα.

– Δε χωρούμε οι ζωντανοί και θα βάλουμε και τους πεθαμένους· δε μου βουρλίζεσαι, λιέω! επρόσθεσε και η γριά Σταμάτω.

– Μα κρίμα είνε να τον αφήσουμε' εδώ· επέμεινεν ο Τζιριτόκωστας.

– Σαν είνε κρίμα τι να σου κάνω; είπεν η παπαδιά. Άιντε, σύρ' τονε στου φύλακα το σπίτι. Το σπίτι είνε αφεντικό... Δυό κάμαρες έχει· βάλ' τον στην αχρείαστη. Δεν παθαίνει τίποτα μοναχός ο πεθαμένος.

Το σπίτι, που εκαθόταν ο Βαλαχάς, ήταν εμπρός στο κονάκι, μοναχικό. Πριν ήταν κιουτσέκι βεργοπλεγμένο. Αργότερα ο επιστάτης ηθέλησε να το κάμη σπίτι και με δυο-τρεις χωριάτες το άλειψε λάσπη, το εχώρισε με τοίχο στη μέση, άνοιξε μικρόν εξώστη με δυο-τρεις σανίδες ακάρφωτες κι εστερέωσε τη σκάλα του. Και τα έκαμεν όλ' αυτά, γιατί θα ερχόταν ο πολιτικός του φίλος από τον Τύρναβο συφάμελος, δήθεν για να ξεκαλοκαιριάση εκεί, αλλά περισσότερο για να γνωρισθή με τους χωριάτες και να δημοκοπήση. Αλλά τώρα, αφ' ότου έμενεν εκεί ο Βαλαχάς, ο Τούρκος τού επαραχώρησε γενναιόδωρος ένα δωμάτιο, ενώ το άλλο έμενεν εύκαιρο για τους στρατοκόπους. Εκεί εσυμβούλεψαν οι γυναίκες ν' απιθώση ο Τζιριτόκωστας το άψυχο σώμα του παραγιού. Ο τελωνοφύλακας από προχθές είχε να φανή στο χωριό. Συχνά έτσι έλειπε κι ήταν πιθανόν να μην ερθή κι απόψε. Ο Τζιριτόκωστας δεν έφερε καμμία αντιλογία. Ετύλιξε με τα κουρέλια το πτώμα, το έρριξε στον ώμο και μαζί με τις γυναίκες ανέβηκε και το ξάπλωσε στο γειτονικό δωμάτιο του Βαλαχά. Έπειτα έσυραν λίγο προς τα έξω την πόρτα κι εκατέβηκαν τη σκάλα βιαστικοί, λες κι εφοβούνταν μήπως ο νεκρός σηκωθή και τους ακολουθήση.

Όταν ο Βαλαχάς έφθασε στο δωμάτιό του, τίποτε δεν είδε παράξενο. Η κούρασις του σώματος και του μυαλού του εξακολουθούσε να τον κρατεί αδιάφορο σε όλα. Από την ώρα που άφησε τη βουρλιά, έως ότου έφθασε στο χωριό, μόνον η θέλησις οδηγούσε το μισοπαράλυτο σώμα του μέσ' από τα χωράφια και τις κακοτοπιές. Μόνη του επιθυμία ήταν να ξαπλωθή στο κρεβάτι του γοργά. Και τώρα ριχμένος εκεί με τα σκέλια

τεντωμένα, τα χέρια σταυρωτά πίσω από το κεφάλι του, τα ματόφυλλα μισανοιγμένα, κλωθογουρίζει παράδοξες ιδέες και συναισθήματα μέσα του.

Απ' έξω έρχεται σιγαλή και αποκοιμιστική η ολιγόστιγμη ζωή του χωριού. Των χτηνών τα μουγκρίσματα και των ανθρώπων οι φωνές φτερουγίζουν μέσα στο δωμάτιο και τις βλέπει, του φαίνεται, σαν ξερά πλατανόφυλλα, που τα στριφογουρίζει ο σίφουνας. Και το παράδοξο θέαμα κάνει τέτοια εντύπωση στο πνεύμα του, ώστε τα βρίσκει όλα καλά κι ευτυχισμένα. Τι καλοί άνθρωποι αυτοί οι Καραγκούνηδες! Τι ήσυχη και ζηλευτή εκείνη η ζωή τους! Όλη την ημέρα δουλειά· το βράδυ ραθυμία και ανάπαισις. Δεν φροντίζουν τίποτε άλλο παρά το καθημερινό τους. Δεν έχουν άφαστους πόθους, ούτε τρανά όνειρα. Γεννώνται και πεθαίνουν εκεί στον τόπο τους, χωρίς να λογαριάζουν, αν βρίσκεται άλλος κόσμος μακρύτερα, ούτε να θέλουν να τον ιδούν και να τον απολάψουν. Αλήθεια· τι ευτυχισμένοι άνθρωποι!... Και μετανοεί τώρα, γιατί τόσον καιρό επέρασε δίχως τη συντροφιά τους, τόσο τους επεριφρόνησε! Βρίσκει ότι πολύ τους αδίκησε με τις προλήψεις του και δεν έκαμε καθόλου καλά. Πιστεύει πως αυτοί, βέβαια, έγιναν δυστυχισμένοι από την περιφρόνησή του και συλλογίζεται πώς να τους περιποιηθή. Κι έξαφνα αισθάνεται ακατανίκητη διάθεση να τρέξη κάτω, να τους κράξη όλους, να τους αγκαλιάσει και να τους φιλήσει σαν αδέρφια.

Το λιανόκερο, κολλημένο στον τοίχο και αναμμένο, χύνει με τη μικρή γλωσσίτσα του μελαγχολικό φως περίγυρα. Αφίνει στο σύθαμπο την καλαμοπλεγμένη οροφή και τις αραχνιασμένες γωνίες και τους τοίχους τους αμίστριτους και φωτίζει μόνον τα πλησιέστερα σε μικρήν αχτίνα. Φωτίζει έν' ανισόρροπο τραπέζι με τα λιγδωμένα φύλλα της υπερεσίας κι ένα άπλυτον νταβά με αποφάγια· ένα σκαμνί κανωμένο από άγρια και απελέκητα ξύλα και τη μοναχή προκόβα, που χρησιμεύει για στρώμα και για σκέπασμα στο χιλιάρφανο κρεβάτι του. Και ξαναμμένος τώρα, νευρικός, τα μισοβλέπει και αναστενάζει και μαυροσυλλογίζεται. Αχ, Καρώνης και πάλι Καρώνης! Τι διάβολο αυτός ο κόσμος να μην ημπορή να καταλάβη πως δίχως τον Καρώνη δεν ζη ούτε ώρα η Ελλάς!...

Αλλ' ενώ μισοσηκώνεται για να κάμη την πρώτη επιθυμία, ξαναπέφτει κουρασμένος ο Βαλαχάς. Οι ιδέες του άλλαξαν πάλι δρόμο γιαμιάς. Ποτέ δεν θ' αγαπήσει τη ζωή του χωριού· ποτέ στον αιώνα! Ας ημπορούσε να μη τους έβλεπε ποτέ· ποτέ να μη τους άκουε και να μη τους έσμιγεν αυτούς τους ανθρώπους! Ζουν τάχα κι εκείνοι. Τι θέλουν και ζουν στον κόσμο! Ποια είνε η χαρά, ποια η απόλαυσίς τους! Τάχα ποια να είνε τα δώρα τα μαγικά, τα φίλτρα τ' ακατανίκητα, που τους

χαρίζει η ζωή και τόσο την αγαπούν, τόσους βάνουν αγώνες σωματικούς για να την κρατήσουν! Πώς δεν παίρνουν όλοι μια στιγμή τα μαχαίρια στο χέρι και μονόγνωμοι να χτυπηθούν συνατοί τους, άντρες και γυναίκες και παιδιά μαζί, να ξεσχίση ένας τον άλλον, ως που να πέσουν νεκροί, να φάγη το χώμα σάρκες αχόρταγα, όπως πίνει αχόρταγα και τον ιδρωτά τους, και να λείψη μια για πάντα η δούλη αυτή γενεά μέσ' από την αγκαλιά της ελευθερίας και του φωτός!

Έξαφνα μέσα στην κάρωσή του άκουσε πατήματα κι είδε στην πόρτα δύο χωριατόπαιδα. Έμπαιναν φυλαχτά κι ελαφρά κι εγύριζαν εδώ κι εκεί τα μάτια τους με φόβο και περιέργεια ανίκητη, ως που έφθασαν κοντά στο κρεβάτι του.

– Τ' είνε, μαρέ; τους εφώναξεν ο τελωνοφύλακας από τη θέση του.

Αλλά τα παιδιά τρομαγμένα έβγαλαν φοβερή κραυγή και ετινάχθηκαν αμέσως έξω. Εκείνος άρχισε τα γέλοια. Πολύν καιρό είχε να γελάση με τόση νευρική δύναμη. Τα ζωντόβολα! Ως και τη φωνή του τρομάζουν!

Αλλ' ενώ ακόμη εξακολουθούσε να γελά και να υπερηφανεύεται για τον εαυτό του και το αθέλητο κατόρθωμά του, κάτω στην αυλή αντηχούσαν οι φωνές των παιδιών κι έφθαναν επάνω τρεμάμενες:

– Ο πεθαμένος!... Εσηκώθηκεν ο πεθαμένος!...

– Πεθαμένος! εσυλλογίσθηκεν έκπληχτος ο Βαλαχάς, κρατώντας τα γέλοια. Ποιος διάβολος είνε πεθαμένος!...

Εσηκώθηκεν από το κρεβάτι του κι έσκυψε να ιδή κάτω στο πάτωμα τα πράγματα, που έρριξαν τα παιδιά κατά την ώρα της φυγής τους.

Ήταν ένα χιλιοτρυπημένο βρακί, ένα λιγδωμένο φέσι, ένα πουκάμισο μυριομπαλωμένο, τρία πεντάρικά κεριά και λίγα σπειριά λιβάνι. Μπρε! Αληθινά ήταν σάβανα για νεκρόν. Αλλά πού ήταν ο νεκρός;

– Μαρέ, να μη με πήραν για πεθαμένο! εσκεφθηκε.

Κι επήγε ν' ανοίξη την πόρτα για να δη έξω. Μόλις όμως επρόβαλεν εκεί, χαλάζι έπεσαν οι πέτρες επάνω του και άγριες φωνές ηχολόγησαν. Οι χωριάτες όλοι, άντρες και γυναίκες και παιδιά, με τα σύνεργα της δουλειάς τους αρματωμένοι, με στειλιάρια και κοπάνους και αξίνες και πιστόλες, φοβεροί, άγριοι, έζωναν περίγυρα το σπίτι του Βαλαχά.

– Γιατί, ρε παιδιά· τι σας έκαμα; ηθέλησε να τους φωνάξη.

– Μέσα, πεθαμένε· μέσα, θεοκατάρατε, κολασμένε, βρυκόλακα!... απάντησαν θυμωμένοι εκείνοι.

Και άρχισαν να ρίχνουν πιστολιές, να πετούν πέτρες και ξύλα παντού, στην πόρτα, στα παράθυρα, στη σκεπή επάνω, με πείσμα μεγάλο, λες και ήθελαν να θάψουν από κάτω τους ολόκληρο το σπίτι του τελωνοφύλακα κι εκείνον μαζί.

– Βρυκόλακα! Κολασμένε! Θεοκατάρατε!... εφώναζαν άγρια και

βραχνιασμένα, σαν λυσσασμένα μαντρόσκυλα.

– Μαρέ παιδιά!...

– Στην τρύπα σου γρήγορα! Στην τρύπα σου, να μη σε κάψουμε, βρυκόλακα!...

Ο Βαλαχάς εσάστισεν. Εμαντάλωσε την πόρτα και απελπισμένος άρχισε να μαλλοτραβιέται. Τι να κάμη και τι να συλλογισθή δεν ήξευρε. Τι διάβολο! Πέθανα χωρίς να το ξεύρω! έλεγε· βρυκολάκισσα χωρίς να το νοιώσω!

Έπεσε στο κρεβάτι του και άρχισε να κλαίη και να μύρεται.

Αχ, τύχη! Άτιμη και άραχλη τύχη! Τον κάνεις από οικογένεια τον άνθρωπο· του δίνεις να έχη θείο από πατέρα τον Ραζικότσικα, τον ηρωικό πρόμαχο του Μεσολογγιού, και από μάννα ξάδερφο τον Μακρή, τον περίφημο κλέφτη του Ζυγού! Τον θέλεις να έχη από ξάδερφο ανηψιό τον Ντεληγιώργη και από ανηψιό τριτοξέδερφο τον Τρικούπη! Τον γεννάς ολάκερο χταπόδι με τους αποκλαμούς του πιασμένους αξεκόλλητα σε όλα τα μεγάλα σπίτια του τόπου, αλλά δεν του δίνεις και λίγον παρά! Θα τον έβλεπες τότε, μόλις έκαναν να τον κουνήσουν από τη Γλαρέντσα, ευθύς να πετάξη την παραίτησή του κατάμουτρα κι έτσι περήφανα να γράψη, πως δεν υπερειεί με άλλον κυβερνήτη, γιατί δεν παραδέχεται κανέναν άλλον Σωτήρα παρά μόνον τον Καρώνη!... Όχι που βρίσκεται τώρα στην άλλη άκρη του κόσμου για λίγες ψωροδραχμές και υποφέρει, ό,τι υποφέρει! Ακούς! Πού αλλού ειπώθηκε να πεθαίνει κανείς, ενώ είνε ζωντανός, και να βρυκολακιάζη, πριν πεθάνη!

– Μην έβγης όξου γιατί σε κάψαμε!... Στάχτη-μπούλμπερη θα γένης εσύ και το κουφάρι σου!... ηχολόγησαν πάλιν έξω οι φωνές.

Κι εξανάρχισαν συγκρατητά οι πιστολιές και τα ξύλα και τα λιανολίθαρα. Το σπίτι όλο έτρεμεν από τα χτυπήματα και από τον θόρυβο. Τα ξυλοκεράμιδα της σκεπής εβροντομαχούσαν κι εστέναζαν. Τα παράθυρα σε κάθε χτύπημα εσειούνταν, λες και ήθελαν να ξεβιδωθούν και να φύγουν από τις κλάπες τους· οι τοίχοι αναπηδούσαν σύγξυλοι. Άγριοι πολιορκητές οι χωριάτες, δεν ετολμούσαν να πλησιάσουν, αλλά και δεν ήθελαν ν' απομακρυνθούν.

Οι Καραγκούνηδες, μόλις εγύρισαν στο χωριό, έμαθαν το θλιβερό τέλος του Μουτζούρη και το προσωρινόν απίσθωμα του πτωμάτου εκεί, στο αδειανό σπίτι του αφέντη. Ο Τζιριτόκωστας και η παπαδιά και η γριά Σταμάτω εβεβαίωσαν τον Μαγουλά, που ανησυχούσε για τον τελωνοφύλακα, ότι αυτός ούτ' εφάνηκε καθόλου, ούτε θα ερχόταν απόψε. Στις τρομαγμένες λοιπόν εκείνες φωνές των παιδιών και τις διαβεβαιώσεις των, πως είδαν φως φανερά τον πεθαμένο να σηκωθή και να τρέξη κατά πάνω τους, όλοι επείσθησαν πως ο Μουτζούρης

εβρυκολάκισσε. Όταν μάλιστα άκουσαν και την παραπονεμένη φωνή του Βαλαχά κι είδαν το κεφάλι που επρόβαλε από την πόρτα, άφηκαν πλέον κάθε αμφιβολία. Ο Τζιριτόκωστας εβεβαίωσε πρώτος ότι αναγνώρισεν αμέσως τη φωνή του παραγιού του· πως είδεν ολοφάνερα και την πληγή που είχε στο φουσκωμένο πρόσωπό του. Έπειτα το εβεβαίωσαν και οι γυναίκες, η παπαδιά πρώτη και η γριά Σταμάτω και όλες οι άλλες κατόπιν.

– Μωρέ, 'σάν να μου φάνηκε πως ήταν ο φύλακας· είπε με δισταγμένη κάπως φωνή ο Μαγουλάς.

– Α, μπα! τον έκοψεν αμέσως ο Τζιριτόκωστας με πεποίθηση· δε γνωρίζω εγώ τον παραγιό μου!...

– Έπειτα οι βρυκολακιασμένοι φαίνονται όπως τους αρέσει· επρόσθεσεν ο Παπαρρίζος.

– Καλέ, ο φειρής ήταν! Μπα, φουρτούνα που έπεσε στο κεφάλι μας!... εβεβαίωσε μισοτρέμοντας από φόβο η παπαδιά.

Κι εσυμφώνησαν τέλος όλοι, άντρες, γυναίκες και παιδιά, πως είδαν ολοφάνερα τον Μουτζούρη αναστημένον εμπρός στην πόρτα του σπιτιού. Η ψυχή τους, αναθρεμμένη μέσα στη δεισιδαιμονία και το μυστήριο, ήταν έτοιμη όλα να τα παραδεχθή και να τα πιστέψη. Κρύος φόβος τούς εκυρίεψεν ευθύς έως το κόκκαλο. Πρώτη σκέψις τους ήταν να τρέξουν και να μανταλωθούν στα σπίτια τους, να τυλιχθούν καλά με όσα είχαν σκεπάσματα, από τα πόδια έως το κεφάλι και να μη ρίξουν βλέμμα έξω, αν δεν έφθανε μεσημέρι την ακόλουθη ημέρα. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας είπε πως δεν ήταν καθόλου φρόνιμον αυτό. Ο βρυκόλακας αφημένος ελεύθερος μέσα στην κρύα νύχτα, ήταν φόβος να κάμη μεγαλύτερη καταστροφή. Θ' ανέβαινε σε κάθε μία σκεπή, θα έρριχνε μέσα τη λαστιχένια μύτη του και θα ερροφούσε σαν τρόμπτα το αίμα όλων έως την αυγή. Προτιμότερο ήταν να ξενουχτίσουν εκεί, περίγυρα στο σπίτι και να τον εμποδίσουν να έβγη έξω. Ο Παπαρρίζος με τους εκκλησιαστικούς εξορκισμούς κι εκείνος με τα μάγια του ήσαν ικανοί να το κατορθώσουν.

Ο ζητιάνος όμως ούτε τα μάγια του επίστευεν, αλλ' ούτε και το βρυκολάκισμα του παραγιού του. Ποτέ τέτοιες προλήψεις δεν εκόλλησαν στο θετικό εκείνο πνεύμα. Και όχι γιατί έτυχε καλύτερης ανατροφής, είτε γιατί στον τόπο του δεν έχουν δεισιδαιμονίες. Χωριό της Ελλάδος δεν ημπορεί ακόμη να καυχηθή κανένα για τέτοια πρόοδο. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, αφ' ότου εμεγάλωσε κι εβγήκε στα ταξίδια, τόσες φορές ευρέθηκε στην ανάγκη να επιβάλη μόνος του φαντάσματα κι εξωτικά στο πνεύμα ευκολόπιστων ανθρώπων και τόσες φορές πάλι ο ίδιος να τα διαλύση με τα ξόρκια του, ώστε κατόνησε να συλλογισθή,

πως κι εκείνα που ετρόμαζαν αυτόν μικρότερον, δεν εχρωστιούνταν παρά στη ζωηρή φαντασία και την επιδεξιόσύνη άλλου θεομπαίχτη. Εκτός τούτου ο ζητιάνος το κοντόβραδο είχεν ιδή τον Βαλαχά που εγύρισε στο σπίτι του. Άκουσε και τη φωνή του και τη φυσιογνωμία του εγνώρισε, όταν έβγαλε το κεφάλι έξω από την πόρτα. Δεν ήταν τυφλός αυτός, ούτε φοβισσάρης, όπως οι χωριάτες! Δεν εμολόγησεν όμως την αλήθεια, γιατί δεν τον εσύμφερε. Αφού η τύχη τού έδινεν μέσον να εκδικηθή, γιατί αυτός να το διώξη; Δεν ήταν τόσον ανεξίκακος, όχι! Τουναντίον μάλιστα, όταν είδε τον τελωνοφύλακα στη διάθεσή του, όλο το μίσος που αισθανόταν από προχθές λουφασμένο στα βάθη της ψυχής του, ανέβηκε μεγαλοδύναμο στην επιφάνεια. Τα γρονθοκοπήματα και ο εξευτελισμός, που έπαθεν εμπρός στους χωριάτες δίχως δικαιολόγημα, ούρλιαζαν και αλυχτούσαν τώρα μέσα του κι εζητούσαν σκληρή εκδίκηση. Και για να την επιτύχη δεν εχρειάζονταν και πολλά πράγματα. Έφθανε μόνον να μεγαλώση τον φόβο των χωριάτων και να κεντήση τη δεισιδαιμονία τους.

– Πήγαινε, παπά μου· βάλε γλήγορα το πετραχήλι σου· είπε με φοβισμένον ήθος. Κι εσείς φέρτε μου λίγο μέλι.

Τρεις δυνάμεις απειλούσαν τώρα τον τελωνοφύλακα· η θρησκεία, η δεισιδαιμονία και η αγυρτεία. Τρεις φοβερές δυνάμεις, αγριοπρόσωπες και φιδοπλόκαμες σαν τις Ερινύες του αρχαίου ελληνικού κόσμου, μεταφερμένες στη νεώτερη κοινωνία με όλη τη φρίκη και την αηδία τους. Μεγάλα πνεύματα της χριστιανοσύνης, ξάστερα και αμόλυντα σαν τα νερά της Κασταλίας, ποιος ηξεύρει από τι αναγκασμένα –ίσως από χρεία να καταπλήξουν τον λαό τους, ίσως από άστοχη ενέργεια στο θεμέλιωμα της παντοδυναμίας του Όντος που ελάτρευαν–, έρριξαν τον σπόρον άφθονο στα βιβλία τους. Η αμάθεια δειλή και ακυβέρνητη άρπαξε τον σπόρο στα γόνιμα χώματά της, τον ανάστησε καρποφόρον και πικρόχυμο, τον εμεγάλωσε και ήρθεν η αγυρτεία πρόθυμη να θερίση τον καρπό και να τρυγήση τα κέρδη της. Ο Τζιριτόκωστας ανάλαβεν απρόσκλητος την αρχηγία του κινήματος. Έπεισε τον Παπαρρίζο να φορέση το μισοτριμμένο πετραχήλι του, να πάρη το Μέγα Αγιασματάριο στο χέρι και κάτω από τ' ολότρεμο φως ενός κεριού ν' αρχίση την απαγγελία των εξορκισμών:

– *Εξορκίζω σε τον αρχέκακον της βλασφημίας· τον αρχηγόν της ανταρσίας και αυτουργόν της πονηρίας!... Εξορκίζω σε τον εκριφθέντα εκ της άνω φωτοφορίας και σκότει βυθού κατενεχθέντα διά την έπαρσιν!... Ορκίζω σε πνεύμ' ακάθαρτον κατά του Θεού, Αδωνάϊ, Ελοϊ, Θεού Παντοκράτορος!...*

Ο παπάς, που πάντοτ' εδιάβαζε την εκκλησιαστικήν ακολουθία

συλλαβή προς συλλαβή, σαν ατρόχιστη μηχανή, που κόβει φελλοβουλώματα, χωρίς να γνωρίζει τη σημασία και χωρίς να αισθάνεται την ποιητική μεγαλορρημοσύνη της, τώρα έμοιαζε με θεόπνευστον και αυστηρόν ιεροκήρυκα. Στην πνευματική μόρφωση δεν ήταν καθόλου ανώτερος από το ποίμνιό του. Είχε τις ίδιες προλήψεις και τα ίδια πάθη. Τη θεία μυσταγωγία την έκανεν απλώς και μόνον γιατί ήταν υποχρεωμένος να την κάμη. Όταν όμως τον επροσκαλούσαν να βγάλη δαιμόνια, ν' αφορέση κακόγνωμα στοιχειά και ανθρώπους, να λύση μάγια είτε να διώξη από την εξοχή καταστεφτικά ζωΰφια, εγενόταν φοβερός επιτιμητής, γιατί είχε βοηθό την τυφλή πίστη του. Αν δεν εννοούσεν, εμάντευεν όμως τις λέξεις. Αισθανόταν μέσα του την αυστηρότητα και τη φριχτή δύναμή τους κι εβάδιζεν εναντίον των απεριτμήτων αλλοφύλων. Στραγγαλισμένους τώρα, μισοφαγωμένους από την αγανάχτηση ετίναζε τους εξορκισμούς, σαν μύδρους εναντίον του σπιτιού του Βαλαχά. Τα ψαρά μαλλιά του, που τ' ανακάτωνεν ο κρύος άνεμος περίγυρα στο κεφάλι, έδιναν άγρια κι επιβλητική μεγαλοπρέπεια στο σύνολόν του. Το πρόσωπό του κατακόκκινον από το θυμό· τα μάτια του φλογερά· τα χείλη του, που εμισότρεμαν στην απαγγελία των λέξεων, σαν να εφοβούνταν κι εκείνα την καυστική τους δύναμη, έχυναν περίγυρα τη φρίκη ανήλεη και αστόμωτον τον τρόπο. Δεν ήταν πλέον ο ταπεινός παπάς του Νυχτερεμιού, αλλ' αυτός ο Μέγας Βασίλειος, της Εκκλησίας, ο στύλος, ο ιεράρχης της χριστιανικής θρησκείας ολόκληρος, όταν μέσα στο ερημικό κελί του, φλογερός εσύνθετε τους εξορκισμούς εναντίον του μισητού εχθρού της ανθρωπότητας. Τον εζητούσε παντού, όπου και αν εχωνόταν, με οποιαδήποτε υπόσταση και αν ευρισκόταν, είτε *«ως άρρεν, είτε ως θήλυ, ή ως ερπετόν ή ως πετεινόν νυκτιάλον ή κωφόν ή άλαλον»* και τον εδιάταζεν αμέσως να φύγη, να χαθή, και τον εφοβέριζε πως *«ράβδος σιδηρά και κάμιнос πυρός και τάρταρος, και οδόντων βρυγμός»* επερίμενε την παρακοή του.

Ο Τζιριτόκωστας εμπρός στην εκπληχτική μεταμόρφωση του Παπαρρίζου εφοβήθηκε μήπως χάση τη βαρύτητά του. Δεν ήθελεν άλλος να του πάρη την αρχηγία σε τέτοια περίσταση. Είχε καταστρώση το σχέδιό του τέλειο για να εκδικηθή τον τελωνοφύλακα. Αλλά το σχέδιό του θα το έφερνε σε τέλος, μόνον αν τον εβοηθούσαν οι χωριάτες. Και για να τον βοηθήσουν έπρεπε να πεισθούν, πως μόνον από τα χέρια εκείνου εκρεμόταν η σωτηρία τους. Έπρεπε να τον αναγνωρίσουν όχι μόνον αρχηγό και σύμβουλο του κινήματος, αλλ' αυτόχρομα δύναμη υπεράνθρωπη, των στοιχειών και των πνευμάτων μόνον κύριον και κυβερνήτη. Αρχισε λοιπόν αμέσως να γυρίζει εδώ κι εκεί ακούραστος, να

κοιτάζει άγρυπνος παντού, χάμω στη γη και ψηλά στον αιθέρα, στις κούφιεσ αστρέχεσ είτε στη σκεπή επάνω είτε του τοίχου τις τρύπεσ, ανήσυχος μήπωσ εύρη έξοδο και φύγη απ' εκεί ο φοβερός βρυκόλακασ. Εβούτησε τα δάχτυλά του στο μέλι κι εσταύρωσε κάθε κούφωμα, τη σκάλα, τα παράθυρα, την πόρτα, τις ξυλοδεσιές· έχρισεν εδώ κι εκεί τον τοίχο και τις γωνίες, πάντοτε με προφύλαξη και σκέψη να μη λαθέψη τίποτε, ούτε μια τρίχα στην απόσταση· να μην ξεχάση κανένα σταυρό στο μέτρημα· να μη λησμονήση κανένα χεροκίνημα απ' όσα εχρειάζονταν για να γίνουν απαραβίαστα τα μάγια του.

Έπειτα με τα ίδια δάχτυλα έσυρε στρογγυλή γραμμή κάτω, περίγυρα στο σπίτι, εχάραξε με το μπαστούνι του κύκλους και πεντάλφεσ στους τοίχους κι έπειτ' άρχισε να κινή σαν ανεμόμυλου φτερά τα χέρια στον αέρα και να φυσά, ζερβόδεξα, ψηλά και χαμηλά, εμπρός και πίσω του, απλώνοντας τον λαιμό σαν χήνα. Και σύνωρα εβροντοπατούσε το ποδάρι του στη γη πεισματικά· αγρίευε το πρόσωπο· εγροθοκοπούσε τον αέρα· εγούρλωνε τα μάτια του κι ήταν όλος ξάναμμα και οργή. Κι έξαφνα μ' επιδεξιόσύνη μεγάλη έχωσεν αστραπή τα χέρια στις τσέπεσ του καπότου και γιαμιás τα ετίναξε ψηλά ορθάνοιχτα.

– Ζουπχανέμ γιαμαλή! Μπεϊντούρ φικουλί!... εφώναξεν αγριοκοιτάζοντας το σπίτι.

Αλλά την ίδια στιγμή επάνω στη στέγη στεναγμός θλιμμένος αντήχησε και θόρυβοσ δυνατός, σαν να εσκόρπισεν άορατο χέρι σωρόν τα λιανολίθαρα. Φωνή αγωνιάσ εβγήκεν από τα στήθη των χωριάτων όλων. Ο Παπαρρίζοσ πρώτοσ έχασε το θάρροσ· η πίστισ του κι εκείνη εκλονίσθηκε· οι εξορκισμοί έσβυσαν στα χείλη του, σαν αναμμένο σίδερο που σβύνει τσιτσιρίζοντας μέσα στην αφλόγιστη ενέργεια του νερού. Ο πάρεδροσ, ο Μαγουλάσ, ο Κράπασ και οι άλλοι όλοι άφησαν να πέσουν από τα χέρια τουσ τα πολεμικά σύνεργα κι έμειναν ακίνητοι στη θέση τουσ, σαν απολιθωμένοι. Τα γυναικόπαιδα, χεροπιασμένα όλα μαζί, στριμωμένα κοντά τουσ, σαν κοπάδι προβάτων που ριζώνει στο μαντρί όταν ακούση το ούρλιασμα λύκου, εχαμήλωσαν το κεφάλι κι επεριπλέχθηκαν ένα κοντά στο άλλο κι εχώνεψαν μέσα στα τρεμάμενα σκέλια τουσ με άφωνο θρήνο, ζητώντασ προστασία και απαραβίαστο καταφύγιο. Όλοι επίστεψαν πωσ ο θόρυβοσ εκείνοσ ήταν ο τελευταίοσ αγώνασ του βρυκόλακα. Ήθελε να σπάση τα δυνατά δεσμά που του έβαλε με τα μάγια του ο ζητιάνοσ και να πεταχτή έξω. Ήρθαν ανάκατα στ' αυτιά τουσ τυμπάνων ήχοι και θρήνοι ανθρώπινοι· βελάσματα προβάτων και τσακαλιών ωρυγέσ και σκύλων λυσσασμένων αλυχτήματα· φτερνοκοπήματ' αλόγων και βρεφών κλάυματα· στηθοχτυπήματα κολασμένων και τραγοúδια γλυκόφωνα· κούφιοι

δαρμοί και δοντιών τριξίματα και κοκκάλων ξεροί χτύποι, συναρμένα όλα στην φοβισμένης φαντασίας των τα φτερά και κλωθογουρισμένα σε ανεμοστρόβιλο φρίκης και απελπισίας. Ακόμα ένα τέτοιο αγώνα αν έκανεν ο βρυκόλακας, βέβαια θα κατώρθωνε να ελευθερωθή. Τι να ημπορέσουν και τα ξόρκια σε τέτοιο στοιχειό!

– Αμάν, σώσε μας!... εψιθύρισαν με τρεμάμενη φωνή στον ζητιάνο.

Ο Τζιριτόκωστας ενόησε τώρα την απελπισία τους. Όλους τους είχε στην εξουσία του. Και στη φωτιά αν τους έλεγε να πηδήσουν, θα επηδούσαν χωρίς δισταγμό. Τώρα να μάθη ο τελωνοφύλακας ποιον εποδοκύλισεν άσπλαχνα προχθές!

– Βρε παιδιά, είπε σοβαρά· κι εγώ το θέλω να σας σώσω. Βλέπετε πόσα κάνω για σας! Μα έχει δύναμη πολλή ο αναθεματισμένος. Λίγο ακόμη και θα μας πάρη τη σκεπή να φύγη!

– Να φύγη... εψιθύρισεν ανατριχιάζοντας ολόκορμος ο Παπαρρίζος.

Και το ιερό βιβλίο εκυλίσθηκε από τα χέρια του στη σκόνη του δρόμου, σαν όπλο φοβερό, που μένει άνεργο στα χέρια δειλού πολεμιστή.

– Ναι· απάντησεν ο ζητιάνος· και τότε αλλοίμονο στο χωριό!

– Πωπωπώ! ωλόλυξαν οι γυναίκες τραβώντας τα μάγουλά τους.

– Τι να κάμουμε; εψιθύρισαν οι άντρες κοιτάζοντας με αγωνία τον ζητιάνο.

– Να τον κάψουμε. Μαζώξτε ξύλα, κούτσουρα, ανάφτε φωτιές να τον κάψουμε.

– Ναι, είπε πρόθυμος ο Παπαρρίζος, κι εγώ το ξέρω. Έτσι και στη Ραψάνη έκαψαν το βρυκόλακα·έχυσαν ασβέστη και τον έκαψαν μέσα στον τάφο του.

Αλήθεια, είπε ο Τζιριτόκωστας· με ασβέστη τούς καίνε. Ετούτος όμως δεν είναι στον τάφο και θέλει φωτιά.

– Ναι, φωτιά!... φωτιά!... αγριοφώναξαν οι χωριάτες πρόθυμοι.

Και όλοι, άντρες, γυναίκες και παιδιά, έτρεξαν στα σπίτια, εσύναξαν παλιόξυλα και καλαμιές και σβουινές βωδίσες και τις εσώριασαν ολόγυρα στο σπίτι του Βαλαχά. Ο ζητιάνος εμούτζωσε τους σωρούς τρεις φορές, εψιθύρισε το κατάλληλο ξόρκι, εβροντοχτύπησε τα πόδια του στη γη, λες κι εδιάταζε να προβάλλη από τα σκοτεινά έγκατά της στον υγρόν αέρα πνεύμα υπόγειο. Και αληθινά το παντοδύναμο πνεύμα επρόβαλε στη στιγμή. Δίχως προσάναμμα, δίχως σπίρτο, καπνός εγλίστρησε ράθυμος μέσ' από τα ξύλα, τριγμοί ακούσθησαν κι έξαφνα γλώσσες πύρινες ετινάχθηκαν μεσούρανα κι εσκέπασαν το σπίτι αόρατο κι έχυσαν περίγυρα άγριο και μεγαλοπρεπές το φεγγοβόλημά τους.

– Μέσα, βρυκόλακα!... στάχτη-μπούλμπερη θα γένης,

τρισκατάρατε!... ούρλιαζαν οι χωριάτες συφάμελοι.

– Φοβήθητι, φύγε, δραπέτευσον, αναχώρησον, δαιμόνιον ακάθαρτο κι εναγές!... αγριοφώναξε και ο Παπαρρίζος, συνεχίζοντας τους εξορκισμούς του *Αγιασματαρίου*.

– Ελέφ, ζουχάμ, ρεείλ, χασαμεήλ!... εφώναξε και ο Τζιριτόκωστας αρχίζοντας τα μαγικά του.

Τα χτήνη του χωριού στις κακοτράχαλες εκείνες φωνές, που δεν είχαν τίποτε ανθρώπινο μέσα τους, και στην φωτιάς το σύφλογο γρήγορα άρχισαν να προσθέτουν τη δύσκολη αρμονία τους. Κουφοί χτύποι, άγριου και απελπισμένου παλεμάτου μηνύματα έβγαιναν από κάθε σπίτι. Τ' άλογα, δεμένα στα παχιά τους, άρχισαν να κλωτσούν ανυπόμονα και να χτυπιούνται στους τοίχους και τις κάσες της φάκνας των, να σηκώνουν τη σκεπή με τα κεφάλια και να χλιμιντρίζουν βραχνά και φοβισμένα. Τα βώδια και τα βουβάλια έβγαζαν μελαγχολικό το βαρύ τους μούγκρισμα. Τα γαϊδούρια εγκάριζαν· εβέλαζαν τα πρόβατα μέσα στα μαντριά και τα σκυλιά με την ουρά χωμένη στα σκέλια, το τομάρι αναμαλλιασμένο, εκλωθογύριζαν ανάμεσα στα πόδια των χωριάτων δειλοπερπάτητα κι έγρουζαν αδιάκοπα, ρίχνοντας απ' ώρα σ' ώρα κι εν' αλύχτημα σαν ξαφνιασμένα.

Αλλά και τ' άφωνα χτίρια, τα χαμόσπιτα και τα κιουτσέκια και το κονάκι με τα σκοτεινά και ορθάνοιχα σαν άσαρκες σαγόνες χάσματα των αστρεχών, τις σχισμάδες των και τα λακκώματα και τις καμπουριασμένες σκεπές των· καθώς έπεφτε η λάβρα επάνω τους κυματιστή και πότε τα αιματόβαφε, πότε τ' άφινε πάλι στον ίσκιο μαυρειδερά, άφωνα, εφάινονταν λουφασμένα και κατάφοβα από τον άφευκτο κίνδυνο, που απειλούσετο χωριό.

Ο Βαλαχάς μέσα στην αποπνιχτικήν ατμοσφαίρα, που έβραζε περίγυρά του, αναγκάσθηκε ν' αφήσει την αδιαφορία. Επήδησεν αμέσως από το κρεβάτι κι έτρεξε στο παραθύρι. Από τα χάσματα του παραθυριού είδεν έξω τις άγριες φωτιές, ψηλές και κυματιστές να τινάζονται με κατακόκκινη χήτη επάνω του· άκουσε στο ανεμιστό τριζοβόλημά τους την απειλή κι αισθάνθηκε κατά πρόσωπο καυστικό το χνώτο τους. Απελπισία τον έπιασε τότε και όλα του τα μέλη ελύθησαν. Στην αρχή όλα τα επήρεν ο Βαλαχάς πως ήρθαν από κάποια παρεξήγηση κι εύκολα επίστεψε πως θα εδιορθώνονταν. Όταν όμως είδε τις φωτιές και ακόμη περισσότερο όταν είδε τον ζητιάνο αρχηγόν όλης της φοβερής προσβολής, εμάντεψε τα πάντα. Εθυμήθηκεν αμέσως το κλωτσοπάτημα, που του έδωκε προχθές, όταν τον έπιασαν τα νεύρα του. Τώρα βέβαια ήθελε να τα πάρη πίσω τα δανεικά του. Συμπάθειες στο χωριό δεν είχεν αυτός. Άλλως τε ούτε και τις εζήτησε ποτέ. Τώρα

όμως εκαταλάβαινε πως αυτό και μόνον έφθανε να του στοιχίση τη ζωή. Ο ζητιάνος ηύρε το μίσος λαθροκρυμμένο εναντίον του και τώρα το εσυνταύλιζεν επιτήδεια για να κατορθώση την εκδίκησή του.

– Καλά μου την έφερε! εσκέφθηκε στενοχωρεμένος.

Αλλ' έξαφνα το αίμα ανέβηκε στο κεφάλι του. Το πείσμα συντροφευμένο με υπερβολικό φόβο τον κατάντησαν έξω φρενών. Αστεία δεν ήταν πλέον τα καμώματα των χωριάτων! Αποφάσισαν αληθινά ζωντανό να τον κάψουν· αλλ' αυτός δεν έπρεπε να καή με σταυρωμένα χέρια. Έτρεξεν αμέσως στη γωνιά να πάρη το ντουφέκι του και να παλέψη γερά. Θα ξαπλώση τουλάχιστον δυο-τρεις νεκρούς, θ' αδειάση όλα του τα φυσέκια κι έπειτα ό,τι μέλλει να γένη, ας γένη.

Αλλά φυσέκια δεν είχε. Τις παλάσκες τις άφησε μαζί με τα σπαθόλουρά του πίσω στη βουρλιά, όταν τον έπιασεν η ασφυξία. Στη σαστιμάρα του δεν εσυλλογίσθηκε καθόλου να τα ζωσθή, όταν έφυγεν. Επήρε μαζί του μόνον το ντουφέκι. Αλλά τι να το κάμη χωρίς φυσέκια το ντουφέκι; Έξαφνα φωτεινή ιδέα επέρασε στον νου του. Δεν ημπορούσε τάχα να τρομάξη τους Καραγκούνηδες μόνον με το όπλο του. Έτρεξεν αμέσως, άνοιξε με πάταγο το παραθυρόφυλλο.

– Πίσω και σας έφαγα! έκραξε με βροντερή φωνή.

Στην εξαγριωμένη παρουσία του τελωνοφύλακα, στον πάταγο των παραθυρόφυλλων και στην όψη του όπλου, που το έκαναν ακόμη αγριώτερο οι λάμπες της φωτιάς, οι Καραγκούνηδες εσκόρπισαν να κρυβούν με φωνές και αλαλητό υπεράνθρωπο. Ο Παπαρρίζος, με τους εξορκισμούς τρεμόσβυστους ακόμη στα χείλη, εχώθηκε κάτω από ένα κιουτσέκι. Ο πάρεδρος, ο Τζουμάς, ο Κράπας, ο Μαγουλάς εστριμώχθηκαν πίσω από τη μάντρα του κονακιού. Και αυτός ο Τζιριτόκωστας έχασεν όλη την αταραξία του κι έτρεξε να κρυφθή στο αγκωνάρι του πρώτου σπιτιού. Αλλά δεν ήταν από τους ανθρώπους, που παραλεί τόνον εύκολα ο κίνδυνος. Περισσότερον αγρίεψε τώρα στην αντίδραση και το μίσος του εφλόγωσε δυνατώτερο μέσα του. Έκραξεν ένα με τον άλλον τους χωριάτες κοντά του και άρχισε να τους συμβουλεύη και να τους ενθαρρύνη σαν στρατηγός επιτήδειος τους στρατιώτες του στην ώρα απελπιστικής εφόδου. Τι φοβούνται τ' αέρινα όπλα; τους έλεγε. Ο βρυκόλακας δεν ημπορεί ποτέ να έχη αληθινά όπλα μαζί του! Έτσι τα φτιάνει, ψεύτικα στη φαντασία των ανθρώπων, για να τους τρομάξη και να μένη ελεύθερος. Αλλ' αν μείνη ελεύθερος, αλλοίμονο σ' εκείνους και τις οικογένειες και τα χτήνη τους! Ίσα-ίσα τώρα που εφρένιασεν ο βρυκόλακας, τώρα έπρεπε να τον περιορίσουν ακόμη περισσότερο.

– Φωτιά, παιδιά, γιατί θα φύγη! εφώναξε με χασκογέλασμη απάισιον ο

ζητιάνος.

Και, φοβερός, έτρεξε πρώτος στον σωρό, άρπαξε δαυλί αναμμένο και το ετίναξεν επάνω από τη σκεπή του σπιτιού.

– Φωτιά, παιδιά!... εφώναξαν αμέσως και οι χωριάτες αγριεμένοι από τον ενθουσιασμό και τον τρόμο τους.

Και τ' αναμμένα δαυλόξυλα, κατακόκκινα, σπιθοβόλα, διέγραφαν από παντού φωτεινά μισότοξα κι εσταυρώνονταν γοργά πυροτεχνήματα επάνω από τη σκεπή του Βαλαχά. Στην άγρια εκείνη επίθεση επάγωγασεν όλος. Δεν του ήρθε πλέον στον νου ούτε να φωνάξη, ούτε να μιλήση, ούτε ν' αντισταθή. Το αίμα του έβραζε· τα μηνίγγια του εχτυπούσαν σφυριά. Σχεδόν αισθανόταν γύρω του την ασφυχτική λάβρα της φωτιάς· άκουε, λες, το φριχτό τσιτσίρισμα της σάρκας του· ενοούσε το ψυχομάχημά του που ανέβαινε να σβύση με τόσον άδικο και πονετικό θάνατο!

– Να μπορούσα νάφευγα! εψιθύρισεν έξαφνα δειλά, σαν την ελπίδα που εσύλλαβε και σιγαλά, σαν να εφοβόταν μήπως ακουσθή και από αυτήν την ελπίδα του.

Εσυλλογίσθηκε πως το διπλανό δωμάτιο είχε ένα παραθύρι και κάτω από το παραθύρι ήταν ο αχυρώνας. Αν κατόρθωνε να πηδήση στον αχυρώνα και απ' εκεί να πάρη το βουνό χωρίς να τον ιδούν οι χωριάτες, εσωνόταν. Ευθύς με τη σκέψη επήρε το κερί κι ετράβηξεν ίσα στο δωμάτιο. Αλλά μόλις επλησίασε στην πόρτα, έρριξε τρανή και άγρια φωνή· τα μάτια του μεγάλα, κάτασπρα, εστυλώθηκαν κατά γης· τα μαλλιά του εσηκώθηκαν άγρια σαν αγκάθια, έπεσε το κερί από τα χέρια του και μ' ένα στριφογύρισμα εβρόντηξεν αναίσθητος επάνω στο κρυσπαγωμένο πτώμα του Μουτζούρη.

– Φωτιά, παιδιά, γιατί θα μας φύγη! εφώναζε πάντοτε χασκογελώντας ο Τζιριτόκωστας.

– Φωτιά, παιδιά! ούρλιαζαν και οι χωριάτες αγριεμένοι από τον ενθουσιασμό και τον τρόμο τους.

Όπου αν τυγχάνης ή απέρχη ή αυτός ή ο Βεελζεβούλ ή κατασείων ή δρακοντοειδής ή θηριοπρόσωπος ή ως ατμής και ως καπνός φαινόμενος!... εξώρκιζεν ο Παπαρρίζος με όλη την απελπισία και τη φρίκη του.

Αλλ' έξαφνα πίσω από το σπίτι του Βαλαχά και πίσω από τη μεγάλη πύλη του κονακιού πυκνός καπνός και λαμπάδες πύρινες ετινάχθηκαν στον αιθέρα. Οι χωριάτες έμειναν για μία στιγμή κατάπληχτοι εμπρός στο θέαμα. Κι έπειτα, με τη συνείδηση μεγάλης ευθύνης, εσκόρπισαν εδώ κι εκεί κατάτρομοι, σαν αμαρτωλοί εμπρός στην όψη του

Δικαιοκρίτη.

– Το κονάκι έπιασε!... Φωτιά στο κονάκι!...

Ε΄ Δικαιοσύνη

Το κεφάλι μου!... το κεφάλι μου!... Το κεφάλι μου!... Η Κρουστάλλω, του Μαγουλά η γυναίκα, μέσα στ' ολοσκότεινο σπίτι της, δίπλα στη γωνιά, εμπρός στη φωτιά της, βογγά και στενάζει ακατάπαυστα. Ασημώ, η μικρότερη θυγατέρα της, κατάχαμα καθισμένη, με τα σγουρά μαλλάκια της αχτένιστα στους ώμους, με τ' αλατζένια φορέματα ξεσκλισμένα, με τα ολόγυμνα ποδάρια της, παίζει τα πεντόβολα και χαμογελά. Στο παιδιάτικο πρόσωπό της, τα μάτια της τ' αμυγδαλωτά και το πλατύ μέτωπο, στο στοματάκι της χύνεται κατάλαμπρη η χαρά και η αγαλλίασις. Με τη ζηλευτή απερισκεψία της ηλικίας της ακολουθεί τους βόλους, που στρώνονται κατά γης παταγώντας, τους μαζώνει πάλι στη μικρή χούφτα της, τους τινάζει ψηλά και πάλιν ακολουθεί το πέσιμό τους μακαριώτατα. Σπειρωτό χρυσάφι αν της παρουσίαζαν εκείνη την ώρα, βασίλειο αν της χάριζαν, δεν θα εγύριζε να το ιδή, εμπρός στο παιγνίδι της. Της μάννας της οι βόγγοι και τα πονετικά στριφογυρίσματα καθόλου δεν κεντούν την προσοχή της. Τα δάκρυα, που αυλακώνουν τσουχτερά τα χλωμά μηλομάγουλά της, τα λόγια και οι κατάρες, που βγαίνουν αφριστές από το στόμα της, καμμιά δεν της φέρνουν θλίψη και συγκίνηση. Οι φοβερισμοί, που λέγει κάποτε για να μετριάση την τρέλλα, και τα θορυβώδη ξεφωνήματα, δεν της κάνουν παρά στιγμιαία κατάπληξη κι έπειτα νέα ξαφνική χαρά και θορυβωδέστερα ξεφωνήματα. Και η Κρουστάλλω, αποκαμωμένη από τους πόνους και τις φωνές, απελπισμένη, γιατί δεν έχει τη δύναμη να επιβληθή στο μικρό εκείνο πλάσμα, ζηλότυπη στην τόση χαρά, που δεν ημπορεί κι εκείνη να αισθανθή περιορίζεται αθέλητα στα στριφογυρίσματα και τις μεμψιμοιρίες της.

– Ωχ, το κεφάλι μου!... Το κεφάλι μου!... Το κεφάλι μου!...

Έξω το κονάκι ακόμα βρέμει και καίγεται σαν γιγάντιο πυροτέχνημα. Οι χωριάτες δεν ετόλμησαν πλέον να φανούν εκεί. Και οι φλόγες ελεύθερες, με τη βοήθεια του αυγινού ανέμου, που χύνεται πολυδύναμος από τον Όλυμπο, ηύραν τροφή τις παλιές και σάπιες ξυλοδεσιές, τον τοίχον τον κατάξερο και όρμησαν επάνω με όλη τη φρίκη και τη λύσσα πεινασμένου θερίου. Ο πλατύχωρος εξώστης, με τους χοντροπελεκημένους στύλους και τα κέδρινα κεφαλοκόλωνα και το ψιλοσκαλισμένο περίφραγμα, εκατόντησεν αμέσως πύρινο καταπέτασα μ' εξαίσιους κυματισμούς, με φωτοσκιάσεις μεγαλοπρεπείς, απ' όπου εξεχώριζαν εδώ κι εκεί, σαν ναυάγια πλεούμενου σε φριχτή θαλασσοταραχή, στρεβλοί και κατακομματιασμένοι σκελετοί από σταχτοκόκκινα ξυλοκάρβουνα. Αλλ' οι φλόγες, πολύγλωσσες, με χήτη ανεμοτάραχτη και φιδοπλόκαμα κεφάλια, με στήθη που ανάβραζαν τον

όλεθρο και στόματα που εσύριζαν τη φοβέρα, εσκάλωσαν νυχοπόδαρες στον τοίχο, έγλειψαν καταστρεφτικά τα κουφώματα, έχασαν τα παραθυρόφυλλα, εγλίστησαν στο πάτωμα, ετρύπησαν πέρα-πέρα σαν σουβλερά σπαθιά τις σανίδες, εχύθηκαν στο κατώγι, όπου ηύραν τους σωρούς του αραποσιπιού άσωστους και άρχισαν εκεί το παμφάγον έργον τους. Σύνωρα όμως άλλες φλόγες, πλέον ανήσυχες και πλέον ανεμοτάραχτες, ώρμησαν έξω στους γωνιακούς πύργους τους γυάλινους και τις κεντητές πόρτες, στις αστράχες ψηλά και την ψαλιδωτή σκεπή, κι έζωσαν απ' ολούθε το αρχοντικό χτίριο, το καμωμένο με τον ιδρώτα γενεών ανθρώπων, με σύγνεφα καπνού και λάμψη θεόρατη. Ανυπεράσπιστα τα ξύλα μέσα στο επίβουλο σφιχταγκάλιασμα, έτριζαν κι εσπιθοβολούσαν κι εγρύλλιζαν, άχολα περιστέρια παραδομένα στα σπαθωτά νύχια του αετού. Τα παραθυρόφυλλα καταφλογισμένα, παραλυμέν' από τα δεσίματά τους, εκουρδουκεφάλιαζαν κατά γης με πάταγον κι εσκόρπιζαν κομμάτια πύρινα από σπίθες και θράκα. Οι πόρτες βαριές, μονοκόμματες, αφημένες από τις σιδερένιες κλάπες τους, έγερναν ανασκελωμένες, είτ' εκρεμνίζονταν πλατύτατες κατά γης με στεναγμό και ροίζο χιλιόχρονης βελανιδιάς. Οι πύργοι με τα κυματιστά αετώματα, τους θριαμβευτικούς θριγκούς και τα τοξωτά γείσα, σαν αρχαίοι πολεμισταί ντυμένοι στους λαμπρούς θώρακές τους, ετίναζαν πύρινα βέλη και θρυμματισμένα γυαλιά, ως που μ' ένα μακρινό τριζοβόλημα, φριχτοί εβροντούσαν κάτω, να καταπλακώσουν και να κατατρίψουν με τον όγκο τους άφαντους εχθρούς. Και τα δέντρινα ξύλα της οροφής, τα πατερά και ο γίγαντας καβαλλάρης και τα ψαλίδια, αδύνατα να κρατήσουν το βάρος της σκεπής, εκομματιάζονταν έξαφνα στη μέση κι έπαιρναν με στεναγμόν και πάταγο κάτω τους την τορνευτή οροφή και τα βάνουσα ξυλοκεράμιδα, τις φωλιές των χελιδονιών και τις κατοικίες των πελαργών, σαν βράχος που έγλειψε το κύμα επίβουλο τη βάση του και κρεμνίζονται συνεπαίρνοντας στην εκδικητική καταστροφή του σπίτια και χωράφια και γιδοπρόβατα φτωχών ανθρώπων, που τόσο εμπιστεύθηκαν στη δύναμη και το μεγαλείον του. Και τότε πασίχαρες οι φλόγες, ελεύθερες από κάθε δεσμό, ετινάχθηκαν στα ύψη κι επυρπόλησαν τον αιθέρα μέχρι ουρανού· εθάμπωσαν ωχρά τ' άστρα κι έβαψαν περίγυρα την έκταση έως τον ποταμό κάτω και τη θάλασσα πέρα και τις σκοτεινές πλαγιές των βουνών αντίκρυ μ' αιματένιαν αναλμπή και φριχτή πύρη.

Τα πουλιά, που ήσαν κOURνιασμένα, πρώτα αισθάνθηκαν τον κίνδυνο και ηθέλησαν να σωθούν. Γοργόφτερα επετάχθηκαν τα χελιδόνια, οι κουκουβάγιες, οι πελαργοί κι έφυγαν μακράν με θρηνητικό τσιτισίρισμα. Έξαφνα όμως, σαν κάτι να ξέχασαν, εγύρισαν πίσω και

άρχισαν να πετούν εμπρός στις φωλιές τους, να φωνάζουν απελπιστικά και να φτεροδέρνονται με συγχισμένο σάλαγον. Από τις χελιδονοφωλιές επρόβαλαν, σαν ακροδάχτυλα λεπρά, τα κεφάλια τους τ' αμάλλιαγα πουλιά κι εζητούσαν με φωνή αδύνατη βοήθεια. Και οι γονείς απ' έξω, μύρια εμηχανεύονταν να φθάσουν έως εκεί, να τα συλλάβουν στα νύχια τους, να τα φέρουν μακράν, να τα σώσουν από τον σκληρό θάνατο. Αλλά η λάβρα εσυνέμπαινε εκεί ανήλεη, έπνιγεν ασφυχτικά εκείνα, ετσουρούφλιζε τα φτερά ετούτων και τ' ανάγκαζε να φεύγουν μακράν με θρήνους και τ' άρπαξε κάποτε ζαλισμένα μέσα στα φλογερά σωθικά της.

Οι κουκουβάγιες, δειλές, με τη φυσική αντιπάθεια και φρίκη τους στο φως, γρήγορα παραιτούσαν τον άνισον αγώνα κι έφευγαν να κρυφθούν στις σκοτεινές σπηλιές και τα ερμόσπιτα κι εκεί να κλάψουν απαρηγόρητες την άκαρπη κλήρα τους. Και οι πελαργοί, φρενιασμένοι από το πείσμα και την απελπισία, εκλάγγαζαν τα μεγάλα φτερά τους κι έδερναν τα ξυλώδη ράμφη τους και ανέβαιναν υπερύψηλα, επάνω από τις κορφές των δέντρων και τις λάβρες των φλογών, μέσα στον σκοτεινόν αιθέρα και ισοζυγιάζονταν στις φωλιές των κι εχύνονταν με ακράτητη ορμή κάτω ν' αρπάξουν κάποιο από τ' αστάλωτα πουλιά, να σώσουν μια τους κλήρα και παρηγοριά. Αλλ' ως που να φθάσουν εκείνοι, οι φλόγες ζηλότυπες επρόφταιναν κι επυρπολούσαν τα ξερόξυλα της φωλιάς κι έκλειναν σε πύρινο θόλο τους νεοσσούς και άφιναν έξω να σκούζουν γοερά και να φτεροδέρνωναι άπωνα οι δύστυχοι γονείς.

Οι γυναίκες των Καραγκούνηδων, κυριευμένες από τον ίδιο τρόπο των αντρών, επήραν τα παιδιά και τα ζωντανά τους από τα σπίτια κι έφυγαν να κρυφθούν μέσα στα δάση και τους βάλτους. Κι εκείνες εγνώριζαν από την παράδοση πόσον ανήμερα κι εκδικητικά ήσαν τ' αφεντικά στους φταίστες δούλους τους. Ένα δεμάτι στάχια να έπαιρναν χωρίς να το ζητήσουν από τον αγά, τ' άλογό τους να επατούσε μόνον στο χωράφι, και αμέσως το μαλλοκρέμασμα και οι ραβδισμοί, οι καπνισμοί, τα κουρδουκέφαλα και πολλές φορές το θανατικό κρέμνισμα από το δεξιό παραθύρι του πύργου ήταν η συνηθισμένη τιμωρία. Ποια λοιπόν τιμωρία ή τι έλεος ημπορούσαν να περιμένουν τώρα, που έκαψαν ολόκληρο το αρχοντικό κονάκι;

— Έλα, σήκου, όπως κι αν είσαι, σήκου να πάμε· είπε η γριά Σταμάτω βιαστική και περίτρομη στη θυγατέρα της.

Αλλ' εκείνη δεν ήθελε να κουνηθή από τη θέση της.

Η Κρουστάλλω, από την ημέρα που έβαλε στο χέρι τη σκόνη του ζητιάνου, δεν ώριζε πλέον τον εαυτό της. Ο νους και ο λογισμός της όλος είχεν εκεί συγκεντρωθή. Ο τρόμος της νύχτας εκείνης και η

μετάνοια εμπρός στην πρώτη παρουσία του Μαγουλά γρήγορα έσβυσαν κάτω από του ύπνου την ισοθάνατη αγκαλιά και την ελπίδα της ευτυχίας της. Την άλλη την ημέρα εξυλοκοπήθηκεν αλύπητα για το χάσιμο του ψιμαρνιού· αλλά κατώρθωσε να υποφέρει κι εκείνη τη δοκιμασία με μαρτυρικήν υπομονή. Ό,τι μόνον την εσυγκινούσε και την εδαιμόνιζε ήταν οι σκόνες του ζητιάνου, που αισθανόταν κάθε στιγμή αγκυλωτές στον κόρφο της να της θυμίζουν τα μέλλοντα και να της κεντούν ακράτητη την ανυπομονησία. Συχνά τις έβγαζεν από τον κρυσώνα τους με τρέμουλα όλων των μελών, εξεδίπλωνε και τις εκοίταζε με αγωνία, τις έφερνε στη μύτη να τις μυρισθή, τις έγγιζε στην άκρη της γλώσσας της να τις δοκιμάση με λαχτάρα και λιποψυχιά ανθρώπου, που έχει στα χέρια του και όμως δεν έχει στη διάθεσή του γλυκόχυμον καρπό. Πολλές φορές εσκέφθηκε να μην ακολουθήση τη συμβουλή του ζητιάνου, να μην περιμείνη την προσδιορισμένη ημέρα για να αρχίση τη δόση της. Αφού ήταν να τις πάρη, όποτε και αν τις έπαιρνε το ίδιο έκανε. Τι σήμερα, τι αύριο τάχα; Αλλά στην ερώτηση εκείνη εθυμόταν η χωριάτισσα το αυστηρό ήθος, που είχε ο Τζιριτόκωστας, όταν έδινε τις παραγγελίες του· εφантаζόταν το μυστήριο, που μέσα του έκρυβε την αιτία της αναβολής έως την Πέφτη, κι εύρισκε την αιτίαν αυτή πολύ περισσότερο μυστηριώδη και σημαντική. Βέβαια θα είχε μεγάλο λόγον εκείνος, για να την κάμη να περιμένη έως την Πέφτη.

– Θα 'χη το λόγο του· εψιθύρισε στενάζοντας και ρίχνοντας πάλι με υπομονή τις σκόνες στον κόρφο της.

Τέλος έφθασεν η αυγή της Πέφτης. Όλη τη νύχτα, ενώ οι χωριάτες εκυριεύονταν από τον φόβο του βρυκόλακα κι επεριτριγύριζαν άγρυπνοι και απειλητικοί το σπίτι του Βαλαχά, η Κρουστάλλω ολομόναχη στο φτωχικό της ήταν παραδομένη στο χρυσό της όνειρο. Ο τρόμος του βρυκόλακα και των συντοπίτων της οι φωνές, τα μάγια του Τζιριτόκωστα και οι εξορκισμοί του Παπαρρίζου καμμία δεν έκαναν εντύπωση στην ψυχή της. Εμπαινόβγαινε συχνά στο σπίτι της, όχι όμως για να μάθη τι κατώρθωναν οι χωριάτες, αλλά για να ιδή αν έσκασε της αυγής τ' αστέρι. Με της αυγής τ' αστέρι θ' άρχιζεν η 'μέρα. Με της αυγής τ' αστέρι θ' άρχιζε και η ευτυχία της!

Τέλος επρόβαλε στην ανατολή το αυγινόν άστρο, όταν και το κονάκι έπαιρνε τις πρώτες του φλόγες. Η Κρουστάλλω αδιάφορη στον σάλαγο και τον θρήνο, εμπήκε μέσα, έκλεισε την πόρτα της, εξεδίπλωσε λιποψυχισμένη τη σκόνη και την εκατάπιεν όλη με αχορταγιά. Και με όλην την αηδία, που αισθάνθηκε το στόμα της, με όλη την ξυνή φαγούρα που είχε στον φάρυγγα, επέστεπεν αμέσως πως κάτι δροσερό, σαν πηγή θεοχάριστη, κάτι σαν ηδονή ουρανόσταλη άρχισε με μιας να

κυκλοφορή μέσα της.

— Χα!... έβγαλεν απολαυστικό από τον ξερό λάρυγγά της.

Και αγγελόφερτη εστύλωσε τα μάτια ψηλά στον κατακαπνισμένον καβαλλάρη της σκεπής και άρχισε ν' απολαμβάνη την ευτυχία της. Ο νους της, γοργόφτερο πουλί κλεισμένο χρόνους και καιρούς στο κλουβί της δυστυχίας, επετούσε τώρα ελεύθερο στον γαλανόν αιθέρα, στη δροσά τ' ουρανού και τη χάρη του ήλιου, εκαθόταν στ' ακροκλώναρα των δέντρων, εμύτιζε τους γλυκόχυμους σπόρους κι έλεγε το τραγουδάκι του τρισευτυχισμένο. Πάει πλέον η δύσκολη ζωή· ετελείωσε! Μια και καλή ετελείωσε για πάντα! Ό,τι ήθελε ας έκανε τώρα ο αφέντης· ζήση μη ζήση πλέον ο Μαγουλάς! Έχει εκείνη τον τρυφερό γερανό της, που θα ημπορέση μιαν ημέρα να σηκώση επάνω στ' αντρειωμένα φτερά του και ν' απιθώση σε νέα φωλιά τη μάννα και τα θηλυκά της. Και, ποιος ξέρει;... Ίσως η νέα φωλιά να μην έχη τη θλίψη και την καταφρόνια της σημερινής!...

— Ποιος το ξέρει!... εψιθύρισεν η Κρουστάλλω δυνατά, παραδομένη στους στοχασμούς της.

Έξαφνα όμως είδε και τις άλλες δύο σκόνες ανοιχτές εμπρός της. Κι εκόλλησε στον νου της μία ερώτησις αμέσως. Να τις πάρη και εκείνες ή να μη τις πάρη; Η παραγγελία του ζητιάνου άρχισε να συγχίζεται στη μνήμη της. Όχι· της είπε να παίρνη πάσα ημέρα και από μία. Το εθυμόταν καλά, σαν να της το έλεγε τώρα δα· αυτήν τη στιγμή!... Όχι· δεν της είπεν έτσι· λάθος έκαμε! Της είπε να πάρη δύο τη μια ημέρα και την ακόλουθη την άλλη... Αλλ' αν της είπε να πάρη και τις τρεις μαζί; Αν χάσουν την ενέργειά τους έτσι χωρισμένες!... Δεν ημπορεί· δεν γένεται!... Και τις τρεις με μιας είπε να τις πάρη. Πάσα ώρα κι από μία. Κι εκείνη από τη σαστιμάρα της υπόθεσε πως της είπε πάσα ημέρα. Φαντάσου μυαλό!...

— Βέβαια· και τις τρεις μού είπεν· εψιθύρισε.

Και βιαστική από τον φόβο μήπως επέρασαν οι ώρες, μήπως της ψυχής το βάλαμο χάση την ενέργεια του από την αργοπορία της, με τη λαχτάρα να προφθάση τον φτερωτό χρόνο, έσμιξε τις δύο σκόνες και τις κατάπιε μαζί, ευτυχισμένη για την ορθή σκέψη της.

—Χα!... έβγαλε δεύτερο από τον στενό λάρυγγά της.

Κι έγειρεν εκεί, δίπλα στη γωνιά, επάνω στη μάλλινη προκόβα της, το κεφάλι, ν' αναπάψη το ακοίμητο κορμί στον ύπνο.

Όταν ήρθεν η γριά Σταμάτω να πάρη την κόρη της για να φύγουν, η Κρουστάλλω ευρέθηκε σε δίλημμα μεγάλο. Εκαταλάβαινε κι εκείνη πως το κάμωμα των χωριάτων θα είχε φοβερές και ανυπολόγιστες συνέπειες. Αλλά και δεν ήταν βέβαιη, αν το φάρμακο θα έφερνε το αποτέλεσμά του,

όταν εσηκωνόταν κι έτρεχε στο ύπαιθρο. Εξέχασε να ερωτήσει τον Τζιριτόκωστα, αν έπρεπε να κινήται και να δουλεύη, όταν θα το πάρη, ή να μείνη καρφωμένη στη θέση της. Καλύτερα το δεύτερο επροτιμούσε να κάμη. Εμάντευε πως ένα τέτοιο βότανο, που έχει τη δύναμη ν' αλλάζη μέσα στα σπλάχνα τον καρπό των γυναικών, δεν ημπορούσε ποτέ να μην έχη μαγική δύναμη. Και ήξευρεν από πολλά η Κρουστάλλω, πως τα μάγια γίνονται πάντοτε και πιτυχαίνουν μόνον στα μυστήρια της νύχτας και τ' απόκρυφα μέρη, όπου ξένο μάτι δεν φθάνει και ήλιος και αέρας δεν συνεμπαίνει ποτέ. Πώς ημπορούσε λοιπόν να εκτεθή τώρα, με το μαγικό ρευστό μέσα της, στον αέρα και τους ανθρώπους! Και πώς θα τολμήση να τρέξη άφοβη στα χωράφια και τα δάση, που κατοικούν τόσα και τόσα επίβουλα στοιχεία! Μόνον από φθόνο κι εκδίκηση, γιατί επήγε σε άνθρωπο θνητό και δεν εξήτησε τη βοήθεια εκείνων, ημπορούσαν να την κακοποιήσουν. Και πόσον αγιάτρευτα κακουργούν τ' αυγινά στοιχεία ήξευρε πολύ καλά η χωριάτισσα. Τη λαλιά ημπορούσε να της πάρουν, είτε στο πόδι να της χώσουν κανένα καρφί, στην κοιλιά της να στείλουν καμμία σφήνα πύρινη, είτε να την τυφλώσουν. Και ακόμη, αν ήσαν πολύ θυμωμένα, ημπορούσε να την συνεπάρουν ψηλά στα κρουσταλλένια παλάτια τους κι εκεί να την τυραννούν, ώστε να ξεψυχίση. Τι τάχα; Μήπως θα ήταν η πρώτη, είτε η στερνή;... Α, μπα! Δεν ήταν να έβγη αυτή έξω από το σπίτι της· όχι!...

— Δεν το κουνώ από δω· είπεν αποφασιστικά στη μάννα της.

Η γριά Σταμάτω, εμπρός στην ανίκητη επιμονή της κόρης της, έβρισεν, εβλαστήμησε, την εμούτζωσε τέλος κι έφυγε, συνεπαίρνοντας τις εγγονές της. Μόνον την Ασημώ αφήκεν εκεί για συντροφιά.

—Σ' την αφήνω, είπεν αγαναχτισμένη· μπέλτα και σε λυπηθούν!...

Από τότε όμως δεν έκλεισε μάτι στον ύπνο η Κρουστάλλω.

Νυσταγμένη εσηκώθηκεν από το στρώμα της, επήγε στη γωνίαν που ήταν το νεροβάρελο και ήπια να σβύση τη δίψα της. Έπειτα εκόλλησε τ' αυτί στην πόρτα. Βουή αόριστη έβγαινε περίγυρά της και ήθελε ν' ακούση. Αλλά μόνον ο βρόμος της φωτιάς αντηχούσεν έξω. Επήγε τότε, εκάθισε στη θέση της και άρχισε να ξύνεται. Τα πόδια της μουδιασμένα την εγαργάλιζαν φριχτά. Αλλ' όταν εξυνόταν, τόσο το γαργάλισμα επροχωρούσε και σαν ηλεκτρικό ρευστό εκυρίευεν ολόκορμο το σώμα της. Ψείρες και ψύλλοι και κοριοί· κουνούπια μακρόμυτα και μυρμήγκια χιλιοπόδαρα έτρεχαν επάνω-κάτω στο δέρμα της με γοργάδα και πόθο της σάρκας ακράτητον, όπως στο ψοφίμι. Η χωριάτισσα εσήκωνε τα ρούχα της, έλυνε τις ποδιές, εψαχούλευεν εδώ κι εκεί να εύρη τα κακά ζώφια, να τρίψη στα δάχτυλά της, να τα βγάλη από πάνω της νευρική και ανυπόμονη. Δεν έβλεπεν όμως τίποτε. Και τότε λυσσασμένη έχωνε

τα κοφτερά νύχια μέσα στις σάρκες κι έσερνε λουρίδες το δέρμα της κι εκαταμάτωνε τα μέλη της μ' έκφραση πόνου και ηδονής μεγάλη στο πρόσωπο.

Τι διάολο! Όλα τα ζούζουλα έπεσαν απάνω μου!... εψιθύριζε θυμωμένη.

Έξαφνα η Ασημώ εξύπνησεν. Εκαλοκάθισε στο στρώμα της, εκλώτσησε μακριά το σκέπασμά της, έξυσε το κεφάλι της και άρχισε το αυγινό κελάδημα των παιδιών· το κλάμα. Έκλαιγε κι εζητούσε νερό, ψωμί, τσιτσι, με την διαβολικήν εκείνη επιμονή των παιδιών στις ίδιες ιδέες και στον ίδιον τόνο, χωρίς να ηξεύρη ούτε και αυτή τι ήθελε.

Η Κρουστάλλω έγινε έξω φρενών. Μυτερά τριβέλια ετριβέλιζαν επίμονα τους λοβούς των αυτιών της και μέσα τ' ακουστικά τύμπανα. Η βουή, χιλιόφωνη και μυριόηχη, εκατρακυλούσεν από μακρινές αποστάσεις κι έσπαζε, ρεύμα μεστωμένο και πολυδύναμο, επάνω στις αισθήσεις της, συγκλονίζοντάς τες σαν ελαφρά καλάμια ρέμμα ποταμού. Κρύος ιδρωτας εκαθόταν σαν μαργαριτάρι στο μέτωπό της. Τα δάχτυλα των χεριών της έτρεμαν και ανατινάζονταν σύγκορμα. Όταν τα είδε, ηθέλησε πεισματικά να τα καθυποτάξη ακίνητα. Τότε όμως οι τένοντες όλων των μυών άρχισαν ν' ανατινάζονται δυνατώτερα και το κεφάλι ν' αναπηδά πίσω, σαν από αόρατο και ανίκητο χαλινάρι.

— Σκάσε, μωρή, και πλάνταξε!... είπε θυμωμένη στη θυγατέρα της.

Και, για ν' απαλλαγή από το ερεθιστικό κλάμα, εσηκώθηκε με γόνατα μισοκομμένα, εβάδισεν ολότρεμη στη βεργόπλεχτη μαλάθα που εκρεμόταν ανάμεσα στο σπίτι, έκοψε μια φέτα ψωμί κι έσκυψε να την δώσει στην Ασημώ. Αλλ' αντί να καθίση, βάρος αισθάνθηκεν επάνω στο κεφάλι της, εθάμπωσαν όλα ολόγουρα κι εξαπλώθηκε προύμυτα χάμω, κάθυγρη κι εξηντλημένη.

Ωχ, το κεφάλι μου! Το κεφάλι μου! Το κεφάλι μου!... εψιθύρισε με φωνήν αδύνατη.

Με τη φέτα του ψωμιού ικανοποιήθηκαν όλοι της Ασημώς οι πόθοι. Έπαψαν αμέσως τα κλάυματα· επήρε από το παραθύρι τα πεντόβολά της και με γέλοια και χαρχάτουρα άρχισε το παιγνίδι της.

Έξω από το σπίτι του Μαγουλά φωνές και θόρυβος αντηχεί ακόμη μαζί με το τριζοκόπημα και τον βρόμο της φωτιάς. Οι επιστάτες των γειτονικών χωριών, όταν είδαν τη μεγάλη φλόγα, υποψιάσθηκαν πως κάτι παράξενο και καταστρεφτικό εγινόταν στο Νυχτερέμι. Ήξευραν τις επαναστατικές διαθέσεις των Καραγκούννηδων και τη δυσαρέσκεια που είχαν από τον Ντεμής αγά. Και είπαν πως δεν ήταν δύσκολο, στη λύσσα τους, και ίσως οδηγούμενοι από τους πλαστούς προστάτες, οι κολλίγοι να έβαλαν φωτιά στην περιουσία του μπέη, για να πιστοποιήσουν έτσι

περισσότερο τα δικαιώματα και τις απαιτήσεις των. Άλλοι έτρεξαν καβαλλάρηδες να ειδοποιήσουν στη Λάρισα τον Ντεμίς αγά· και άλλοι εσύναξαν θέλοντας και μη τους δικούς των κολλίγους να τρέξουν για να σβύσουν τη φωτιά. Δεν ετόλμησαν όμως να έμπουν μόνοι στο Νυχτερέμι. Εσκέφθησαν πως οι Καραγκούνηδες, αφού έφθασαν να κάνουν τέτοιο κίνημα, θα ήσαν αποφασισμένοι να καταντήσουν στα έσχατα. Και αποφασισμένους ανθρώπους ποιος ημπορεί να τους αντιμετωπίσει άφοβα! Επήγαν στον σταθμάρχη των Τεμπών να ζητήσουν βοήθεια· κι εκείνος όμως δεν εφάνηκε πρόθυμος να τους ακολουθήσει. Οι στρατιώτες του εφύλαγαν ακόμη το λαθρεμπόριο στην ακρογιαλιά. Άλλως τε τι να κάμουν τρεις μόνον στρατιώτες μέσα σε ολόκληρο χωριό; Αποφάσισαν λοιπόν να μείνουν μακράν, κατάπληχτοι θεαταί της καταστροφής, ως που να φθάσει ο Ντεμίς αγάς από τη Λάρισα. Αυτός θα έφερνε μαζί του αρκετούς στρατιώτες.

Και αληθινά κατά το μεσημέρι έφθασεν από τη Λάρισα η βοήθεια. Στην Κυβέρνηση, όπου ετηλεγραφήθηκεν αμέσως το επαναστατικό κίνημα, έκαμεν εντύπωση μεγάλη. Οι Αρχές διατάχθηκαν βιαστικά να υπερασπίσουν με κάθε θυσία τα κυριαρχικά δικαιώματα των μπέηδων και να τιμωρήσουν αλύπητα τους χωριάτες. Το υπαγόρευεν η διπλωματική πολιτική, που άρχισεν από την ημέρα της προσαρτήσεως κι εξακολουθεί ακόμη στις νέες επαρχίες η Ελλάς. Μ' εκείνη θα κερδίσει τους Τούρκους και θ' αποδείξει στον πολιτισμένον κόσμο τη μεγάλη της αποστολή!

Τον Ντεμίς ακολούθησαν τώρα επί τόπου ο Τούρκος πρόξενος, ο αρχηγός του στρατού, ο μοίραρχος, ο ανακριτής και λόχος ολόκληρος από εφίππους χωροφυλάκους και πεζούς στρατιώτες: Ήρθαν άλλοι για τιμητική συνοδεία των Τούρκων και άλλοι για καταξίωση και ανάκριση των κακούργων. Και τώρα, ενώ οι επίκουροι κολλίγοι, απελπισμένοι να σβύσουν το κονάκι, εφρόντιζαν να κόψουν τ' άκαυτα εξαρτήματά του, τους στάβλους και τους αχυρώνες και τα κιουτσέκια, για να περιορίσουν τη φωτιά, οι στρατιώτες και οι χωροφυλάκοι ερρίχτηκαν στην αναζήτηση των Καραγκούνηδων. Αλλά πριν, όσοι χοίροι και κότες και παπιά ευρέθηκαν εμπρός, έπεσαν θύματα οικτρά της εκδικητικής ορμής των. Για να δείξουν το φιλοτουρκισμό της Κυβερνήσεως και την αμερόληπτη δικαιοσύνη, που βασιλεύει στα στήθη των υπαλλήλων της, τα όργανα του νόμου εφρόντιζαν να τιμωρήσουν με όσο δυνατόν ανομώτερα καμώματα τους κατοίκους.

Οι στρατιώτες, παραδειγματισμένοι από τον ζήλο των ανωτέρων τους, με τον κρυμμένον κάτω από κάθε στρατιωτική στολή άγριο δεσποτισμόν, ολοφάνερον τώρα στο πρόσωπο, έσπαζαν με τα κοντάρια

τις πόρτες, επετούσαν τις σκεπές κι έμπαιναν μέσα καταχτητές αφίθυμοι. Τα κρασοβάρελα ελογχίζονταν πέρα-πέρα κι έτρεχε το παρήγορο ποτό, των πόνων το βάλαμο, το μακάριο λίκνισμα της ψυχής του φτωχού, κι επλημμύριζε το έδαφος και το ερροφούσεν η γη αναίσθητη. Οι κοφίνες των καρπών, οι αποθήκες του σιταριού και του καλαμποκιού, της βρίζας και της σίκαλης, αναποδογυρίζονταν χάμω κι εκλωτσοπατιούνταν οι θρεφτικοί σπόροι αλύπητα. Των χτηνών τα παχιά, τα νεροβάρελα, οι ξυλοκασέλες, του ζυμώματος τα ξύλινα σκεύη και τα μετάλλια του μαγεριού· ο σοφράς και τα ξυλοπίνακα και ακόμη τα φορέματα και τα στρωσίδια· όλα τα φτωχικά εσωθέματα караγκούνικου σπιτιού, άλλα εγίνονταν λιανά-καρφιά με τα τσεκούρια και άλλα επετιούνταν έξω κι εποδοκυλιούνταν μέσα στις λάσπες και τη σκόνη του δρόμου άπονα. Τίποτε δεν ήταν ικανό να κρατήσει την ιερή αγανάχτηση των εκδικητών. Παντού εχυνόταν πάταγος και βρόμος, βλαστήμιες και κατάρες και θριαμβευτικές φωνές ανακατωμένες με τον τριποδισμό των αλόγων και την κλαγγή των σπαθιών· με τον απρόθυμον αγώνα των χωριάτων στη λύτρωση μισητής περιουσίας και το λυσσασμένο τριζοβόλημα της φωτιάς, που ήθελεν, αντιθέτως, εκδικητική εκείνη, όλα να τ' αρπάση στα πύρινα δαγκανάρια της, να τα κομματιάση και να τα συντρίψη μέσα στο φλογερό σφιχταγκάλιασμά της, να τα σκορπίση στον αέρα, λάβρα και χόβολη άχρηστη. Και ήταν παντού περίγυρα σαν θρήνος και ολολυγμός ολόκληρης της πλάσεως.

– Ζούδια, μάννα μου!... τα ζούδια πλάκωσαν... εφώναξεν η Ασημύ...
Κρύψε με, πάρε με μανιό μ'!...

Το δειλό πλάσμα δεν ημπορούσεν αλλιώς να εξηγήση τον τόσο πάταγο παρά μ' επιδρομή κακοποιών στοιχειών, από εκείνα που είχαν κατατρομάξη την παιδιάτικη φαντασία του. Άφησεν αμέσως το παιγνίδι της κι εφρόντιζε να κρυφθή ανάμεσα στα σκέλια της Κρουστάλλως, μέλος εκείνης να γίνη αναπόσπαστο, να χωνέψη στα φουστάνια της, ν'αφανισθή καθόλου από τα φριχτά βλέμματα των ζουδιών, όπως το μικρό καγκαρού στον φυσικό μάρσιππο της μάννας του. Αλλ' η χωριάτισσα, νυσταγμένη, μόλις εξεχώριζε σε σπιθόβολο σύγγεφο τυλιγμένη την κόρη της και δύσκολα κατώρθωνε να σηκώση τα χέρια για να την σύρη κοντά της. Ο κεφαλόπρονος φριχτός την ετυραννούσε και η φαγούρα του σώματος την εδαιμόνιζε. Κι ενώ άπλωνε κουρασμένα και ψυχρά τα χέρια επάνω στην Ασημύ, τ' άφινεν αμέσως και άρχιζε να ξύνεται, να πιάνη το κεφάλι και να βογγά με απελπισμένη φωνή:

– Ωχ, το κεφάλι μου! Το κεφάλι μου!... Το κεφάλι μου!...

Έξαφνα οι στρατιώτες έφθασαν εμπρός στο σπίτι του Μαγουλά. Δύο-τρία δυνατά χτυπήματα και η πόρτα έπεσε μέσα κομματιασμένη κι

εκείνοι ώρμησαν με βλαστήμιες και θόρυβο και σπαθιών κλαγγή. Αλλά στο δυνατό ξεφώνημα της Ασημώς, που ετρόμαξε τώρα περισσότερο στην όψη των επιδρομέων, εστάθηκαν για μια στιγμή στη θέση τους αναποφάσιστοι. Έπειτα όμως, με την ελπίδα ότι ανακάλυψαν τους ενόχους, έρριξαν θριαμβευτική κραυγή και ώρμησαν στην Κρουστάλλω, την άρπαξαν στα χέρια και την έφεραν σηκωτή στο πηγάδι, κάτω από τη λεύκα, που είχαν στήση το προσωρινό τους κατάλυμα ο Ντεμίς αγάς, ο Τούρκος πρόξενος και οι Αρχές.

Ο Ντεμίς αγάς, ίδιος πάντοτε, παχύς, κοιλαράς, με πλαδαρό και ροδοκόκκινο πρόσωπο, μόνον την αδράνεια, της φυλής του το διακριτικό, δεν είχε τώρα επάνω του. Εφαινόταν νευρικός και ανήσυχος. Πότ' έρριχνε τα μάτια του με ρεμβασμό στις φλόγες του κονακιού και πότε τα εκολλούσεν επίβουλα στα χαμόσπιτα των Καραγκούνηδων με φριχτό μίσος και απειλή. Δεν ελυπόταν για την καταστρεμμένη περιουσία του κυρίου του. Τίποτε δεν ήταν γι' αυτούς ένα κονάκι και πέντε-δέκα χιλιάδες οκάδες γέννημα που εχανόταν. Η τόλμη των Καραγκούνηδων, η εξαφνική ανυποταξία των δούλων στα δικαιώματα του αφέντη τους, εκείνη τον έκανεν έξω φρενών. Από την ανατροφή του και από τη θρησκεία του αυτός εγνώριζε, πως οι άπιστοι εδόθηκαν στη γη από τον Αλλάχ, για να δέχονται αστέναχτα τις τιμωρίες των αρχόντων και να θεωρούνται υποχρεωμένοι κι ευτυχείς για τη δουλειά τους. Πού ακούσθηκε ποτέ να σηκώνεται το ταπεινό μερμήγκι και να πατή κατακέφαλα τον μέγαν αετόν!... Και πού αλλού ακούσθηκε να μην ημπορή αυτός, αντιπρόσωπος του μπέη του, να τιμωρήσει τους χαμένους δούλους με την ποινή που τους έπρεπε!...

— Αλλάχ! Αλλάχ! εστέναζε κουνώντας σπασμωδικά στα χέρια το κεχριμπαρένιο κομπολόγι του. Στην Τουρκία τέτοια πράγματα δε γίνονται!... Ολμάς! Δεν γίνονται!...

Οι Αρχές περίγυρά του, ο νομάρχης, ο ανακριτής, ο αρχηγός, εφρόντιζαν να τον καθησυχάσουν. Δεν έπρεπε ν' ανησυχή και τόσο! Εδώ θα εύρη περισσότερη από την Τουρκία δικαιοσύνη. Η Κυβέρνησις θα ικανοποιήση τη ζημία του μπέη· οι κακούργοι θα τιμωρηθούν, όπως τους αξίζει. Ό,τι θέλει ας διατάξη και, άμα δεν γίνη, τότε να παραπνευθή.

— Τι να γένη, τζάνουμ, τι να γένη! εφώναξεν ο αγάς ξαναμμένος. Τόσον καιρό είμαι διωγμένος από το χωριό και τίποτα δεν έγινε. Δικαστήρια —μικαστήρια, δικηόροι— μικηόροι· με τέτοια περνάτε τον καιρό σας εδώ!...

Καλά λέγει! Ο νομάρχης, ο ανακριτής, ο αρχηγός, άλλαξαν βλέμμα μεταξύ τους κι εσυμφώνησαν με τον Ντεμίς αγά. Ο πρόξενος ατάραχος, ασυγκίνητος, επεριορίσθηκε μόνον να χαμογελάση και να κοιτάξη με

αυταρέσκεια τα παχουλά χέρια του. Εκείνη την ώρα έφεραν χεροπιαστά την Κρουστάλλω οι στρατιώτες εμπρός τους και την Ασημώ αξεκόλλητη επάνω της. Αμέσως όλοι εχαροποιήθηκαν. Επί τέλους είχαν τον πρώτο κακούργο στη διάθεσή τους! Όλοι ετριγύρισαν τη γυναίκα κάτω απιθωμένη, την απειλούσαν με άγρια βλέμματα, την εδιάταζαν να σηκωθεί επάνω, σταυροχέρι να σταθή εμπρός στον αφέντη της και να μαρτυρήσει τους αίτιους της πυρκαϊάς. Αλλ' η Κρουστάλλω, κυριευμένη πλέον από την καταστρεφτική δύναμη του φαρμάκου, κατατρομαγμένη από το βάνουσο φέρσιμο των στρατιωτών, έκπληχτη από την παρουσία τόσων λαμπροφορεμένων ανθρώπων, εγύριζε τα θαμπωμένα βλέμματά της και λέξη δεν έβγαζεν από το στόμα της.

Ολόγυρα, στυγνή εβασίλευε μελαγχολία και φρίκη. Το κονάκι τώρα, γυμνό από τις ξυλοδεσές, από τα παράθυρα και τους πύργους και τον εξώστη και τις σκάλες του, παραγεμισμένο από σανίδες και σίδερα, από κεραμίδια και χοντρόξυλα και πλίθες, με τοίχους μαύρους και μισοτριμμένους, έμοιαζε με γίγαντα κατασκελετωμένον και άψυχον. Οι άγριες φλόγες, μην έχοντας πλέον τροφή στους εξωτερικούς τοίχους, επεριορίστηκαν κάτω, μέσα στα θαμμένα ερείπια κι εξακολουθούσαν εκεί άφαντες, σαν επίβουλη αρρώστια, το καταστρεφτικόν έργο τους. Οι καπνοί κατάμαυροι, πυκνοί ανέβαιναν κλωθογύριστοι στην ακυμάτιστη ατμοσφαίρα, με γαλήνη και απελπιστικήν απάθεια. Τα κουφώματα ορθάνοιχτα έχασκαν, σαν στόματα ξεδοντιασμένα και άσαρκα, που ρίχνουν απαίσιο γέλοιο επάνω στην εικόνα ολέθρου και θανάτου. Και κάτω, μέσα στα βάθη των κατωγιών, τα σκοτεινά και αψαχούλευτα, σωροί φλογεροί εφαινόταν τα σιτάρια και τα καλαμπόκια, με λαμπάδες γαλαζοκόκκινες, πηδηχτές, ατελείωτες εδώ κι εκεί, σαν από κρατήρα ηφαιστείου· και λάβρα θαμπή και τρεμάμενη εγλιστρούσεν επάνω τους με γοργάδα σύγνεφου, που γλιστρά κάτω από τον ήλιο και ρίχνει φευγάτον τον ίσκιο του επάνω σε αμμουδερή και ηλιόκαφτην έρημο.

Η ατμόσφαιρα όλη ήταν γεμάτη από καπνούς και ατμούς και στάχτη φλογισμένη και βαρειά κάρωση. Οι γειτονικές αυλές, οι λάσπες και τα χλωρά χορτάρια, τα κιουτσέκια και τα σπίτια, η λεύκα του πηγαδιού και οι ογρές πλάκες, κάθε δέντρο και κάθε χάτσαλο περίγυρα, άφων' άλαλα στην ακινησία τους, σεβαστά στη φρίκη τους, αισθάνονταν το σύφλογο να χώνεται στους πόρους των επίβουλο και μαραμένα, θλιβερά, είχαν χάση κάθε χυμό και κάθε νότισμα, όπως χάνει ο άνθρωπος το αίμα και το χρώμα του μέσα στα μολυσμένα και ασφυχτικά υπόγεια. Ψηλά ο ήλιος, τυλιγμένος στους ατμούς, μισοκρυμμένος, κατακόκκινος, εφλόγιζε την πεδιάδα ολόκληρη με κάποιαν ανεμοκίνητη βαφή ωχρού αιμάτου και σκόνης καπνιάς. Και κάτω, στη ρίζα της λεύκας, επάνω στα χοντρά

έπιπλα των Καραγκούνηδων, καθισμένοι όπως-όπως οι αντιπρόσωποι της Κυβερνήσεως και οι αντιπρόσωποι των μπέηδων, αγαναχτισμένοι και ράθυμοι, επερίμεναν της Κρουστάλλως την απάντηση.

– Σήκω, μωρή! Μίλα· δεν ακούς που σε ρωτάνε; Μίλα και μην κάνης το χαζό!... είπε ένας στρατιώτης σηκώνοντάς την ολόρθη.

– Να μιλήσω! είπε η Κρουστάλλω· δε μ' αφήνουν οι σπίθες να μιλήσω· για ιδές τι σύγνεφο γυρίζει απάνω μου! Μ' έκαψαν· μου ζεμάτισαν το πρόσωπο· το κεφάλι μου επρήσθη σαν καζάνι!... Διώχτε τις σπίθες να μιλήσω, ντε! Διώχτε τις!... Διώχτε τις!...

Κι εκινούσε τα χέρια σαν ανεμόμυλου φτερά εμπρός στο πρόσωπό της κι εκοίταζε με τρομαγμένα μάτια πέρα στο άπλωμα, σαν ν' ατένιζε φριχτό φάντασμα.

– Μας κάνει την τρελλή· είπε ο ανακριτής χαμογελώντας στον νομάρχη. Τι ζωντόβολα που είνε αυτοί οι Καραγκούνηδες! Δεν ξέρεις· του διαβόλου τσιράκια! Τους ξέρω εγώ· τους ξέρω καλά εγώ· τους εμελέτησα καλά τόσα χρόνια!...

Κι εκίνησε το κεφάλι κοιτάζοντας όλους κατάματα, για να βεβαιώσει την ανακριτική του εξυπνάδα και τις ψυχολογικές μελέτες του. Αλλ' η Κρουστάλλω δεν τον άφησε να συστηθή περισσότερο.

– Τρελλή; Δεν είμαι τρελλή! είπε, όχι, δεν κάνω την τρελλή!... Ωχ, πώς πονεί το κεφάλι μου! Τα σκέλια μου!... Αχ, η ράχη μου. Πώς με σφάζ' η ράχη μου!... Η ράχη μου!...

Και γυρίζοντας πίσω τα χέρια της, με πρόσωπο διαστρεμμένο από τους πόνους, επασπάτευε τη ραχοκοκκαλιά στις πλάτες ανάμεσα, εσυδίπλωνε το κορμί όσο της ήταν εύκολο, λες και ήθελε να στερεώσει τους σπονδύλους και να κατασιγάση τα κοφτερά μαχαίρια που την έσφαζαν· να υποτάξη των τενόντων τ' αναπηδήματα· να στύψη του κεφαλιού την αιματοπλημμύρα· να διώξη μακράν την απελπιστική μανία, που εκυκλοφορούσε μέσα της. Από τους ακροατές όμως κανένας δεν την επρόσεχε πλέον. Τριποδισμός αλόγων είχε ακουστή και τώρα εφάνηκεν ανάμεσα στο χωριό καβαλλάρης ο μοίραρχος με θριαμβευτικό χαμόγελο στα χείλη, με ακράτητη υπερηφάνεια στ' άγρια μουστάκια του, σαν να εγύριζεν από μυριόνεκρα μάχη κι έσερνε εμπρός του εχθρούς αιχμαλώτους. Αλλά δεν έσερνε παρά τους ταπεινούς Καραγκούνηδες. Ο Παπαρρίζος, ο Μαγουλάς, ο πάρεδρος· ο Μπιρμπίλης και ο Χαδούλης· ο Τρίκας και ο Τζουμάς και ο Κράπας και λοιποί, ληταρωμένοι πιστάγκωνα, με το στήθος πεταγμένο εμπρός σαν ψωμοκάρβελο, κατασκονισμένοι από τους κρυσώνες, καταϊδρωμένοι και ασθματικοί από τον δρόμο, έρχονταν εμπρός, κάτω από τα ζεστά χνώτα και το φτερνοκόπημα των αλόγων. Του παρέδρου ήταν δεμένο το κεφάλι,

καταιματωμένα τα λαιμοτράχηλα και το πουκάμισο από την κακή πλακιά ενός στρατιώτη. Ο Μαγουλάς είχε σπασμένο τον αριστερό βραχίονά του από οικτρό πέσιμο, που έπαθε φεύγοντας μέσα στα χωράφια. Ο Χαδούλης είχε χτυπημένο το γόνατό του κι εβάδιζε κουτσαίνοντας. Ο Τρίκας μόλις εσερνόταν από βγάλσιμο του δεξιού ποδιού· και οι άλλοι όλοι εφαινόταν αφανισμένοι από τον τρόμο και την καταδίωξη, από τα χτυπήματα και τους φοβερισμούς.

Πίσω από τους άντρες έρχονταν τα γυναικόπαιδα. Η γριά Σταμάτω πρώτη και Αγγελική η Κράπαινα· Βασίλω η Τζούμαινα και η παπαδιά· η Ρούσα και η Χαδούλαινα και άλλες μικρομάννες με τα βυζανιάρικα παιδιά στα ηλιοψημένα στήθη τους. Έπειτα τα όψιμα κορίτσια, η Αννέτα του Μπιρμπίλη και Παναγιώτα η παπαδοπούλα και άλλες πέντε-δέκα με θυμωμένο και αντρίκειο βάδισμα. Και κατόπιν, ανάμεσά τους χωμένα, στριμωγμένα σαν τ' αρνάκια στις προβατίνες, παιδιά μικρά-μεγάλα, σερنيκοθήλυκα, με κλαψάρικη και θλιμμένην όψη. Και παραπίσω έρχονταν οι άλογοι κάτοικοι του χωριού, βώδια και άλογα και βουβάλια και γαϊδούρια, παρασυρμένα κι εκείνα στην αγριοπλημμύρα του κατατρεγμού. Και περίγυρα όλου αυτού του ανθρωποσωρού οι έφιπποι χωροφυλάκοι άγρυπνοι και φοβεροί, με τριποδισμό των αλόγων και των σπαθιών τον κλαγγασμό, εθύμιζαν στους ελεύθερους εκείνους τόπους άλλα χρόνια δουλείας και τυραννίας, όταν οι σκληροί πασάδες έσερναν κατόπιν τους σύσπιτα χωριά για θριαμβευτική επίδειξη και παραδειγματισμό των δούλων. Και απορία εγεννιόταν, αν ήταν αυγή ελευθερίας κι ενδόξου μέλλοντος αυτό ή προστυχιά και μικροψυχία ακατονόμαστη.

– Εδώ τους έχω! Είπε δείχνοντάς τους στον Ντεμής αγά ο μοίραρχος.

Αλλ' εκείνος χωρίς να δώσει απάντηση έρριξε τα μάτια του άγρια στους χωριάτες, σαν να ήθελε να τους αποσβολώσει μόνον με τα βλέμματα. Το αίμα τυραννικό εχόχλασε μέσα του στην όψη των ταπεινών εκείνων δούλων και όρεξη αισθανόταν να σηκωθεί και να μαδήσει τα μαλλόγενά τους· να χύση με τα νύχια τα μάτια, να ξεσκλίση τις μάρκες τους· μύτες και αυτιά να τους κόψη· να τους κρεμάση στα περίγυρα δέντρα τ' ανάσκελα κι εκεί να τους αφήση, ώστε να παραδώσουν την ψυχή βρωμερή στον Πλάστη τους!... Αλλ' επεριορίσθηκε μόνον στεναγμούς να βγάλη, ικανούς με το σύφλογό τους να πυρπολήσουν τη φύση. Το καταχτητικό θηρίο μέσα του εφρύμαζε και εβογγούσε μ' αιματοστάλαχτη λύσσα, αδάμαστο και ανήλεο. Πώς να τα κάμη όλ' αυτά, που δεν είχε κανένα δικαίωμα πλέον! Έφυγαν οι χρόνοι οι καλοί, που ο αφέντης και ο επιστάτης ώριζαν όχι μόνον την περιουσία, αλλά και τη ζωή των κολλίγων τους! Τότε όχι να κάψουν, όχι

ν' αντιμιλήσουν, αλλ' ούτε να βήξουν ετολμούσαν εμπρός στον αγά. Τώρα εσηκώθηκαν τα ποδάρια και χτυπούν το κεφάλι! Ο Σουλτάνος, άστοργος πατέρας, επαρέδωκε μεγαλόδωρος τη γη στους απίστους και μαζί μ' αυτούς επαρέδωκε τους μπέηδες και τους αγάδες στη διάκριση και τον χλευασμό των μισητών δούλων. Κι εκείνοι δεν έχουν δικαίωμα τίποτε να τους κάμουν! Να τους πάγουν στα δικαστήρια! Να ζητήσουν ικανοποίηση! Τι την ήθελε την ικανοποίηση και τα δικαστήρια ο Ντεμής αγάς, αφού δεν ημπορούσε να τιμωρήσει με τα χέρια τους δούλους του!

– Σιχτρίρ! εψιθύρισε ρίχνοντας βλέμματ' αποστροφής και περιφρονήσεως σε όλους περίγυρα τους χωριάτες και τον αρχηγό και τον ανακριτή και τον μοίραρχο, σαν να έφτυνε κατάμουτρα όλου του φιλελευθέρου συστήματος της Ελλάδας.

Αλλ' ο ανακριτής είχε τώρα εμπρός του χεροδεμένους τους χωριάτες και άρχισε την ανάκρισή του. Ανάκρινε πρώτα τον Παπαρρίζο, έπειτα τον πάρεδρο κι έπειτα όλους τους άλλους στη σειρά. Έπειτ' άρχισε και την ανάκριση των γυναικών, από τις γερόντισσες στις νεώτερες. Όλοι όμως, άντρες και γυναίκες, ήσαν σύμφωνοι για την πυρκαϊά. Πρώτος αίτιος ήταν ο βρυκόλακας, που δεν ήθελε να καθίση κλεισμένος στο ερμόσπιτο, αλλ' επίμενε να έβγη έξω και να τους πιη το αίμα. Φυσικά οι χωριάτες δεν ημπορούσαν να τον αφήσουν. Με τη συμβουλή του ζητιάνου άναψαν περίγυρα φωτιές να τον εμποδίσουν. Αλλ' εκείνος επρόβαλε στο παραθύρι κι ήθελε σώνει και καλά να πηδήση κάτω. Κι είχεν ένα πρόσωπο! Παναγία μου! Τι πρόσωπο! Τα μάτια του επέταγαν κάτι σπίθες, που εθάμπωναν όλη τη λάμψη της φωτιάς κι εμέστωναν τον αέρα περίγυρα από την πύρη! Έξω από το στόμα του έβγαιναν κάτι δόντια! Τόσα δα· μια οργυιά μεγάλα και γυριστά σαν δρεπάνια! Έτσι έκαναν μια κι έσχιζαν σαν πριόνια το παραθυρόφυλλο! Το στήθος του ήταν όλο δασωμένο από τις τρίχες· κάτι αγριότριχες ορθές και σουβλερές σαν τ' αγκάθια του σκαντζόχερα! Το κεφάλι του ήταν τυλιγμένο σε κάτι μαλλιά, σαν τουλούπες, κατσαρά και κατακόκκινα· τόσο κόκκινα σαν να ήταν βουτηγμένα στο αίμα των θυμάτων του! Και τα νύχια των ποδοχερών του, όταν ανέβηκεν ολόκορμος στο παραθύρι, εσγάρλιζαν τα σανίδια και τα ξέσκλιζαν με τέτοιο θόρυβο, που έλεγες πως έφθασεν η συντέλεια του κόσμου!

– Μα τον είδες εσύ; ερώτησεν ο ανακριτής τον Παπαρρίζο γελώντας για τη φρίκη του.

– Τον είδα λέει; Σαν με βλέπεις και σε βλέπω!

– Καλά ο βρυκόλακας· αμ το κονάκι;

– Το κονάκι; αποκρίθηκαν όλοι με μιας. Ο βρυκόλακας έκαψε το κονάκι.

Βέβαια ο βρυκόλακας. Αφού είδαν οι χωριάτες πως δεν ημπορούσαν αλλοιώς να τον περιορίσουν, έρριξαν δαυλιά να τον κάψουν. Αλλ' αντί ν'ανάψη το ερμόσπιτο, άναψε το κονάκι. Ο βρυκόλακας για να τους εκδικηθή –επειδή μαθές ήξερε πως δεν τα είχαν καλά με τον αφέντη– έκαψε το κονάκι. Όλος, σου λέει, ο κόσμος θα πιστέψη πως το έκαψαν εκείνοι. Και μάρτυς τους ο Θεός, πως εκείνοι κακό δεν θέλουν ποτέ του αφεντός· ούτε θέλουν να φύγουν από τα χέρια του! Εκεί θα μείνουν, όπως οι γονείς και οι πάπποι τους, δούλοι ταπεινοί και αφοσιωμένοι στον αιώνα! Τι παράπνομο μπορεί να έχουν αυτοί από τον αγά τους, αφού περνούν καλύτερ' από κάθε άλλον!...

– Οι δικηόροι μάς σήκωσαν τον νου· εμείς τον αγά μας τον σεβοπροσκυνούμε σαν τον άγιο! είπε πρώτος ο Παπαρρίζος κάνοντας βαθύ χαιρετισμό εμπρός στον Ντεμίς αγά.

– Εμείς λευτεριά δε θέλουμε· ο αφέντης μας να είνε καλά· εφώναξαν κι οι άλλοι, άντρες και γυναίκες μονόγνωμοι.

Ο ανακριτής εγύρισε και είδε κατάμματα τους συντρόφους του.

– Τους ξέρω εγώ· εξανάειπε χαμογελώντας· ξέρεις τι ζωντόβολα είνε αυτοί οι χωριάτες!... Τους ξέρω εγώ· τους εμελέτησα καλά, χρόνια τώρα!...

Αλλ' εκείνη την ώρα νέο πρόσωπο εφάνηκε στη σκηνή. Ο μοίραρχος είχε αφήση έξω μερικούς στρατιώτες να ψαχουλέψουν ακόμη, μήπως συλλάβουν και άλλους ενόχους. Έδωκεν αυστηρή διαταγή να περιπολούν σε μιλίων έκταση περίγυρα και όποιον απαντήσουν, Καραγκούνη είτε άλλον διαβάτη, όποιος δήποτε και αν ήταν, απ' όπου δήποτε και αν έρχεται, να τον συλλάβουν και να τον οδηγήσουν στην ανάκριση. Και τώρα δύο στρατιώτες έφεραν εκεί έναν εξηνταχροניתη γέροντα με το γαϊδουράκι του. Αλλά δεν έμοιαζε καθόλου για χωριάτης αυτός. Το εμαρτυρούσε πρώτη η φορεσιά του. Είχε ντρίλινο πανταλόκι χιλιοζαρωμένο και σακκάκι ριγωτό και πουκάμισο διάνινο, μ' ένα μαντήλι γεροντίστικο στον λαιμό, με πηλήκιο ναυτικό στο κεφάλι. Απ' όλα του εφανερωνόταν ο γέροντας πως ήταν караβοτσακισμένος θαλασσινός. Είχεν όλη την υγεία και όλη την ταλαιπωρία του ναυτικού επάνω του. Ψηλός, λεβεντόκορμος, με ώμους πλατείς και καμαρωτούς· με τη μέση στέρη σαν το γόμφωμα της κλάπας, που σιδερένια κρατεί επάνω και κάτω τα εξαρτήματα· με χέρια ζερβόδεξα ριχμένα, συμμαζεμένα λίγο στην ανάπαψη· τα βήματ' ανοιχτά· τα πόδια στέρα σαν μαρμαροκολώνα· επρόδινε σώμα θαλασσοδαρμένο και ηλιοψημένο, που επήρε πλέον τη σκληρότητα και το μέστωμα του χάλυβα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του τραχύτατα, γερά, με ψαρά γένεια και μουστάκια, με τα μάτια καστανά, το μέτωπο σύζαρο και αυστηρό,

έδειχναν πάντα πως τίποτε άλλο δεν εφρόντιζε παρά πώς να διακρίνη μέσ' από την πυκνήν ομίχλη ποθητόν λιμένα για ν' ασφαλίση το καράβι του. Και ο γλάρος ακόμη να τον έβλεπε, αμέσως θα τον εγνώριζε για σύντροφό του. Αλλ' ο ανακριτής ήθελε σώνει και καλά να βάλη και αυτόν στην ανάκριση.

– Πώς λέγεσαι; τον ερώτησε με αυστηρή φωνή.

– Χατζής Μπάκας· αποκρίθηκεν ο γέροντας βγάζοντας με σεβασμό το πηλήκιο.

Αλλ' ο σωρός των Καραγκούνηδων εσεισθηκεν αμέσως με σούσουρο, όπως σωρός ξερών φύλλων, όταν έρχετ' εξαφνικό φύσημα ανέμου, κι εσύλωσεν ψαχουλευτικά τα μάτια επάνω του. Δεν την άκουαν, όχι, για πρώτη φορά τώρα την φωνήν εκείνη! Όσο και αν ήταν αλλαγμένη, είχε όμως κάτι το κλαψάρικο και το ταπεινό μέσα της.

– Ο ζητιάνος, λιέω! εψιθύρισε δειλά στ' αυτί του Παπαρρίζου ο πάρεδρος.

– Ο ζητιάνος· είπε και ο Μαγουλάς στ' αυτί του Τρίκα.

Κι ένας με τον άλλον, από τους άντρες στις γυναίκες, εψιθύρισαν όλοι τ' όνομα του Τζιριτόκωστα μ' έκφραση μίσους και τρόμου κι εκόλλησαν περισσότερον υποψιασμένα τα μάτια επάνω του. Αλλά δεν άργησαν ν' αρχίσουν τις αντιλογίες και τις αμφιβολίες τους. Έξω από τη φωνή, τίποτε άλλο δεν είχαν ο γέροντας που να μοιάζη του ζητιάνου. Ούτε τα φορέματά του ήσαν ίδια, ούτε τα γένεια, ούτε τουλάχιστον το γαϊδουράκι του! Εκείνο το εθυμούνταν όλοι· ήταν καράτικο. Ενώ αυτό ήταν ποδαλό και αστεράτο. Είχε κορδόνι από άσπρες τρίχες στον λαιμό και άλλες εμπρός στο μέτωπο και κάτω στα πουλάκια και στα γόνατα και στα καπούλια ακόμη. Α μπα! Δεν ημπορούσε να είναι ο ζητιάνος!...

Και αληθινα ο Τζιριτόκωστας δεν ήταν πλέον ο ζητιάνος. Όταν είδε πως έπιασε το κονάκι φωτιά, τρομασμένος κι εκείνος, όπως οι χωριάτες, έφυγε μακράν να κρυφθή. Αλλά δεν ηθέλησε να τους ακολουθήση στους κρυψώνες τους. Ήταν πιθανόν να συνέρθουν αργότερ' από την έκπληξη, να συλλογισθούν πως αυτός ήταν ο κύριος αίτιος όλης της καταστροφής και να θελήσουν με ξυλοκοπήματα, είτε και με φόνο, να εκδικηθούν το κακό που έπαθαν. Μόνος έφυγε κι εχώθηκε στην πατουλιά, που είχε και τα πράγματά του. Κι εκεί ξαπλωμένος τ' ανάσκελα, άρχισε να συλλογίζεται τη θέση του. Ε, μα το παράκαμε· αληθινά το παράκαμε κι αυτός! Τι διάβολο ήθελε να φθάση έως εκεί την εκδίκησή του! Τι τον έμελε να εκπλήξη παραπάνω τους Καραγκούνηδες! Τη δουλειά την έκαμε καλά ως σήμερα. Μακάρι να εύρισκε και στ' άλλα χωριά τόση κουταμάρα και τόσην εσοδειά. Τα σακκούλια του ήταν γεμάτα· το μπαστούνι του παραστοιβασμένο. Τι άλλο ήθελε;

Τώρα η μετάνοια ήρθεν αυτόκλητη στο πνεύμα του και άρχισε να τον τυραννή. Δεν τον έμελεν, όχι, γιατί έγινε αίτιος τόσης καταστροφής, είτε γιατί θα εχαρακτηρίζονταν άυριο υπεύθυνοι οι χωριάτες και θα υπόφεραν τα μύρια εξ αιτίας του. Για ξένες περιουσίες και για ξένα τομάρια δεν έδινε λεφτόν ο Τζιριτόκωστας. Ό,τι τον εβασάνιζεν ήταν η σκέψις πώς θα κατώρθωνε να φύγη από εκεί και να εξακολουθήση ανενόχλητος το ζητιάνικό του έργο. Ήξευρε πως η όψις της πυρκαϊάς θα εσυγκέντρωνε κόσμο και στρατιώτες εκεί· εφοβόταν πως η ανάκρισις ημπορούσε να περιλάβη και αυτόν στην ανιχνευτική της ενέργεια. Εσκέφθηκε λοιπόν αμέσως να φύγη απ' εκεί. Ήταν το φρονιμώτερο, που είχε να κάμη. Αλλά πού να πάγη; Τι δρόμο να πάρη τέτοια ώρα; Τον τόπο καλά δεν τον ήξευρε. Άλλη φορά δεν είχε ταξιδέψη σ' εκείνα τα μέρη. Ημπορούσε να γυρίζη όλη τη νύχτα και την αυγή να ξημερωθή πάλιν εμπρός στον κρουψώνα του.

– Διάβολε! εψιθύρισε· κάπως σκούρα τα πράγματα!...

Και για πρώτη φορά στη ζωή του έρριξε το κεφάλι στο χέρι με στενοχώρια ο Τζιριτόκωστας κι έμεινε συλλογισμένος. Αλλ' έξαφνα εχτύπησε με την παλάμη το μετωπό του πεισματικά.

– Κουρκούτη έγινε τ' αναθεματισμένο!... είπε με αυταρεσκείας χαμόγελο.

Βέβαια, Κουρκούτη έγινε το μυαλό του, αφού δεν εθυμήθηκε πως τόσα και τόσα μέσα είχεν ακόμη στη διάθεσή του για ν' απατά τον κουτόκοσμο! Πρώτ' απ' όλα έπρεπε ν' αλλάξη τη φορεσιά του. Μέσα στα σακκούλια του, στον πάτο βαθιά, είχε την ευρωπαϊκή αλλαξά, που τον έκαναν αμέσως άλλον άνθρωπο. Την έβαζεν εκείνη, όταν έμπαινε σε πολιτείες. Εκεί κατοικούν ανεπτυγμένοι άνθρωποι. Συχαίνονται και δυσπιστούν εμπρός στον παλιοτσολιά· δεν αγριεύουν όμως στους φραγκοφορεμένους. Βρίσκονται τόσο κοντά στον άστατο τροχό της τύχης, ώστε πιστεύουν ευκολώτερα να καταντήση ο εκατομμυριούχος πεντάφτωχος, παρά παλιοχωριάτης άξιος ελεημοσύνης. Διαφορετικός κόσμος βλέπεις! Ο Τζιριτόκωστας είχε γνωρίση πολλούς, που δεν εσυγκινούνταν στα συχωρολόγια· και όμως εγίνονταν τρυφερόκαρδοι εμπρός στη διήγησι μιας πυρκαϊάς και μιας θαλασσοφουρτούνας.

Ο ζητιάνος εσύρθηκεν αμέσως στα κωλορρίζα της πατουλιάς και ψαχουλεύοντας εξέθαψε την ντρίλινη φορεσιά και το ναυτικό πηλήκιο. Έβγαλε με σπουδή τη φουστανέλλα και τις σκάλτσες του· επέρασε τα φράγκικα. Πάει πλέον· ήταν ναυτικός. Ναυτικός караβοτσακισμένος!

– Ας έρθουν τώρα τα ζωντόβολα να με γνωρίσουν! εψιθύρισε χασκογελώντας.

Άρχισε να συλλογίζεται πώς θα οικονομήση τα πράγματά του. Δεν

ημπορούσε βέβαια να τα πάρη μαζί του. Αν του έκαναν έρευνα, θα έμπαιναν όλοι σε πειρασμό. Τι τα θέλει ένας караβοτσακισμένος τ' αλλαξίμια; Και προ πάντων αλλαξίμια караγκούνικα!...

Ενώ εσυλλογιζόταν έτσι, άκουσε το γαϊδουράκι του να φρυμάζη και ν' αντιπατή ανήσυχο. Της αυγής το δροσερό αγεράκι άρχισε να εμψυχώνη τα κοιμισμένα μέλη του ζωντανού και να του γαργαλίζη τα φωνητικά όργανα στο σάλπισμα χαράς κι εξεγέρσεως. Από μακράν έφθαναν στ' αυτιά του συγχισμένα ξεφωνητά και πατήματα και ανθρώπων σαλαλοή. Ήταν οι κάτοικοι των χωριών, που εσυμμαζώνονταν να τρέξουν στο Νυχτερέμι για την πυρκαϊά. Κι εφοβήθηκε μήπως το γαϊδουράκι του αρχίση τώρα το γκάρισμα και κεντήση την περιέργεια κανενός διαβάτη έως το καταφύγιό του. Τι διάβολο ήθελε το γαϊδούρι κρυμμένο μέσα σε μια πατουλιά;

Ο ζητιάνος εσκέφθηκε αμέσως και αποφάσισε. Έκρυπεν όλα τα περιττά πράγματά του στα κωλορρίζα, έρριξε το σαμάρι επάνω στο ζω, επήρε το μπαστούνι του κι εβγήκεν έξω από τα κλαδιά. Καιρός δεν του έμενε πλέον να φύγη. Ο τόπος όλος περίγυρα ήταν στο ποδάρι σηκωμένος. Καλύτερα ήταν να μείνη εκεί στο ξέφωτο, να βάλη το γαϊδουράκι του να βόσκη, κι εκείνος να πέση να κοιμηθή ώστε να ιδή το τι θ' απογίνη στο χωριό. Φόβο δεν είχε πλέον ούτε αυτός ούτε το ζωντανό του.

– Σαν καλά είμαστε· είπε.

Και ήσυχος εξαπλώθηκε στον ίσκιο μιας καστανιάς και άρχισε να ροχαλίζη. Οι στρατιώτες όμως, ψαχουλεύοντας για τους Καραγκούνηδες, του εχάλασαν τον ύπνο και σπρώχνοντας τον έφεραν τώρα στον ανακριτή. Κι ενώ οι χωριάτες έκαναν τις παρατηρήσεις και τις αντιλογίες τους, αυτός αδιάφορος εδιηγόταν την ιστορία του, τα παθήματά του, ολόκληρη οδύσσεια της ναυτικής ζωής, της κινδυνεμένης και πολυστέναχτης!

Ήταν από τη Λειψοκουτάλα κι είχε μπάρκο καλοτάξιδο. Χίλια κοιλά να πης τα έπαιρνεν όλα μέσα. Ήταν αυτός καπετάνιος κι είχε μαζί τα δύο του παιδιά –δύο δράκους, που δεν εδείλιαζε ποτέ το μάτι τους. Έκανε ναύλους καλούς· από τη Μαύρη θάλασσα στη Μαρσίλια και από τη Μαρσίλια στη Μαύρη θάλασσα. Νυχτόημερα τ' ώργωνε το άκαρπο κύμα. Δεν εξέταζεν αυτός ούτε μελτέμια ούτε Πεντέχτη· δεν ελογάριαζε ούτε βορριά, ούτε νότο. «Σταυρού δέση – σταυρού λύση» δεν είχεν αυτός, όπως οι άλλοι θαλασσινοί. Είχε πλεούμενο γερό και άξιους συντρόφους. Αλλά τι απόχτησε με όλ' αυτά; Καν τίποτε! Έφτασε μια στιγμή, μία κακή ώρα να του τ' αρπάξη όλα, κόπους και πλούτη και παιδιά και να τον αφήση έρμον και πεντάφτωχον! Τώρα γυρίζει εδώ κι εκεί σαν

πρόστυχος ζητιάνος και περιμένει από τα υστερήματα του κόσμου, από τα ελέη των φτωχών, εκείνων που τόσες φορές αυτός ελέησεν άλλοτε, να ζήσει την άθλια και καταφρονεμένη ζωή.

– Μα τι να κάμω; είπε με δάκρυα στα μάτια· να σκοτωθώ; Να πνιγώ; Της πείνας να φοφήσω; Όχι· δεν το κάνω! Ο κόσμος θα με περγελάσει· η εκκλησία θα με ταπεινώσει. Δεν το κάνω· δεν το κάνω ποτέ!...

Ο γέροντας είχε τόσην ειλικρίνεια στο βλέμμα του, τόση στη φωνή του θλίψη, στο σώμα του περιχυμένη τόσην επισημότητα, που έπρεπε να είνε κανείς άπιστος για να μην πιστέψει και πέτρα να μην συγκινηθεί. Οι ακροατές του όλοι, ήσαν κυριευμένοι από οίκτο και τα πρόσωπά τους έδειχναν ζωγραφιστή την αποθάρρυνση και την ψυχοπόνια. Σύμφωνα με τον χαρακτήρα και την ανατροφή του καθένas έκανε διάφορους συλλογισμούς, πάντοτε όμως μελαγχολικούς και πένθιμους.

– Τι επάγγελμα! Τι επικίνδυνο επάγγελμα!... εξεφώνησεν ο νομάρχης κινώντας το κεφάλι. Αυτοί είνε θηρία· δεν είναι άνθρωποι! Όλο με τ' άψυχα παλεύουν· με το νερό, με τον αέρα και με τις ξέρες. Πάλεψε όσο θέλεις· τι να τους κάμης; Αν σωθής, εσώθης· αν χαθής, εχάθης· στον αντίπαλο τίποτε δεν κάνεις...

– Ό,τι κάμης θα είνε μια τρύπα στο νερό· είπε χαριτολογώντας ο ανακριτής.

– Που θα την βουλώσης εσύ πρώτος· επρόσθεσεν ο μοίραρχος.

Αλλά και οι ληταρωμένοι χωριάτες έκαναν τις συζητήσεις τους. Τη θάλασσα την εγνώριζαν από μακράν. Δεν είχαν ταξιδέψει ποτέ και τα λόγια του γέροντα επροξενούσαν μεγαλείτερη κατάπληξη στο πνεύμα τους. Εμπρός τους έβλεπαν πέλαγος ανοιχτό, απέραντο, με κύματα σκοτεινά και ουρανό μολυβένιο, της φρίκης και του θορύβου αιώνιον γίγαντα. Έβλεπαν άγριες ακρογιαλιές, στουρναρόπετρες υπερύψηλες, άβλαστες, άδεντρες, με γόμφους και λακκώματα δόλια, στο πουλί και στον άνθρωπον απάτητα, να χάσκουν στο άπειρο προσμένοντας τη βορά τους. Και αντίκρυ καράβι καμαρωτό, να παλεύη απελπιστικά με τα κύματα· να σπρώχνεται ακράτητο στους βράχους· να σκορπά μύρια κομμάτια στη στιγμή. Άκουαν τη φριχτή σύγκρουση· το τριζοκόπημα τ' απαίσιο των ξύλων, τις φωνές απελπιστικές των ναυτών. Έβλεπαν τώρα τον Τζιριτόκωστα θαλασσοβρεμένο στην άξενη ακρογιαλιά· καταπληγωμένον, πανέρημον, με σταυρωμένα χέρια και μάτια θολά, να κοιτάζει τις ξέρες και το κύμα, που για μια στιγμή τού άρπαξε παιδιά κι έχει του μαζί! Κι έξαφνα ιδέα εγωιστική άστραψε στο πνεύμα τους. Εσύγκριναν τη ζωή του ναύτη με τη δική τους ζωή, την караγκούνικη, με αυτής της ώρας τη ζωή, τη ληταρωμένη και αβέβαιη για το μέλλον κι ένα ξαλάφρωμα εβγήκεν από τα στήθη τους. Όπως διάβολο και αν ήσαν,

πάντα καλύτερα ήσαν από κείνους! Τουλάχιστον εδώ υποφέρεις, αλλά δεν πνίγεσαι!

– Κι αν πεθάνης πας διαβασμένος! εψιθύρισεν ο Παπαρρίζος.

– Α, σαν πεθάνω!... είπεν ο Κράπας αδιάφορος.

Ήθελε να ξαναειπή τη συνηθισμένη του φράση, την ασυνείδητα παραγεμισμένη με όλη την απογοήτευση και την αμφιβολία της βίβλου του Ιώβ. Αλλ' εσυνήρθεν αμέσως σ' ένα βλέμμα του παπά κι εχαμήλωσε κάτω το κεφάλι κλωτσώντας με το πόδι του τη γη.

Ο ανακριτής όμως, δυσκολόπιστος, όπως απαιτεί η θέσις του, ερώτησε με αυστηρή φωνή τον Τζιριτόκωστα, αν είχε πιστοποιητικά.

– Α, ναι! έκαμεν εκείνος ξεχασμένος δήθεν.

Είχε και παράειχε. Ημπορούσε να έβγη στο ταξίδι δίχως πιστοποιητικά! Έσυρεν από την τσέπη του γρήγορα ένα έγγραφο, διπλωμένο σε στρατσόχαρτο. Από την πολυκαιρία και τα τόσα χέρια που το επασπάτεψαν, είχε καταντήση κουρέλι. Το ξώφυλλό του ήταν μισοτριμμένο, χωρισμένο σταυρωτά· και το εσωτερικό ξεφτισμένο κι εκείνο, έτοιμο να σκορπίση, σαν φύλλο τέφρας στο πρώτο ανεμοφύσημα. Τα περισσότερα γράμματά του ήσαν σβυσμένα και δυσκολοδιάβαστα· ο τίτλος του καταστρεμμένος· η υπογραφή μισοτριμμένη· μουτζουρωμένη η σφραγίδα. Αλλ' ο ανακριτής έβαλε πείσμα να διαβάση το πιστοποιητικό και τέλος το κατόρθωσε. Είδε πως ο Χατζής Μπάκας από το χωριό Λειψοκουτάλα, του δήμου Λειψοκουτάλας, της επαρχίας Λειψοκουτάλας, το επάγγελμα πλοίαρχος, κάτοχος ποτέ μπάρκου χιλίων τόνων, άνθρωπος τίμιος, εργατικός, εγκρατής, καλός χριστιανός και καλός φίλος (ανάμεσα στο καλός και το φίλος ήταν μία λέξις που έλεγε «πολιτικός», αλλ' ήταν σβυσμένη και την επήδησεν ο ανακριτής) έπαθε μέγα συστύχημα και ανεπανόρθωτον· έχασε κατά τη νύκτα του αγίου Νικολάου –φοβερή νύχτα, που την θυμούνται όλοι οι θαλασσινοί– το μπάρκο του, ναυαγισμένο μεταξύ Μπέρκου και Μπερίστας, ανάμεσα σε άγρια κύματα και φοβερούς σκοπέλους.

– Μπέρκου και Μπερίστας! έκοψε το διάβασμα του ανακριτή ο αρχηγός, ψηλαφώντας το μέτωπό του για να συλλάβη τις ιδέες· κάπου τ' άκουσα, Μπέρκου και Μπερίστα· νομίζω πως είνε ορεινά χωριά της Ρούμελης.

– Α, μπα· αντίκρουσεν ατάραχος ο Τζιριτόκωστας· είνε βράχοι της Μαύρης θάλασσας· είνε φόβος και τρόμος των караβιών εκεί!...

– Βέβαια, είπεν ο νομάρχης· εγώ εγύρισα στα νιάτα μου όλη τη Ρούμελη· πουθενά δεν άκουσα τέτοια ονόματα.

– Έχεις φαμίλια, γέροντα; Ερώτησεν απότομα ο αρχηγός.

– Έχω, καπετάνιε μ', έχω και παράχω· αποκρίθηκεν εκείνος, πλαγιάζοντας στον δεξιόν ώμο το κεφάλι, για να δώσει περισσότερη θλίψη στη στάση του· έχω τη γριά μου.

– Παιδιά δεν έχεις;

– Έχω τρία με συμπάθειο.

Ο αρχηγός εσυγκινήθηκεν· έβαλε το χέρι στην τσέπη και του έδωσε λίγες δεκάρες. Αμέσως η ευσπλαχνία εκυρίεψεν όλον τον σεβαστόν όμιλο.

– Έλα κι από δω!...

– Κι αποδώ!...

Ένας με τον άλλον και ο νομάρχης και ο μοίραρχος και ο ανακριτής, ο πρόξενος και ο Ντεμής αγάς, όλοι τον έκραξαν κοντά τους και τον ελέησαν.

– Να, πάρε τα χαρτιά σου και σύρε στο καλό, γέροντά μου· είπεν ο ανακριτής συγκινημένος.

Αλλ' ενώ ο Τζιριτόκωστας με αξιοπρέπεια ναυτικού, που η συμπάθεια και η ελεημοσύνη των άλλων τον συγκινούν, αλλά δεν τον ταπεινώνουν, εδίπλωνε το χαρτί του κι ετοιμαζόταν να φύγει, ένας λοχίας επαρουσιάσθηκεν εκεί και ανέφερε πως σε κάποιο σπίτι ανακάλυψαν δύο νεκρούς.

– Νεκρούς! είπαν όλοι έκπληχτοι.

– Έκαμαν και φόνους ακόμη! εψιθύρισεν αγριοκοιτάζοντας τους Καραγκούνηδες ο ανακριτής.

– Ο βρυκόλακας! Είνε ο βρυκόλακας!... έκραξαν ομόγνωμοι εκείνοι.

– Ποιος βρυκόλακας, βρε ζωντόβολα! αγριοφώναξεν ο μοίραρχος.

Ακόμα επιμένετε να μας γελάτε!...

– Όχι, καπτάνε μ', είπεν ο Παπαρρίζος χλωμός. Αληθινά· σ' εκείνο το σπίτι ήταν ο βρυκόλακας.

Κι έδειξε με κίνημα του κεφαλιού το σπίτι του Βαλαχά. Έστεκεν ολόρθο, απείραχτο εκείνο στη θέση του. Οι Καραγκούνηδες από τον τρόπο τους έρριξαν μακρύτερα τα δαυλιά και κανένα δεν κατώρθωσε να σκαλώση επάνω του. Μόνον τα δαυλιά, που ετίναξε το άτρεμο χέρι του Τζιριτόκωστα, είχαν φθάση στον σκοπό τους. Αλλά κι εκείνα έπεσαν επάνω στη σκεπή και αποκαρβουνώθηκαν χωρίς να μεταδώσουν στα κρύα κεραμίδια τη φωτιά τους.

Όταν οι στρατιώτες εκατέβασαν από το σπίτι τον Μουτζούρη και τον Βαλαχά, όλος ο ανθρώπινος όμιλος, ανεξαιρέτως κοινωνικής θέσεως και θρησκείας, εκυριεύθησαν από φρίκη και ανησυχία. Ο Μουτζούρης, τυλιγμένος στα κουρέλια του, αλύγιστος, με την ηρεμία του θανάτου παγερή επάνω του, με την τσαγγή αποφορά της νεκρής σάρκας χυμένη

τριγύρω του, επροξενούσε θλίψη και σιγή επίσημη. Ο Βαλαχάς όμως επαρουσίαζε το οικτρό θέαμα ανθρώπου, που δεν έχει ακόμη νεκρό το σώμα, αλλά και δεν έχει πλέον το πνεύμα ζωντανό. Το βλέμμα του κατάκρυο, πηχτό, ήταν προσηλωμένο πάντοτε κάπου, σε ορισμένο σημείο και ατένιζε χωρίς να βλέπη καθόλου. Οι προσωπικοί μύες, τα χείλη, τα ματόφυλλά του έπεφταν χλωμά, παραλυμένα, εντελώς ακυβέρνητα από τα νεύρα τους κι έκαναν της ψυχής τον άψεγο καθρέφτη κατάθαμπον και τριμματισμένον και μ' αηδία περιπτόν. Τ' άκρα του σώματος, τα πόδια λυγισμένα στο γονάτισμα, τα χέρια με τις παλάμες ανοιχτές εμπρός, εδδιατηρούσαν ακόμη τη στάση της φρίκης και αποστροφής εκείνη, που έλαβεν ο τελωνοφύλακας, όταν έξαφνα ευρέθηκεν εμπρός στον νεκρό κι εδέχθηκε κατακέφαλα το βαρύ χτύπημα της αρρώστιας του.

Οι Καραγκούνηδες, τρέμοντας ολόκορμοι, εδιηγήθηκαν στον ανακριτή του Μουτζούρη το φθάσιμο εκεί, τον θάνατό του, το απίθωμά του στο σπίτι εκείνο. Για τον Βαλαχά είπαν μόνον πως ήταν τελωνοφύλακας, πως εφύλαγε πάντα στις εκβολές του Ποταμού. Πώς όμως ευρέθηκεν εκεί και σε τέτοια κατάσταση, κανείς δεν ήξευρε να εξηγήση.

– Ο βρυκόλακας θα τον έκαμ' έτσι· εψιθύρισεν ο Παπαρρίζος.

Βέβαια· το συνηθίζουν αυτό τα κακούργα πνεύματα. Άμα τύχη και τους χαλάση την ησυχία ζωντανό πλάσμα, άνθρωπος είτε χτήνος, και τη φωνή τού παίρνουν και του στρεβλώνουν το σώμα και τον νου. Πόσα και πόσα παραδείγματα δεν έχουμε στον κόσμο! Μόνον τα γίδια φοβούνται. Ίσως γιατί τα γίδια έχουν στη φυσιγνωμία και τα καμώματά τους κάτι, που δείχνει στενή τη συγγένειά τους με τον Οξαποδώ. Ο τελωνοφύλακας, φαίνεται, έφθασεν απαρατήρητος στο σπίτι την ώρα που οι Καραγκούνηδες εστενοχωρούσαν τον βρυκόλακα με τους εξορκισμούς και τις φωνές τους. Κι εκείνος, ερεθισμένος, ερρίχθηκε στον άμοιρο Βαλαχά να εκδικηθή. Πώς όμως δεν τον είδαν αυτοί τον τελωνοφύλακα;

– Ξέρω κι εγώ!... είπεν ένας στον άλλον με απορία.

Αλλ' ο Τζιριτόκωστας, που έμενεν ακόμη παράμερα κι έβλεπε την έκπληξη των άλλων, επλησίασε και τους εξήγησε το πάθημα. Εγνώριζεν αυτός· είχεν ιδή πολλά τέτοια! Καταπληξία έπαθεν ο άνθρωπος. Και το έπαθε από υπερβολικό φόβο. Πολλοί ναυτικοί το παθαίνουν εμπρός σε μεγάλη θαλασσοφουρτούνα. Κι ένα κορίτσι, που χάνει αναγκαστικά την τιμή του, μπορεί να πάθη.

– Ταμπλάς τον βάρεσε· είπε μ' επιβλητική φωνή.

Επλησίασε στον Βαλαχά, τον έσεισεν από τον ώμο δυνατά και τον

εβίαζε να κινηθή. Αλλ' εκείνος έμενε ξύλο ξερό, χωρίς να γυρίζη το βλέμμα, χωρίς να προσέχη σε τίποτε. Ο ζητιάνος όμως επίμενε σώνει και καλά να τον αναγκάση να κινηθή. Κι έξαφνα βαθύ κοκκινάδι εχύθηκε στο κατάχλωμο πρόσωπό του έως τα μάτια κι έδειξε σημάδια ζηηρότητος.

– Να τος· συνέρχεται! είπτε με ανακουφιστικόν στεναγμό ο αρχηγός.

– Α!... εστέναξαν και οι άλλοι όλοι.

– Μπα· έκαμεν ο ζητιάνος δυσκολόπιστος. Κάνει πείσματα· το ξέρω 'γώ. Για ιδές· το σώμα του είνε σαν κερι· όπως θέλω το κάνω... Ε, μωρέ πράμμα για...

Αλλ' αμέσως έκοψε τα λόγια του, εχαμήλωσε το κεφάλι κι έμεινε συλλογισμένος.

Ός τόσο το κοντόβραδο άρχισε να πλακώνη. Ο ήλιος έτρεχε γοργός στη δύση του. Απογεματινό αεράκι ερχόταν επάνω από τη θάλασσα και τα χωράφια, τα δάση των καστανιών και των ιτιών, με την άρμη του αφρού και το μοσκοβόλημα των χόρτων μέσα στο χωριό. Αλλ' ούτε το μέστωμα της ατμοσφαίρας, ούτε τη μυρωδιά της καϊμένης ύλης ήταν ικανό να σκορπίση. Ο καπνός του κονακιού εκαθόταν τώρα σύγνεφο σταχτόμαυρο και βαρύ επάνω στην έκταση όλη, από άκρη σ' άκρη. Της βλαστήσεως τα πρόσχαρα χρώματα, τα νερά του ποταμού, τα οργωμένα χωράφια, των κοιλάδων τ' άδυτα και τα ξέφωτα των λόφων, των χωριών τα χτίρια και κάτω των κυμάτων τ' ανήσυχα νώτα, έβγαζαν μιαν άχνα θαμπή και νεκρήν αναλαμπή, που έλεγεσ η πλάσις όλη πως ήταν βυθισμένη στο πένθος. Πουλιού ευτυχισμένου κελάδημα δεν αντιλαλούσε πουθενά· δειλό ζωύφιο κανένα δεν επρόβαλλε μέσ' από τα χόρτα· πετούμενου γοργό φτεροκόπημα δεν ετάραζε τον αιθέρα. Μόνον κάποτε ολότρεμος ίσκιος ιχνογραφούσε ψηλά το εχθρικό πέταγμα του όρνιου και πάλιν έφευγε μακράν, σαν να ετρόμαζε την κακή ενέργεια τέτοιασ ατμοσφαίρας· και κάτω από μακρινόν ξέρακα έβγαине κραυγή άγρια και ξαφνική, του πελαργού η φωνή, σαν να έκραζε στη φύση όλη: «Φυλάξου! Φύγε του ανθρώπου την αδικία και την επιβουλή!».

Όλα τα ζωντανά περίγυρα, χτήνη, δέντρα και άνθρωποι, έπλεκαν ακυβέρνητα μέσα στην αποθάρρυνση και την ανία. Μέσα τους είχαν κάτι τι ανήσυχο· επίβουλο κάτι επεριπετούσεν ολόγυρά τους· ο εφιάλτης αδάμαστος εκαθόταν στην ψυχή και την ανάγκαζε να ποθή αόριστα και όμως ασυμβίβαστα με τη ζωή και την αποστολή της. Τα χτήνη με τη μύτη ακουμπισμένη στη γη, τ' αυτιά κάτω ριγμένα, την ουρά αργοκίνητη, βασιλεμένα τα μάτια εφρύμαζαν και αναχαράζονταν κι ετρεμούλιαζαν το σώμα, λες κι επάσχιζαν να διώξουν την ασφυξία που θανατική τα ετριγύριζε. Τα δέντρα, με τα φύλλα κρεμασμένα στα κλωνάρια τους,

άψυχα μόλις εκινούνταν με φρικίαση στο λαβρόκαφτο φύσημα. Και οι άνθρωποι, Καραγκούνηδες και στρατιώτες, Τούρκοι και βαθμοφόροι Έλληνες, όλοι με χαύνα πρόσωπα, έδειχναν πως είχαν αποκάμει και συχαθή πλέον την εντολή και τη μοίρα τους.

– Ουφ!... Θα μείνουμε πολύ ακόμη; ερώτησε βαρύψυχος ο αρχηγός.

– Α, μπα· να φύγουμε· είπε ο ανακριτής.

Δεν είχαν πλέον τίποτε να κάμουν. Το κακούργημα ήταν ολοφάνερο· οι ένοχοι είχαν συλληφθή. Δεν ήθελε φιλοκοσκίνισμα το πράγμα. Ποιος λίγο-ποιος πολύ, όλοι εργάσθηκαν για το κάψιμο του κονακιού. Αληθινά εφαινόταν ανακατεμένος και κάποιος ζητιάνος· αλλά δεν είχε σημασία. Αν τον εσυλλάβαιναν, καλός ήταν για τον θρίαμβό τους· αλλ' αφού δεν ευρέθηκε, δεν πειράζει. Τι ημπορούσε να κάμη ένας ζητιάνος; Όσα έλεγαν γι' αυτόν οι Καραγκούνηδες τα έλεγαν ελπίζοντας πως θα ελαφρώσουν τη θέση τους. Ηύραν ανθρώπους να γελάσουν! Ηύραν εικόνισμα να κάμουν το σταυρό τους! Θα τους έπαιρναν τώρα ληταρωμένους στη Λάρισα και θα τους κάθιζαν στο σκαμνί. Αν δεν ήσαν και τώρα ευχαριστημένοι οι Τούρκοι, θα ειπή πως είνε αγνώμονες, μα τον Θεό! Και οι έξω αλλόθρησκοι, μόλις το μάθουν, πρέπει να θερμοπαρακαλέσουν τον Αλλάχ να τους κάμη γρήγορα Έλληνες υπηκόους! Δεν είν' έτσι;

Αποφάσισαν όμως ν' απολύσουν τις γυναίκες. Εκείνες ακολούθησαν τυφλά τους άντρες τους· δεν έφταιγαν καθόλου. Ερώτησαν τους Τούρκους μήπως είχαν αντιλογία· αλλά παραδόξως κι εκείνοι εσυμφώνησαν. Ήθελαν να πάρουν μαζί τους τον τελωνοφύλακα. Υπάλληλος ήταν· ποιος ηξεύρει από τι καταχρήσεις έσωσε το δημόσιον ταμείον ο ατυχής! Και όμως τώρα που κατάντησεν έτσι να ιδής πως κανένας δεν θα τον συλλογισθή. Να κράτος για να δουλέψης πιστά.

Υπάλληλοι και αυτοί του κράτους, φαρμακοποτισμένοι από την αχαριστία της πατρίδας, ενόμισαν καθήκον τους να ταλανίσουν την τύχη του συναδέλφου. Αλλά συγχρόνως εσυλλογίσθηκαν πως το αμάξι δεν θα τους χωρέση. Ημπορούσε να τον βάλουν σ' ένα άλογο των Καραγκούνηδων· αλλ' αυτό θα ήταν καταναγκασμός. Φτάνει που παίρνουν τους χωριάτες από τα έργα τους· δεν έπρεπε να πάρουν και τα ζώα τους. Δεν ήσαν βασιβουζούκοι να κάνουν ό,τι θέλουν!

Έξαφνα εσυλλογίσθηκαν το γαιΐδουράκι του Τζιριτόκωστα. Άμα τον επλήρωναν καλά, δεν θα εδυσκολευόταν να πάγη έως τη Λάρισα ο караβοτσακισμένος.

– Τι λες, γέροντα· πάμε; τον ερώτησεν ο ανακριτής.

Αλλ' ο Τζιριτόκωστας δεν αποκρίθηκεν. Έμενεν ακόμη βυθισμένος στους συλλογισμούς του. Το πρόσωπό του άλλαζε χρώμα κι έκφραση

κάθε στιγμή. Η φράσις εκείνη, που μόλις κατώρθωσε να κρατήσει στα χείλη του, έκρυβεν ολόκληρη τη σκοτεινή σκέψη, που εδαιμόνιζε το πνεύμα του. Η κατάσταση του Βαλαχά είχε κεντήση πολύ τα ζητιανικά ένστικτα του Τζιριτόκωστα. Ε, μωρέ πράμμα για ζητιανιά!... Ας κατώρθωνε να τον πάρη μαζί του ένα και μόνον μήνα κι έβλεπες πώς θα έκανε καλά την τύχη του. Τα μέλη του τελωνοφύλακα ήσαν ευκολόπλαστα σαν κέρινα. Κάθε στιγμή θα τους άλλαζε τη θέση. Κάθε ημέρα θα τους έδινε νέο σχήμα και νέα έκφραση στο πρόσωπό του. Εμπρός σ' εκείνον μούτζες νάχουν όλα τα παραλλάγματα του κόσμου. Θα τον έβλεπαν οι άνθρωποι και θα ερράγιζε η καρδιά τους. Αμέσως ο Μουτζούρης θα εύρισκεν αντικαταστάτη. Και αντικαταστάτη πλέον επιτήδειο και περισσότερο ακίνδυνο, μα το Θεό!

Αλλά πώς να τον βάλη στο χέρι;...

– Ε, γέροντα, τι λες; εξαναρώτησεν ο ανακριτής, κουνώντας από τον ώμο τον Τζιριτόκωστα.

– Α, ναι... μακάρι! εψιθύρισεν εκείνος αφαιρεμένος.

– Έλα, πάρ' τονε· κάμε γρήγορα να φεύγουμε...

Ο ζητιάνος εσυνήρθε κι εκοίταξε με απορία τον όμιλο. Υποψία φριχτή επέρασε στον νου και του έδεσεν αμέσως τη γλώσσα. Βέβαια ο ανακριτής εμάντεψε τη σκέψη του και του παράδινε τον τελωνοφύλακα για να τον αναγκάση να εκτεθή ακόμη περισσότερο. Αλλ' ο Τζιριτόκωστας δεν ήταν από κείνους, που έτσι εύκολα προδίδονται. Αμέσως έχυσε στο πρόσωπό του άφθονη την αφηρημάδα και την ταπείνωση και χαμηλοθώρης εψιθύρισε με κλαψάρικη φωνή:

– Άφσε με, άρχοντά μου, και μη με πειράζης. Τι να τον κάμω εγώ τον άρρωστο!...

– Να τον πας στη Λάρισα· θα πληρωθής καλά, μη φοβείσαι· είπεν ο ανακριτής.

Ο Τζιριτόκωστας ενόησε τώρα. Εσήκωσε πρόθυμος τον Βαλαχά, τον εκαλοκάθισε στο σαμάρι του μονόπλευρα, τον έδεσε με τα σχοινιά να μην πέση. Έπειτα, δήθεν αστειευόμενος, εστρέβλωσε τα πόδια του εμπρός, εγύρισε το ένα χέρι επάνω στο κεφάλι του, άπλωσε το άλλο με γουβωτή παλάμη και με χασκογέλασμα.

– Να ο νεραϊδοπαρμένος! είπεν επιδειχτικά. Να τον είχε κανείς Κραβαρίτης, τι παρά θα μάζωνε!...

Εγέλασαν δυνατά όλοι με την εξυπνάδα του ζητιάνου. Αληθινά πρώτοι εκείνοι θα τον ελεούσαν. Μωρέ, αυτός είνε θαλασσινός από κείνους που εβούλωσαν τον διάβολο!...

Αλλ' εκείνη τη στιγμή φωνές γοερές ακούσθηκαν στο χωριό κι επάγωσαν τα γέλοια στα χείλη τους. Εμπρός στο χαμόσπιτο του

Μαγουλά οι γυναίκες εφώναζαν με σύγχυση και θόρυβο, σαν χήνες που προαισθάνονται τη βροχή. Κι εμπρός απ' όλες η γριά Σταμάτω ετραβούσε τα μαραμένα μάγουλά της, έδερνε τα στήθη της κι εφώναζεν έξω φρενών:

– Πωπώ!... Κακό που μας ηύρε· πωπωπώ!...

Έτρεξαν εκεί όλοι, ο ανακριτής, ο αρχηγός, ο μοίραρχος και οι Τούρκοι ανάκατα. Μόλις όμως έφθασαν στην πόρτα, φριχτό θέαμα τους ανάγκασε να πισωδρομήσουν αθέλητα. Ανάμεσα στο σπίτι, στη θέση που εκρεμόταν πριν η μαλάθα του ψωμιού, η Κρουστάλλω, του Μαγουλά η γυναίκα, εκρεμόταν άψυχη με το σχοινί στο λαιμό. Οι σκόνες του Τζιριτόκωστα, παρμένες ασυλλόγιστα, ωδήγησαν τη χωριάτισσα στο φριχτό τέλος της. Η Κρουστάλλω, έπειτ' από την ανάκριση έφυγεν απαρατήρητη κι εκλείσθηκε πάλι στο σπίτι της. Της βρίζας η ενέργεια εγινόταν από στιγμή σε στιγμή ισχυρότερη· τα συμπτώματα έρχονταν πλέον φοβερά και ακράτητα. Οι σπίθες κατάντησαν αμέτρητες και κουραστικές εμπρός στα μάτια της. Το σπίτι ολόκληρο έμοιαζε πύρινο καμίνι, ερεθισμένο από χίλια φυσερά. Η βουή των αυτιών της αγριώτερη και πλέον ενοχλητική κι επίμονη κατέβαινε στις αισθήσεις της. Οι πόνοι του κορμιού, των σκελών και του κεφαλιού τα τριβελίσματα, του δερμάτου η φαγούρα, την έφεραν σε απελπισία. Τρελλή έτρεχεν εδώ κι εκεί, εδερνόταν με τα χέρια της ζερβόδεξα, εκινούσε τα ράθυμα πόδια της· αλλά δεν ημπορούσε ν' απαλλαγή από τα τόσα δεινά. Κι έξαφνα, σε στιγμή μανίας και απελπισίας μεγάλης, εκατέβασε τη μαλάθα, έκαμε βρόχο το σχοινί, το επέρασε στον λαιμό κι επαραδόθηκε τυφλή στον θάνατο.

– Χα!... έβγαλεν μόνον από τον στενό λάρυγγά της.

Και ο απαίσιος ήχος δεν είχε καμμία διαφορά με τον άλλον εκείνον, που έβγαλεν όταν επήρε τις σκόνες του ζητιάνου. Είχε την ίδια έκφραση της απολαύσεως και της χαράς.

Τώρα η μαλάθα ήταν απιστομισμένη μακράν με τα μαύρα ξεροκόμματα του ψωμιού έξω χυμένα, θλιβερό σύμβολο της χωριάτικης ζωής, που με τόσην αγανάχτηση και αηδία εκλώπησεν η Κρουστάλλω. Τα χέρια της σταυρωμένα ζερβόδεξα στο στήθος, με τα δάχτυλα συμμαζωμένα σφιχτά στις χούφτες, εμαρτυρούσαν την αλύγιστη απόφαση, που έλαβε για τον θάνατο. Ο βρόχος, περασμένος καλά στον λαιμό, έφερε γρηγορώτερα το τέλος. Με πρόσωπο πρησμένο και κατάχλωμο· με γλώσσα μελανιασμένη έξω από το στόμα· τους μυς όλους διαστρεμμένους άγρια και με μάτια ορθάνοιχτα, φριχτά πεταγμένα έξω από τις κόχες τους, εκοίταζε το έδαφος, το χώμα, που θα φάγη ανήλεο το σώμα της με μίσος και θανάσιμο φοβέρισμα. Και κοντά στα

ξυλιασμένα πόδια της νεκρής η Ασημώ, ακόμη τρομασμένη από τα παράδοξα θεάματα, έσκουζε κι ετραβούσε κάτω τα φουστάνια της κι ίσως ετάχυνεν αθέλητα τον θάνατο της μάννας της.

– Τι τόπος!... εψιθύρισεν ο νομάρχης με φρίκη.

– Να φύγουμε· είπεν ο αρχηγός.

Ο Τζιριτόκωστας όμως, με τον ελεεινό σύντροφό του, είχε φύγει απαραίτητος από το Νυχτερέμι. Όταν εμάκρυνεν αρκετά, εστάθηκε μια στιγμή συλλογισμένος και αναποφάσιτος. Γύρω του εβασίλευεν ερημία και σιωπή. Στον κάμπο κάτω οι καπνοί του κονακιού ανέβαιναν ακόμη και απλώνονταν μαύροι και βαρείς. Του ήλιου οι ακτίνες μόλις κατώρθωναν να βάψουν χρυσοκόκκινα τα πλατειά νώτα τους και η αναλαμπή ετιναζόταν πέρα, στις κορφές των βουνών και τα φυλλώματα των δένδρων και στ' ουρανού τα γαλανά κύματα, λες κι ήθελε να ζωγραφίση ονειροφάνταστη στον αέρα την άγρια πραγματικότητα της γης. Πίσω η κοιλάδα των Τεμπών, με την αντρειωμένη βλάστηση, τις καταπράσινες σπηλιές και τον ήσυχο ποταμό, σκοτεινή έχασκε μ' έκφραση μακαριότητος κι εμπιστοσύνης ακλόνητης. Ο ζητιάνος το αποφάσισεν αμέσως. Αντί να περάση τη γέφυρα και να πάρη τον αμαξιτό δρόμο, που γρήγορα θα έπαιρναν οι Αρχές, εσκέφθηκε να χωθή με τον σύντροφό του εκεί σε μία κρυψώνα. Άμα επροσπερνούσαν εκείνοι, έπιανεν άλλον δρόμο αυτός. Και τότε τ' όνειρό του επιτύχαινε. Θα είχεν όχι μήνα, αλλ' όσον ήθελε τον αντικαταστάτη του Μουτζούρη!...

– Έτσι· είπε σαν ν' απαντούσε σε καμμία εσωτερική του ερώτηση.

Και γοργός εκέντησε το γαϊδουράκι του να χωθή εκεί. Μόλις όμως έκαμε λίγα βήματα, τριποδισμός αλόγων και κύλημα τροχών ακούσθηκε. Ο Τζιριτόκωστας κατατρομαγμένος εχώθηκε στα πρώτα φυλλώματα της κοιλάδας. Η άμαξα μέσα σε σύγνεφο σκόνης επέρασε τη γέφυρα και επήρε τον αντικρυνό δρόμο στις ρίζες του Κισσάβου. Ήταν μέσα οι Τούρκοι, ο αρχηγός, ο νομάρχης και ο ανακριτής. Πίσω επήγαινε τριποδίζοντας το άλογό του ο μοίραρχος. Και πάρα πίσω ληταρωμένοι, ελεεινοί, εβάδιζαν οι Καραγκούνηδες όλοι: ο Παπαρρίζος και ο πάρεδρος, ο Μαγουλάς και ο Τρίκας και λοιποί με απάθεια θαυμαστή στο πρόσωπο, σαν να επήγαιναν στο πεπρωμένον. Και πάρα πίσω, με κλαγγή σπαθιών και τριποδισμό αλόγων, οι στρατιώτες ακολουθούσαν βιαστικοί με τη βάνουση αδιαφορία τους.

Ο Τζιριτόκωστας εσήκωσε το κεφάλι μέσ' από τα φυλλώματα κι εκοίταζε ζερβόδεξα, εμπρός τη μεγάλη και πολυφάνταχτη συνοδεία και κάτω το κατακαπνισμένο χωριό· και χασκογέλασμα ετάραξε τα χείλη του.

– Μωρέ, κοσμάκης!... είπε κουνώντας το κεφάλι.

Και δεν ήθελεν ούτε αυτός να ορίση, αν το έλεγε για εκείνους, που επήγαιναν εμπρός στον θρίαμβο, είτε για εκείνους που έμεναν πίσω στην απελπισία και την αποχτήνωση.

Ο Τζιριτόκωστας, ήσυχος τώρα, επροχώρησε βαθύτερα. Είχεν εξασφάλιση το παράλλαγμα και δεν εσυλλογιζόταν πλέον παρά νέο ταξίδι και νέα τρόπαια. Τα κλαριά των πλατάνων μ' ένα φύσημα του ανέμου έρριξαν καταπέτασμα πράσινο και πυκνό πίσω του, λες κι εφρόντιζαν να τον ασφαλίσουν από κάθε κυνήγημα. Η κοιλάδα πρόθυμη εδέχθηκε τον ζητιάνο στους υγρούς και μαλθακούς κρυψώνες της, όπως δέχεται τόσα κακούργα ερπετά και παράσιτα.

Ο άνθρωπος πολλές φορές δεν βρίσκει της υπάρξεώς τους τον σκοπό. Και όμως τα κρατεί στους κόρφους της η Φύσις, θεότης αδιάφορη, ανεπηρέαστη, ίση δείχνοντας αγάπη και στου Κήη τους καρπούς και στα πρωτοτόκια του Άβελ.